în dicţionarul său, apărut în 1879, toate elementele slave pătrunse în limba română, nu s'a mai publicat nici un studiu de o asemenea amploare asupra materiei, deşi problema vocabularului de origine slavă al limbii române domină cunoaşterea raporturilor dintre limbile slave şi limba română (fixarea etimologiei precise a fiecărui termen lămureşte o serie de chestiuni, şi, în primul rând, problemele de natură fonetică).

Expunerea lui Ovid Densusianu din Histoire de la langue roumaine, *vol. I, consacrată elementului slav, constitue o încercare onorabilă de a înfăţişa problema, dar autorul pare tot timpul strâmtorat şi nu domină materia.*

D. Ilie Bărbulescu şi-a consacrat întreaga activitate cercetării elementelor slave ale limbii române. I-a lipsit însă pătrunderea necesară pentru lămurirea problemelor ce le-a atacat, şi, într'o măsură egală, o bună disciplină de gândire şi stăpânirea unei metode ştiinţifice riguroase. In felul acesta, în afară de ideea justă că elementele slave au pătruns în limba română la epoci diferite, din limbi sau dialecte slave diverse, şi că forma fonetică a împrumuturilor trebue explicată avându-se în vedere aceste criterii, opera d-lui Bărbulescu, în ansamblul ei, nu aduce nimic de care cercetătorul să poată ţinea seamă în stabilirea istoricului raporturilor dintre limbile slave şi limba română.

Numeroasele studii de amănunt ale d-lui Petar Skok, unul dintre cei mai buni cunoscători ai relaţiilor dintre limbile vorbite în Peninsula Balcanică, aduc, în schimb, întotdeauna, ştiri preţioase.

Considerentele de mai sus nu micşorează, desigur, răspunderea autorului lucrării de faţă, ci au numai de scop de a pune pe cititor în contact cu realitatea şi de a-i înfăţişa în adevărata ei perspectivă ceea ce s'a făcut de către predecesori

pentru cunoașterea raporturilor dintre limbile slave meridionale și limba română.

Progresul cunoștințelor noastre, în acest domeniu, va veni fie dela un slavist cu suficiente cunoștințe în domeniul romanisticei și al limbilor balcanice, fie dela un romanist balcanizant care să aibă cunoștințe temeinice de slavistică.

Astăzi nu mai este nici un motiv de a neglija cercetarea elementelor nelatine din limba română, și putem deci să nădăjduim că se vor găsi forțe tinere pentru a întreprinde această cercetare.

Deși începută mai de mult, cercetarea noastră nu a putut fi închegată decât în anii din urmă. Majoritatea problemelor dezbătute în paginile următoare au făcut, în prealabil, obiectul unei expuneri orale, la cursul nostru universitar din anul școlar 1939-1940 dela Facultatea de litere din București. In felul acesta, ne-am putut da mai bine seama de lipsurile informației noastre și de problemele ce ar trebui studiate în viitor, pentru umplerea acestor lacune.

Expunerea din prezentul volum conține, la capitolul v o c a b u l a r u l u i, două paragrafe consacrate o n o m a s t i c e i și t o p o n i m i e i dacoromâne de origine slavă. Onomastica și toponimia regiunilor locuite de Aromâni și de Megleno-Români în Peninsula Balcanică pun probleme ce nu intră în preocupările acestui volum.

D-nii J. Byck, Al. Graur și C. Racoviță au binevoit să citească în întregime, în manuscris, lucrarea noastră, și să revadă, fiecare, câte o corectură a ei. D. Racoviță a controlat, pentru noi, o serie de referințe și a redactat în întregime indicele dela sfârșitul volumului.

Mulțumită acestor concursuri atât de prețioase și de binevoitoare, lucrarea noastră apare într'o formă mai puțin imperfectă.

Este pentru noi o plăcută datorie de a aduce pe această cale, prietenilor și colaboratorilor noștri benevoli, calde și sincere mulțumiri.

Nădăjduim că, prin primirea ce i se va face de către publicul cititor, cartea noastră va putea să apară în curând într'o nouă ediție, ameliorată prin observațiile ce vor fi formulate de critica competentă cu prilejul apariției ediției întâi. Vom fi recunoscători tuturor persoanelor care vor binevoi să ne împărtășească observațiile lor și care ne vor sugera eventuale modificări ale textului nostru.

Harta dialectologică a bulgarei ce însoțește prezentul volum completează hărțile ce sunt anexate la vol. II al Istoriei *noastre.*

București, septembre 1940. *A. R.*

TRANSCRIEREA ALFABETULUI CIRILIC

La indicațiile date în vol. II, p. 10, se adaugă următoarele: în bulgară, ъ (ѫ) accentuat e redat prin *ă*.

ABREVIAŢIUNI

(v. şi vol. I², p. 10 sq.; II, p. 11 sq.)

Actes IV Congr. ling.	= *Actes du quatrième Congrès international de linguistes*, tenu à Copenhague du 27 août au 1er septembre 1936, Copenhague, 1938.
A.sl.Ph.	= *Archiv für slavische Philologie*, hgg. v. V. Jagić, Berlin, 1876 sq.
Auerbach	= Max Auerbach, *Die Verbalpräfixe im Dakorumänischen*, în *W.Jb.*, XIX-XX, 209 sq.
Bărbulescu, El. sl.	= Ilie Bărbulescu, *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi*, Bucureşti, 1929.
Beaulieux, Gr. bg.	= Léon Beaulieux, *Grammaire de la langue bulgare*, Paris, 1933.
Broch, Sl. Phon.	= Olaf Broch, *Slavische Phonetik*, Heidelberg, 1911.
La Bulg.	= *La Bulgarie devant le IVe Congrès des géographes et ethnographes slaves.* Aperçu géographique et ethnographique, Sofia, 1936.
BSO	= *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, publication mensuelle dirigée par N. Iorga, G. Murgoci, V. Pârvan, Vălenii de Munte, 1915 sq.
Byzantinosl.	= *Byzantinoslavica*, recueil pour l'étude des relations byzantino-slaves publié par la Commission byzantinologique de l'Institut slave, Prague, 1929 sq.

Capidan, El. sl. în ar.	=	Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, București, 1925 (Academia Română. *Memoriile Secțiunii literare*. Seria III. Tomul II. Mem. 4).
Časopis pro mod. fil.	=	*Časopis pro moderní filologii* (vydává Klub moderních filologů), Praha, 1911 sq.
Conev, Bălg. i Rum.	=	B. Conev, *Ezikovni vzaimnosti meždu Bălgari i Rumăni, Godišnik na Sofijskija Universitet*, I: Istoriko-filologičeski Fakultet, XV-XVI, 1919-1920, Sofija, 1921.
Conev, Madž.	=	B. Conev, *Ezikovni vzaimnosti meždu Bălgari i Madžari, Godišnik na Sofijskija Universitet*, I. Istoriko-filologičeski Fakultet, XIII-XIV, 1917-1918, Sofija, 1920.
Cvijić	=	Jovan Cvijić, *La Péninsule Balkanique*. Géographie humaine, Paris, [1918].
Diels, Altkirchensl. Gr.	=	Paul Diels, *Altkirchenslavische Grammatik*, I. Teil: *Grammatik*, Heidelberg, 1932.
Gamillscheg, Șerb.-Tit.	=	Ernst Gamillscheg, *Die Mundart von Șerbănești-Titulești (Gerichtsbezirk Olt, Kreis Vedea)*, Jena und Leipzig, 1936 (*Berliner Beiträge zur romanischen Philologie*, hgg. von Ernst Gamillscheg, Bd. VI, 1-2).
Graur, Mél. ling.	=	A. Graur, *Mélanges linguistiques*, Paris-București, 1936.
Iordan, Diftongarea	=	Iorgu Iordan, *Diftongarea lui* e *și* o *accentuați în pozițiile* ă, e, Iași, 1920.
Jacimirskij	=	A. I. Jacimirskij, *Iz slavjano-rumynskix semasiologičeskix nabljudenij*, St. Petersburg, 1904 (*Izvestija otd. russkago jazyka i slov. imperatorskoj Akad. nauk*, t. IX, kn. 2).
Jagić-Festschr.	=	*Jagić-Festschrift*. Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin, 1908.
Jireček, Gesch. d. Serben	=	Constantin Jireček, *Geschichte der Serben*. Erster Bd. (bis 1371), Gotha, 1911.

Jokl, Unters. = N. Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin und Leipzig, 1923 (*Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft . . .*, hgg. v. W. Streitberg und F. Sommer, 8).

Kul'bakin, Le v. sl. = St. Kul'bakin, *Le vieux slave*, Paris, 1929.

Leskien,Hdb.d.altbg.Spr.⁵ = A. Leskien, *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*. Grammatik, Texte, Glossar, 5-te Auflage, Weimar,1910.

Leskien, Gr. d. altbg. Spr. = A. Leskien, *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, 2-3. Aufl., Heidelberg, 1919.

Leskien, Gr. d. s.-kr. Spr. = A. Leskien, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, I, Heidelberg, 1914.

lit. = lituană.

Löwe = Karl Löwe, *Die Adjektivsuffixe im Dakorumänischen*, *W.Jb.*, XVIII-XIX, 1 sq.

Meillet, Ét. voc. v. sl. = A. Meillet, *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, 1e partie, Paris, 1902, seconde partie, Paris, 1905.

Meillet-Vaillant, Le sl. c.² = A. Meillet, *Le slave commun*, seconde édition revue et augmentée avec le concours de A. Vaillant, Paris, 1934.

Meillet-Vaillant, Gr. s.-cr. = A. Meillet et A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, 1924.

Meyer, Neugr. St. = Gustav Meyer, *Neugriechische Studien*, Viena, 1894-1895 (*Sitzungsb.* d. kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Kl., Bd. CXXX şi CXXXII).

Miklosich, Beitr. Vok. = Dr. Franz Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte. Vocalismus*, I, II, III. *Consonantismus*, I, II. *Lautgruppen*, Wien, 1881-1883 (*Sitzungsberichte* der phil.-hist. Cl. d. kais. Akad. d. Wissenschaft., XCVIII-CII).

Miklosich, Lex. plsl. = Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, emendatum auctum, Vindobonae, 1862-1865.

Miklosich, Pers. = *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, drei Abhandlungen von Franz Miklosich, Heidelberg, Winter, 1927 (Manulneudruck aus *Denkschriften* der Akad. d. Wissenschaft., phil.-hist. Kl., Wien, 1860-1874).

Miklosich, Sl. El. im Rum. = Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861 (*Denkschriften* der kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Cl., Bd. XII).

Miklosich, Vergl. Gr. d. sl. Spr. = Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Zweiter Bd. *Stammbildungslehre. Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen*, Wien, 1875.

Omagiu Bărbulescu = *Omagiu Profesorului Ilie Bărbulescu la 25 ani de profesorat*, Iaşi, 1931 (extr. din *Arhiva*, XXXVIII, n-le 2-4).

RS = *Rocznik slawistyczny*, Kraków, 1908 sq.

RIR = *Revista istorică română*, Bucureşti, 1931 sq.

r. = rusă.

rut. = ruteană.

Seliščev, Slav. nas. v Alb. = Prof. A. M. Seliščev, *Slavjanskoje naselenije v Albanii*, Sofija, 1931.

Simionescu, Acc. sl. = Eufrosina Simionescu, *Accentul în cuvintele vechi slave din limba română*, Iaşi, 1913.

Skok, Osnovi rom. lingv. = Dr. Petar Skok, *Osnovi romanske lingvistike*, I-III, Zagreb, 1940.

skr. = sanskrită.

Slatarski, Gesch. d. Bulg. = W. N. Slatarski, *Geschichte der Bulgaren*, I, Leipzig, 1918.

Ştefănescu, El. rus.-rut. = Margareta C. Ştefănescu, *Elementele ruseşti-rutene din limba românească şi vechimea lor*, Iaşi, 1925.

Triandaphyllidis, Lehnw. = Man. A. Triandaphyllidis, *Die Lehnwörter der mittelgriechischen Vulgärliteratur*, Strassburg, 1909.

ucr. = ucrainiană.

Vondrák, Altkirchensl. Gr.[2] = W. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, zweite Auflage, Berlin, 1912.

Vondrák, Vergl. sl. Gr. = Dr. Wenzel Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*. I. Bd. *Lautlehre und Stammbildungslehre*, Zweite stark vermehrte und verbesserte Auflage. II. Bd. *Formenlehre und Syntax*. Zweite Auflage neubearbeitet von Dr. O. Grünenthal, Göttingen, 1924, 1928.

v.Wijk,Gesch.d.altkirchensl. Spr. = Nicolaas van Wijk, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*. Erster Band. *Laut- und Formenlehre*, Berlin und Leipzig, 1931 (*Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte*, hgg. von R. Trautmann u. M. Vasmer).

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

(v. şi vol. II, p. 20 sq.)

Vechea slavă şi slava meridională

La indicaţiile date în vol. II, p. 20, privitoare la bibliografiile anuale publicate în revistele de specialitate şi consacrate vechii slave şi fiecărei limbi slave în parte, se adaugă lămuririle următoare:

revista *Južnoslovenski Filolog*, publ. de A. Belić (Beograd, 1914 sq.), publică o bibliografie anuală a sârbo-croatei. *Indogermanisches Jahrbuch* (Berlin, W. de Gruyter: volumul XXIII, apărut în 1939, cu bibliografia anului 1937): bibliografia slavă e redactată de O. Hujer. *Revue des études slaves* (Paris; volumul XIX, fasc. 1-2, apărut în 1939, cu bibliografia la zi) conţine mai multe rubrici; rubrica « généralités », e redactată astăzi de A. Mazon şi de A. Vaillant; bibliografia sârbo-croată e redactată de A. Vaillant, iar cea bulgară de L. Beaulieux. *Rocznik slawistyczny* (Kraków, Gebethner i Wolff; volumul XIV, apărut în 1938, cu bibliografia anului 1937) conţine, pe lângă celelalte rubrici, o rubrică « influence slave sur les autres langues », în care sunt examinate şi lucrări care interesează româna. *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig, O. Harrassowitz; volumul XVI, fasc. 3-4, apărut în 1939) nu publică o bibliografie anuală; se vor consulta însă notiţele bibliografice şi critice ale lui St. Mladenov, privind lucrările consacrate bulgarei şi publicate în vol. II, p. 506 sq. III, p. 184 sq. (1914-1924), XIII, p. 361 sq. (1925-1935).

A. BELIĆ, *La Macédoine*. Études ethnographiques et politiques, Paris-Barcelone, Bloud & Gay, 1919.

A. BELIĆ, *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe*, Leipzig, 1901 (extr. din *Archiv für slavische Philologie*, Bd. XXIII).

Dr. ERICH BERNEKER, *Die Wortfolge in den slavischen Sprachen*, Berlin, B. Behr's Verlag (E. Bock), 1900.

Dr. ERICH BERNEKER, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Erster Bd., *A-L*, Zweiter Bd., Lief. 11, *M-morŭ*, Heidelberg, Winter, 1908-1914 (*Indogermanische Bibliothek. Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher*, hgg. v. A. Leskien u. E. Berneker ; lucrare fundamentală, cu indicarea întregii bibliografii, dar rămasă, din nefericire, neterminată).

OLAF BROCH, *Slavische Phonetik*, Heidelberg, Winter, 1911 (un manual excelent şi precis).

Prof. B. CONEV, *Istorija na bălgarskij ezik*. Tom I, Sofija, 1919 ; tom vtori, posmărtno izdanie pod redakcijata na Prof. d-r. St. Mladenov, Sofija, 1934 (*Universitetska Biblioteka*, No. 8 ; 134 ; material bogat ; autorul nu e linguist ; în t. II, p. 3 sq. se reproduce memoriul apărut în 1921, privitor la raporturile lingvistice dintre Bulgari şi Români ; v. criticile lui Skok, *Sl.*, IV, 325 sq. şi Graur, *BL*, III, 193 sq. Pentru întreaga lucrare, v. Mladenov, *Sl.*, II, 404 sq. şi Id., *Zs. sl. Ph.*, II, 506 sq.).

PAUL DIELS, *Altkirchenslavische Grammatik*, mit einer Auswahl von Texten und einem Wörterbuch, I. Teil: *Grammatik*, Heidelberg, Winter, 1932 (manual excelent ; notele conţin indicaţii şi trimiteri extrem de bogate şi de variate).

Dr. PAUL DIELS, *Die Slawen*, Leipzig u. Berlin, B. G. Teubner, 1920 (*Aus Natur und Geisteswelt*, 740. Bd. ; elementar).

A. J. JACIMIRSKIJ, *Iz slavjano-rumynskix semasiologičeskix nabljudenij*, în *Izvestija otdělenija russkago jazyka i slovesnosti imperatorskoj Akademii nauk*, St. Petersburg, 1904, IX, kn. 2, p. 257 sq. (examinează „calcurile" linguistice din dacoromână).

V. JAGIĆ, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Neue berichtigte und erweiterte Ausgabe, Berlin, Weidmann, 1913 (lucrare fundamentală, dar cu informaţia depăşită).

CONSTANTIN JIREČEK, *Geschichte der Serben*. Erster Bd. (bis 1371), Gotha, Fr. A. Perthes A. G., 1911 (*Geschichte der europäischen Staaten*, hgg. von A. H. L. Heeren, F. A. Ukert, W. v. Giesebrecht und K. Lamprecht. Achtundreissigstes Werk ; lucrare fundamentală).

ST. KUL'BAKIN, *Le vieux slave*, Paris, Champion, 1929 (*Collection de manuels publiés par l'Institut d'études slaves*, V ; lucrare excelentă, clară şi bine ordonată).

A. LESKIEN, *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, 2-3. Aufl., Heidelberg, Winter, 1919 (manual excelent, dar cu informaţia depăşită).

A. LESKIEN, *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache.* Grammatik, Texte, Glossar, 5-te Auflage, Weimar, 1910 (manual astăzi clasic).

ALFONS MAGULIÉS, *Historische Grundlagen der südslavischen Sprachgliederung*, *Archiv für slavische Philologie*, XL, Berlin, Weidmann, 1925, p. 197 sq. (schiţă istorică, în baza materialului şi lucrărilor noi).

ALFONS MARGULIÉS, *Entwicklungsphasen der südslavischen Kulturen*, Ansbach, 1930 (o schiţă datorită unui excelent cunoscător al chestiunii).

A. MEILLET, *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, I, II, Paris, Bouillon, 1902, 1905 (lucrare fundamentală).

A. MEILLET, *Le slave commun*, seconde édition revue et augmentée avec le concours de A. Vaillant, Paris, Champion, 1934 (lucrare fundamentală).

Dr. FRANZ MIKLOSICH, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte. Vocalismus*, I, II, III. *Consonantismus*, I, II. *Lautgruppen*, Wien, Carl Gerold's Sohn, 1881, 1882, 1883 (*Sitzungsberichte* der phil.-hist. Cl. d. kais. Akad. d. Wissenschaft., XCVIII-CII ; expunere plină de sugestii interesante).

FRANZ MIKLOSICH, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, Wilhelm Braumüller, 1886 (învechit).

FR. MIKLOSICH, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, emendatum auctum, Vindobonae, Guilelmus Braumueller, 1862-1865 (lucrare fundamentală, ce nu a fost încă înlocuită ; asupra problemelor puse de alcătuirea unui dicţionar al vechii slave, v. P. A. Lavrov, *Le lexique du vieux slave, R. ét. sl.*, VII, 199 sq.).

FRANZ MIKLOSICH, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen.* Zweiter Bd. *Stammbildungslehre. Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen*, Wien, W. Braumüller, 1875 (lucrare încă utilă de consultat).

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, obradinje Dj. Daničić [şi, ulterior, de P. Budmani, M. Valjavac şi apoi de T. Maretić singur], Zagreb, 1880 sq.

Ultima fasciculă, apărută în 1937, ajunge până la *provrtotina* (lucrare fundamentală, în care se dă etimologia fiecărui termen şi exemple de întrebuinţarea sa, cu începere dela cele mai vechi texte).

Prof. A. M. SELIŠČEV, *Slavjanskoje naselenije v Albanii*, Sofija, 1931 (material bogat, datorit unui bun cunoscător al dialectelor bulgare).

Prof. Dr. W. N. SLATARSKI, *Geschichte der Bulgaren*. I. Teil. *Von der Gründung des bulgarischen Reiches bis zur Türkenzeit (679-1396)*, Leipzig, Verlag von Dr. Iwan Parlapanoff, 1918 (*Bulgarische Bibliothek*, hgg. v. Prof. Dr. Gustav Weigand ; lucrare fundamentală).

Dr. REINHOLD TRAUTMANN, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1923 (*Göttinger Sammlung indogermanischer Grammatiken und Wörterbücher*; lucrare fundamentală, dar de o prezentare tipografică defectuoasă ; indicele lipseşte).

W. VONDRÁK, *Altkirchenslavische Grammatik*, zweite Auflage, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1912 (lucrare fundamentală).

Dr. WENZEL VONDRÁK, *Vergleichende slavische Grammatik*. I. Bd. *Lautlehre und Stammbildungslehre*, Zweite stark vermehrte und verbesserte Auflage. II. Bd. *Formenlehre und Syntax*. Zweite Auflage neubearbeitet von Dr. O. Grünenthal. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1924, 1928 (lucrare fundamentală ; expunere obiectivă a diverselor teorii).

NICOLAAS VAN WIJK, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*. Erster Band. *Laut- und Formenlehre*, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter & Co., 1931 (*Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte*, hgg. von R. Trautmann u. M. Vasmer ; lucrare profund personală, datorită unui linguist şi slavist cu renume ; preţioase indicaţii bibliografice).

N. VAN WIJK, *Le slave commun dans l'ensemble indo-européen; Parallélisme et divergence dans l'évolution des langues slaves; Les langues slaves du sud* (série de leçons prononcées à la Sorbonne), *Le monde slave*, XIV, 1937, I, p. 472 sq.; II, p. 419 sq.; IV, p. 76 sq., Paris, P. Hartmann, 1937 (sinteză datorită unui cunoscător profund al materiei).

Româna

ILIE BĂRBULESCU, *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1929 (asupra teoriilor autorului, v. Mladenov, *RS*, III, 188 sq. şi Philippide, *Orig. Rom.*, I, 804 sq. ; pentru prezenta lucrare, v. Rosetti, *RIR*, I, 146 sq. şi Nandriş, *RIR*, II, 387 sq.).

P. CANCEL, *Despre „rumân“ şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-române,* Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1921 (cf. Rosetti, *RLiR*, I, 159 sq.).

P. CANCEL, *Termenii slavi de plug în dacoromână,* Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1921 (asupra concluziilor autorului, v. Rosetti, *RLiR*, III, 222 sq.).

TH. CAPIDAN, *Elementul slav în dialectul aromân,* Bucureşti, Cultura Naţională, 1925 (Academia Română. *Memoriile Secţiunii literare.* Seria III. Tomul II. Mem. 4 ; material preţios).

TH. CAPIDAN, *Raporturile lingvistice slavo-române. I. Influenţa română asupra limbii bulgare, Dacoromania,* III, Cluj, 1923, p. 129 sq. (termenii româneşti ce ar figura, după autor, în vechea slavă, apar, de fapt, în redacţii sârbeşti sau ruseşti ce nu sunt anterioare secolului al XIII-lea ; v. Rosetti, *RLiR*, III, 225 sq.).

B. CONEV, *Ezikovni vzaimnosti meždu Bălgari i Rumăni, Godišnik na Sofijskija Universitet.* I: Istoriko-filologičeski Fakultet, XV-XVI, 1919-1920, Sofija, 1921 (studiul e reprodus şi în *Istorija na bălgarskij ezik*, II, p. 3 sq., a aceluiaşi autor).

OV. DENSUSIANU, *Histoire de la langue roumaine.* I: *Les origines,* Paris, Leroux, 1901 (*l'influence slave*, p. 237 sq.).

AT. T. ILIEV, *Romănska toponimija ot slavjano-bălgarski proizxod,* Sofija, 1925 (extr. din *Sbornik na bălgarskata Akademija na naukitĕ,* kn. XVII, klon ist.-fil., XI, nr. 2 ; material util, dar necomplet).

MAX KŘEPINSKÝ, *Influence slave sur le verbe roumain,* în *Slavia,* XVI, Praha, 1938-1939, p. 1 sq., 220 sq. şi 481 sq. (v. observaţiile lui A. Graur, *BL*, VI, 267 sq.).

FR. MIKLOSICH, *Die slavischen Elemente im Rumunischen,* Wien, 1861 (*Denkschriften* der kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Cl., Bd. XII ; lucrare încă esenţială de meditat).

GR. NANDRIŞ, Dare de seamă critică a lucrării lui Ilie Bărbulescu, *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi* (v. mai sus, p. 18), în *Revista istorică română*, II, 1932, p. 387 sq.

Omagiu Profesorului Ilie Bărbulescu la 25 ani de profesorat, Iaşi, 1931 (extr. din *Arhiva,* XXXVIII, n-le 2, 3, 4).

EUFROSINA SIMIONESCU, *Accentul în cuvintele vechi slave din limba română,* Iaşi, 1913.

P. SKOK, *Des rapports linguistiques slavo-roumains*, I, *Slavia*, I, p. 485 sq. ; [II] *Slave et roumain, Revue des études slaves*, III, p. 59 sq. ; III-VII, *Slavia*, III, p. 114 sq. ; IV, p. 128 sq. ; p. 325 sq. ; VI, p. 120 sq. ; p. 758 sq. ; VIII, p. 605 sq. ; p. 776 sq. (observaţii interesante şi preţioase, cu prilejul apariţiei unor lucrări noi).

Dr. PETAR SKOK, *Osnovi romanske lingvistike*, I-III, Zagreb, 1940 (I, p. 91 sq.: scurtă schiţă a influenţei limbilor slave meridionale asupra limbii române).

MARGARETA C. ŞTEFĂNESCU, *Elementele ruseşti-rutene din limba românească şi vechimea lor*, Iaşi, 1925.

MAX VASMER, *Die neuesten Forschungen zur Frage über die rumänisch-slavischen sprachlichen Berührungen, Rocznik sławistyczny*, II, Kraków, 1909 (note critice asupra unor lucrări recente).

INTRODUCERE

Contactul dintre populația romanizată și Slavi. Dominația romană în provinciile dunărene ia sfârșit la jumătatea a doua a secolului al IV-lea d. C. Impăratul Justinian (527-565) a mai întărit unele fortificații pe malul stâng al Dunării, dar ele nu mai dăinuiesc mult timp. Incepând cu secolul al IV-lea, Goții și alte neamuri barbare iau în stăpânire teritoriul dela nordul Dunării (Rosetti, Ist. lb. rom., II, 39). Ultimii veniți sunt Slavii, cunoscuți sub numele de Venedi și răspândiți, în secolul al VI-lea, la nordul Dunării și la gurile acestui fluviu. Numele lor etnic este *Slověninŭ* (pl. *Slověne*). Porniți din regiunile dela nordul Carpaților, Slavii urmează două direcțiuni: înspre câmpia ungară și partea de vest a Peninsulei Balcanice (regiunea Dravei și Dunării mijlocii), unde întâlnesc pe Avari (Marguliés, A.sl.Ph., XL, 198 sq.), și înspre regiunea pontică. In secolul al V-lea și al VI-lea, Slavii ocupă Basarabia, Moldova, coasta Mării Negre, câmpia munteană și înaintează în Ungaria, dincolo de Tisa și Dunăre.

Niederle (A.sl.Ph., XXV, 307 sq.) a căutat să arate că Slavii au coborît în regiunile dunărene înainte de secolul al V-lea. De fapt, prezența lor nu poate fi probată înainte de sfârșitul secolului al V-lea (Vasmer, Zs.sl.Phil., II, 541).

La sfârşitul secolului al VII-lea d. C., Ţara Românească e denumită „ţara Slavilor" (*Sclavinia*, Theophylaktos Simokattes, Jireček, Gesch. d. Serben, I, 70, n. 3).

Slavii nu s'au menţinut mult timp numai la nordul Dunării, ci în curând ei au pătruns până la Adrianopol (secolul al VI-lea) iar apoi au dus departe către sud incursiunile lor: în secolul al VI-lea şi al VII-lea, Peninsula Balcanică, până la insulele Mării Egee, e ocupată de Slavi, iar dominaţia bizantină mai este menţinută numai în câteva cetăţi întărite de pe litoralul dalmatin.

Teritoriul unde s'a produs contactul dintre Slavi şi populaţia romanizată. Contactul dintre Slavi şi populaţia romanizată din provinciile dunărene s'a efectuat atât la nordul cât şi la sudul Dunării. Acei care neagă posibilitatea existenţei acestor raporturi la nordul Dunării (Friedwagner, ZRPh., LIV, 659; Mutafčiev, Bulg. et Roum., 70 sq.; Skok, Sl., VIII, 624 sq.; cf. Id., l. c., IV, 128), dând drept motiv faptul că Dacia nord-dunăreană era un teritoriu de trecere pentru populaţiile barbare şi că populaţia romanizată nu s'a putut menţinea în vechile locuinţe, fac o simplă presupunere, căci de fapt nu avem nici o ştire directă despre raporturile dintre populaţia romanizată şi stăpânirea barbară. Pentru cine admite că limba română s'a format pe un teritoriu întins de colonizare romană, la nordul şi la sudul fluviului (Rosetti, Ist. lb. rom., I^2, 32; II, 38 sq.), existenţa contactului între populaţia romanizată şi Slavi, atât la sudul cât şi la nordul fluviului, apare neîndoioasă (Nandriş, RIR, II, 389 sq.). Avem chiar motive să presupunem că acest contact s'a produs într'o regiune îndepărtată de patria primitivă a Albanezilor, întrucât cele mai vechi împrumuturi slave din limba română nu sunt semnalate şi în albaneză.

Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 28 sq., admite, ca şi Jung, că populaţia romanizată s'a menţinut în Dacia chiar în timpul stăpânirii barbare.

Urmele stăpânirii slave la nordul Dunării se regăsesc în toponimia de origine slavă a ţărilor româneşti (Weigand, BA, I, 26 sq.: regiunea Moţilor; Puşcariu, Dk, VI, 520 sq.; VIII, 345 sq.: Ardeal).

V. expunerea generală a lui At. T. Iliev, Romănska toponimija ot slavjano-bălgarski proizxod, Sofia, 1925 (extr. din Sbornik na bălgarskata Akademija na naukitĕ, kn. XVII, klon ist.-fil., XI, n° 2). Numele topice din Moldova sau Bucovina, cu fonetism sârbo-croat sau bulgăresc, au fost introduse în aceste regiuni de populaţia românească care s'a revărsat în Moldova în secolul al XIII-lea (cf. Rosetti, Ist. lb. rom., II, 80 sq., nota lui C. C. Giurescu). Fonetisme ca *Slănic*, *Slatina*, *Straja* (pe lângă *Soloneţ*, *Storojineţ*, caracteristice pentru slava de est) probează aceasta (Ştefănescu, El. rus.-rut., 18 sq. şi 28 sq.; Skok, Sl., VI, 671 sq.).

In privinţa contactului dintre Slavi şi Români la sudul Dunării, trebue ţinut seamă de faptul că mult timp o largă bandă de teren romanizată a separat pe Sârbi de Bulgari (Belgrad, Niš, Sofia, Skoplje şi Prizren au stat în stăpânirea Bizantinilor până în 1190; Sofia e cucerită de Bulgari de abia în 809; cf. Rosetti, Ist. lb. rom., II, 40). Până în secolul al VIII-lea, Iskerul constituia frontiera vestică a Bulgarilor; Sârbii ajung pe cursul Moravei şi al Dunării abia în secolul al XIII-lea.

Românii sunt semnalaţi în Serbia în secolul al XII-lea (Rosetti, l. c., 36 sq.); tot atunci, ei apar în sudul Thesaliei, ca o populaţie densă (Cvijić, Pén. balk., 155). Spre deosebire de această populaţie, al cărei grai face parte din ramura dacoromână (Rosetti, GS, V, 4), Aromânii sunt semnalaţi pentru

prima oară în 976, între lacul Prespa și Kastoria, în persoana unor cărăvănari (Bogrea, BSO, VII, 50 sq.).

Primele mențiuni ale populației românești, la nordul Dunării, și anume în Ardeal și în Moldova, sunt din secolul al XI-lea (ipotetic) și al XII-lea (1164; Giurescu, Ist. Rom., I³, 326).

In baza celor arătate până aci, se poate deci admite că elementele slave au pătruns în graiul populațiilor romanizate din regiunile indicate, începând cu secolul al VII-lea și al VIII-lea (Skok, Sl., VI, 127: secolul al VIII-lea; sec. al IX-lea și al X-lea, Id., Osnovi rom. lingv., I, 91).

Ilie Bărbulescu a susținut, cu argumente ce nu pot convinge, că elementele slave au pătruns în limba română după secolul al XII-lea; cf. Mladenov, RS, III, 118 sq.; Rosetti, RIR, I, 146 sq.; Nandriş, RIR, II, 387 sq.

Slavii au venit ca cuceritori. Lăsând deoparte exagerările istoricului J. Peisker, astăzi se admite că Slavii, veniți ca cuceritori în provinciile dunărene, și nu ca pașnici coloniști, erau dominați de Avari, care constituiau clasa lor dirigentă, după cum în secolul al VI-lea și al VII-lea ei sunt supuși de Protobulgari (L. Niederle, A.sl.Ph., XXXI, 569 sq. și R.ét.sl., II, 19 sq.; Jagić, A.sl.Ph., XXXI, 591 sq.; v. expunerea de ansamblu a lui Peisker, în The Cambridge medieval history, Cambridge, 1926, II, 432 sq.).

O serie de termeni slavi sunt de origine avară, de ex. *ban*, Jagić, A. sl. Ph., XXXV, 255; Skok, Južni Sloveni i turski narodi, Jugoslovenski istoriski časopis, II, 1936.

Situația populației romanizate sub Slavi. După cucerirea teritoriilor nord-dunărene, Slavii devin stăpânitorii pământului. Termenul *rumân*, denumind, pe lângă naționalitate, pe acel care se află în dependență personală de un stăpân, este un

indiciu preţios pentru situaţia socială a populaţiei romanizate sub noii stăpânitori (Giurescu, Ist. Rom., I³, 262 sq.; obiecţiunile lui I. C. Filitti, Proprietatea solului în Principatele române până la 1864, Bucureşti, [1935], p. 160 sq., că termenul *rumîn* capătă sensul de «om neliber» numai după aşezământul lui Mihai Viteazul, nu par întemeiate: cf. Giurescu, RIR, VII 400).

Primele organizaţii de stat slavo-române la nordul Dunării. Pătrunderea celor dintâi termeni slavi în limba română, între secolul al VII-lea şi al IX-lea, corespunde cu crearea primelor state slave din Peninsula Balcanică (Skok, DR, IX, 215). La venirea Ungurilor în Ardeal (sec. X-XI, cf. Rosetti, GS, V, 6, n. 2), ei găsesc aci o populaţie mixtă, slavo-română, cu voevozi slavi: Menumorut era slav, iar populaţia din ducatul lui Gelou era formată din Români şi din Slavi. Insăşi instituţia voevodatului e împrumutată dela Slavi. Ceva mai târziu, procesul de asimilare a Slavilor era îndeplinit: în secolul al XIII-lea, apar cnezatele româneşti din Oltenia (Giurescu, Ist. Rom., I³, 238 sq.). Desigur că factorul hotărîtor, în acest proces de asimilare a Slavilor, a fost limba: Slavii au învăţat româneşte, pentrucă limba română participa la prestigiul civilizaţiei romane (Rosetti, Ist. lb. rom., II, 41). Românii ardeleni, ca şi cei din viitoarele principate româneşti, adoptase liturgia slavă înaintea venirii Ungurilor în Ardeal, deci în secolul al X-lea şi al XI-lea, atunci când liturgia slavă a fost „salvată“ de Bulgari. Adoptarea liturgiei slave presupune existenţa unei organizaţii de stat, şi anume formaţiile politice slavo-române din secolul al XI-lea şi al XII-lea pe care le-am amintit mai sus (P. P. Panaitescu, La littérature slavo-roumaine — XVᵉ-XVIIᵉ siècles — et son importance pour l'histoire des littératures slaves, extr. din

Sborník prací I. Sjezdu slovanských filologů v Praze 1929, sv. II, Praha, 1931, p. 1 sq.).

Raporturile lingvistice slavo-române. Aceste constatări ne lămuresc în privința modului cum s'a exercitat influența slavă asupra limbii române.

Sunt două feluri de a înfățișa raporturile dintre limbile slave și limba populațiilor romanizate ce era să devină limba română.

1. Unii cercetători (cf. Densusianu, H.d.l.r., I, 237 sq.), neinsistând prea mult asupra împrejurărilor în care s'a produs contactul dintre cele două limbi, văd în elementele slave din română o probă a influenței slave, fără a se preocupa de problema amestecului etnic dintre cele două popoare.

Această explicație nu merge prea adânc în inima problemei. E adevărat că, în Gallia romană, de ex., pentru a explica influența germanică nu e nevoie să presupunem o colonizare masivă de Franci, căci a fost suficient ca pe un punct al teritoriului gallo-roman să fi existat un grup restrâns de oameni, cu situație dominantă, care vorbeau o limbă germanică, pe care au impus-o restului țării (Bruneau, RLiR, XIII, 31 sq.).

Este de altfel modul în care trebue să ne închipuim că s'a efectuat romanizarea provinciilor dunărene: puțini oameni vorbeau latina; ea a fost impusă de cuceritori ca limbă de civilizație, dotată cu un mare prestigiu (cf. Rosetti, Ist. lb. rom., I², 35 sq.).

2. Sunt însă motive care ne împiedică să adoptăm acest fel de a înfățișa raporturile linguistice slavo-române. Și anume faptul că româna prezintă, în structura ei, caractere neromanice care se explică numai prin limbile slave. Firește, nu ne referim la cuvinte, căci elementele vocabularului, care nu fac parte din „sistemul închis" al unei limbi (cf. Rosetti, Ist. lb. rom., II, 25) pot ușor trece dela un popor la altul, fără să fi existat un

contact intim între cele două limbi (Meillet, Ling. hist. et ling. gén., I, 107).

Ne referim, deci, la structura intimă a limbii: fonetică, morfologie și sintaxă (v. expunerile noastre de mai jos, p. 40 sq.). Existența elementelor slave din această categorie în structura limbii române presupune coexistența și întrepătrunderea a două sisteme linguistice în același vorbitor: cel romanic și cel slav; iar fenomenul se explică prin traiul în simbioză al Românilor și Slavilor, până la asimilarea celor din urmă prin cei dintâi (v. aci mai jos).

Bilinguism. Fenomenul acesta linguistic se numește bilinguism (cf. Rosetti, Ist. lb. rom., II, 32 sq.). Miklosich (Sl. El. im Rum., 5; cf. Nandriș, RIR, II, 392) văzuse just: el explica prezența elementelor slave în română prin amestecul etnic dintre Slavi și Thraco-Romani (cf. Skok, Omagiu Bărbulescu, 212). Unii cercetători, ca P. Skok (Sl., VIII, 778), prelungesc această stare de bilinguism a populației slavo-române din Principate până în secolul al XVI-lea, ceea ce este o exagerare. De fapt, asimilarea populației slave s'a petrecut cu mult mai devreme, și anume, după cum am văzut mai sus, ea luase sfârșit în secolul al XIII-lea. Cauzele procesului nu stau însă, după cum au socotit unii cercetători (Pușcariu, DR, VI, 520 sq.), în faptul că Românii au fost mai numeroși decât Slavii, ci în superioritatea culturii romane, reprezentată de populațiile romanizate (v. mai sus, p. 25 sq.).

In Albania, păstorii de limbă albaneză au asimilat pe Slavii agricultori: Jokl, IJb., XVII, 168 (208).

Populația slavă învață limba română. Pușcariu (l. c.) a arătat că trebue să ne reprezentăm procesul în sensul că Slavii

au deprins limba populației romanizate și s'au romanizat, nu că Românii au învățat limba cuceritorilor.

1. In felul acesta se explică de ce unele „maniere“ slave de a pronunța anumite sunete s'au introdus în limba română, de ex. iotacizarea lui *e* inițial (*el*, *este* pron. *yel*, *yeste*), muierea consoanelor finale urmate de *-ĭ* (pl. *buni*, etc.), introducerea consoanei *h*, etc. și de ce «forma internă» a unor cuvinte slave a fost reprodusă în unele cuvinte românești (v. mai jos, p. 97 sq.). Dacă Românii ar fi fost aceia care au învățat slava, ei nu ar fi putut introduce aceste inovații în pronunțarea lor zilnică, ci ar fi pronunțat sunetele slave după maniera românească de a articula sunetele; și, de asemenea, ei ar fi împrumutat unele cuvinte, și nu ar fi «calchiat» expresiile slave.

2. In momentul în care apar în istorie, în secolul al XII-lea (v. mai sus, p. 24), Românii nord-dunăreni sunt foarte numeroși. Această populație cu număr sporit este desigur formată din fosta populație romanizată, la care au venit să se adauge Slavii romanizați.

Superstratul slav. Influența slavă asupra limbii române constitue deci un caz de superstrat: limba cuceritorilor se suprapune peste limba celor cuceriți; cuceritorii învață limba celor cuceriți și îi transmit o serie de trăsături caracteristice.

Teoria este expusă de v. Wartburg, ZRPh., LVI, 48, n. 1.; cf. Bartoli, Ve Congrès intern. des linguistes, Bruxelles; deuxième publication, [Bruges], 1939, p. 61 sq.

Condițiile în care s'a făcut slavizarea provinciilor romanizate din Peninsula Balcanică. In privința condițiilor în care s'a făcut slavizarea provinciilor dunărene romanizate și a Peninsulei Balcanice, s'a observat că sârbo-croata s'a dezvoltat

pe un teritoriu romanizat, iar bulgara pe un teritoriu de limbă greacă (dar, în parte, romanizat; Margulies, A.sl.Ph., XL, 202; cf. Rosetti, Ist. lb. rom., II, 27 sq.). Sârbo-croata a împrumutat o serie de termeni dela popoarele romanice cu care a venit în contact (v. Štrekelj, A.sl.Ph., XXVIII, 508 sq.; pentru termenii românești, Pușcariu, Istr., II, 274 sq., cu indicații bibliografice).

Bulgara. Bulgara a suferit o puternică influență grecească, pe cale literară, și a împrumutat o serie de termeni grecești, cu prilejul traducerii cărților sfinte (v. mai jos., p. 37 sq.), dar influența romanică a atins structura internă a limbii, fie în domeniul foneticei (accentul de intensitate), fie în cel al sintaxei (crearea articolului; Capidan, DR, III, 171 sq.; Vondrák, Vergl. sl. Gr., II², 296 sq., 355 sq., 416).

In secolul al VI-lea și al VII-lea, limbile slave meridionale (slovena, sârbo-croata și bulgara) nu erau încă diferențiate în mod esențial (ele formase o unitate în epoca în care Slavii se aflau în locuința lor carpatică, v. Wijk, R.ét.sl., IV, 5 sq.); diferențierea s'a accentuat, însă, în secolele următoare (VII și VIII).

Sârbii. Sârbii sunt, la început, un popor din interiorul Peninsulei Balcanice. Mișcările lor spre Marea Adriatică și interiorul peninsulei se accentuează cu începere din secolul al XI-lea (v. mai jos, p. 35). Croații coboară din Croația albă de dincolo de Carpați în secolul al VII-lea (Lj. Hauptmann, R.ét.sl., V, 149).

Protobulgarii. Istoria Bulgarilor e mai complicată.

Slavii strămoși ai Bulgarilor au ocupat, după cum am văzut (v. mai sus, p. 21 sq.), în secolul al VII-lea și al VIII-lea, întreaga parte de est a Peninsulei Balcanice. Acest teritoriu a fost cu-

cerit de Bulgari, neam turcesc, la sfârşitul secolului al VII-lea. Slavii subjugaţi de Bulgari au trăit în primele timpuri sub stăpânirea lor, ca popor separat (dirijat de cnezi), formând pedestrimea armatei în campaniile împotriva Bizantinilor; dar după întemeierea statului bulgar (679), amestecul etnic între cele două popoare nu mai poate fi stăvilit: elementul turcesc e asimilat de cel slav în aşa măsură, încât astăzi au subsistat în limba bulgară numai câteva cuvinte din limba cuceritorilor de odinioară. Poporul nomad şi-a pierdut limba în contact cu un popor mai civilizat, devenit sedentar.

In privinţa elementelor de vocabular moştenite de bulgară dela Protobulgari, v. expunerea lui Mladenov, R.ét.sl., IV, 194 sq.

Protobulgarii fac parte din neamul turcesc al Hunilor; *Hun* este un nume colectiv, aplicat acestor seminţii (Slatarski, Gesch. d. Bulg., I, 3); numele *Bulgar*, care denumeşte, la un moment dat, triburile din Asia mijlocie, poate fi explicat, după G. Németh, prin osm. *bulγur* „Brei", *bulγa* „mischen". Bulgarii sunt un amestec de Huni şi de Turci Oguri (bg.-tc. *ogur*, v. turc. *oguz* „Stamm", la origine „Pfeil": J. v. Laziczius, Zs. sl. Phil., VIII, 285 sq.; cf. numele patriei primitive a Bulgarilor: *ońgl* < *on-köl* „die zehn Seen", B. v. Arnim, Zs. sl. Phil., X, 343 sq., explicat însă de Vasmer, l. c., I, 466; II, 541, prin slavă: v. sl. *ǫglŭ* „Winkel"). Impinşi de Sabiri, Bulgarii părăsesc regiunea Turfanului şi ocupă Siberia de est în secolul al II-lea d. C. Mai târziu (sec. al V-lea), ei apar în regiunea aşezată la estul Donului şi Mării de Azov, pentru a cuceri apoi teritoriile dintre Volga, Don, Marea Neagră, Marea Caspică şi Caucaz. Cu începere din secolul al V-lea, intervin schimbări în conducerea triburilor de Bulgari; se formează două state separate. Utrigurii şi Kutrigurii cuceresc prin luptă noi teritorii, gonind pe Goţi spre Pannonia. După cucerirea Crimeii, Kutrigurii formează un stat pe litoralul nordic al Mării Negre, învecinat la nord şi la vest cu Anţii (Slavi). Bulgarii intră în raport cu Bizantinii. Avarii îşi impun dominaţia asupra Utrigurilor (460), iar cele două popoare apar confundate, mai târziu, sub numele de Bulgari. Kubrat (585)

întemeiază un stat bulgăresc între Marea de Azov, Caucaz, Marea Neagră și Nistru. Unul din fiii săi, Isperich (Asparuch), trece în Basarabia de astăzi și se așează, cu triburile sale, la gurile Dunării, iar după scurt timp, cu învoirea Bizantinilor, trece Dunărea și se instalează în Peuke (Dobrogea de nord), în apropierea satului de astăzi Nicoliţel. La moartea împăratului Constantin al II-lea (668), Isperich profită de împrejurări pentru a coborî în sudul Dobrogii. Campania Bizantinilor din 679 nu izbutește să gonească pe Bulgari din noile lor locuințe ; ei cuceresc în curând Varna. Isperich își așează lagărul la Pliska (azi Aboba), și întemeiază astfel statul „Bulgaria", al cărui caracter asiatic se va modifica, în curând, prin intrarea Bulgariei în sfera civilizației grecești (bizantine) ; teritoriul noului stat se mărginea la nord cu Dunărea, la est cu Marea Neagră, la vest cu râul Isker, iar la sud cu Balcanii.

Găgăuţii din Basarabia, Dobrogea și Bulgaria de nord ar putea fi succesorii Cumanilor, Uzilor și Protobulgarilor (*gagauz* < *gök uz* „Blauuzen", Mladenov, RS, XI, 85). Unii cercetători susțin chiar că Bulgarii de astăzi nu au nimic comun cu Protobulgarii, reprezentaţi în mod exclusiv de Găgăuţi (K. Škorpil, Byzantinosl., V, 182). In această privință, T. Kowalski (Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord-est, Cracovia, 1933, extr. din Polska Akad. Umiejętności. Prace komisji orientalistycznej, n° 16) a arătat că Găgăuţii de astăzi reprezintă trei pături de populație turcească, din care cea mai veche este venită din nord, înainte de cucerirea Osmanliilor, iar a doua, de origine meridională, de asemenea anterioară venirii Osmanliilor, a conferit acestor graiuri caracterul lor particular.

Inscripţia tezaurului descoperit la Sân-Nicolaul Mare (jud. Timiș-Torontal, v. Giurescu, Ist. Rom., I³, 298 sq.) a fost explicată prin limba turcă: J. Neméth, Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós, Budapesta-Leipzig, 1932. Bibliotheca Orientalis Hungarica, II; B. v. Arnim, Zs. sl. Phil., XI, 240 sq. ; Mladenov, Godišnik na Sofijskija Univ., XXXI, 5, Sofija, 1935, p. 1 sq.

Expansiunea către vest a noului stat bulgar se produce începând cu anul 802, când khanul Krum ia succesiunea tronului; dominaţia bulgară, prin gonirea Avarilor și subjugarea

populațiilor slave din Banat și Ardeal, se întinde până la Tisa și la Prut și va dura până la moartea lui Boris, în 888 (Slatarski, Gesch. d. Bulg., I, 25 sq.).

Asupra coloniilor bulgare stabilite în Ardeal la Vințul-de-Jos (ung. Alvincz), Cergăul-mare, Bungard și Ruscior, cu începere din secolul al XIII-lea, v. Fr. Miklosich, Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen, Viena, 1856 (Denkschriften der kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Cl., Bd. VII) ; J. J. Pič u. A. Amlacher, Die Dacischen Slaven und Czergeder Bulgaren, Praha, 1889 (Sitzungsber. d. königl.-böhmisch. Gesellsch. d. Wissenschaft., Jhg. 1888, phil.-hist. Kl., p. 227 sq.) ; L. Miletič, Sedmigradskitě Bălgari, Sofija, 1896 (extr. din Sbornik za narodnija umotvorenija, knižnina i život, XIII, 1896, p. 153 sq.) ; Id., U Sedmigradskitě Bălgari, Bălgarski Prěgled, VI, 1896, p. 46 sq. ; Jireček, A.sl.Ph., XIX, 598 sq. și XX, 115 sq. ; St. Stinghe, W.Jb., VIII, 1 sq. ; A. Ivić, A. sl. Ph., XXXI, 414 sq. ; L. Miletič, Sedmogradskitě Bălgari i těxnijat ezik, Sofija, 1926 (Spisanie na bălgarskata Akademija na naukitě, kniga XXXIII, klon istoriko-filologičen i filosofsko-obštestven, n° 18) ; Mușlea, DR, V, 1 sq. Graiul acestor colonii face parte din grupul oriental al dialectelor bulgare.

Faptul capital din istoria Bulgarilor este creștinarea lor, sub Boris I (853-888), în 864 (Vaillant-Lascaris, R.ét.sl., XIII, 5 sq.), acesta căpătând prin botez numele Mihail, al nașului său, împăratul Bizanțului. Creștinarea Bulgarilor constituia capitolul cel mai important al programului de occidentalizare a civilizației bulgare, care își va schimba caracterul asiatic, atât prin legăturile lui Boris cu puterile apusene, și anume cu împăratul Ludovic al Germaniei și Papa, cât și cu Bizanțul. După încercări neizbutite de a-și organiza ierarhia bisericească prin Roma, Boris intră din nou în legături cu Patriarhul Constantinopolului și reușește să creeze o biserică bulgară autonomă, dependentă de Patriarhul din Constantinopol. In felul acesta, limba slavă e recunoscută

ca limbă de cult. In aceste împrejurări, prin impunerea unei discipline religioase în comun, se desăvârşeşte amestecul etnic dintre Protobulgari şi Slavi (Slatarski, Gesch. d. Bulg., I, 43 sq.).

In 886, Clement e trimes să predice în regiunea dintre Vardar şi Skoplje ; el întemeiază la Ohrida o mănăstire închinată Sf. Pantelimon (F. Dvornik, Les Slaves, Byzance et Rome, Paris, 1926, p. 312 sq.). Boris s'a călugărit în 889 şi a cedat tronul fiului său Vladimir (888-893). Discipolii apostolilor Ciril şi Metodiu, veniţi din Moravia şi Pannonia, s'au stabilit în Bulgaria (885) sub şefia lui Clement, salvând astfel opera misionarilor. Cât de „creştin" va fi fost Boris ne-o putem închipui ţinând seamă de faptul că ţarul Simion (893-927) rămăsese de fapt păgân şi adoptase creştinismul numai din oportunism politic (B. von Arnim, Zs. sl. Phil., X, 339 sq.).

Organizarea bisericii bulgare în strictă dependenţă de Bizanţ va avea urmări importante pentru organizaţiile româneşti de stat dela nordul Dunării care se vor dezvolta sub influenţa culturii bizantine, prin intermediul statelor slave sud-dunărene.

Sârbo-croata. După coborîrea şi instalarea Slavilor în Peninsula Balcanică, populaţiile de limbă sârbo-croată au fost separate timp îndelungat de populaţiile de limbă bulgară (Rosetti, Ist. lb. rom., II, 40). Aşezaţi mai întâi în văile râurilor Lim, Ibar şi Morava de vest, Sârbii s'au îndreptat înspre Marea Adriatică (Diocletia sau Zeta, lacul Scutari). Mişcările lor spre est, cu începere din secolul al XI-lea, au avut drept urmare crearea unui nou centru la Ras, pe Raška (afluent al Ibarului), în apropiere de Novipazar. Mai târziu, sub Ştefan Dušan (1331-1355), împărat al Sârbilor şi Grecilor, Sârbii cuceresc întreaga Macedonie (afară de Salonic), Albania, Epirul şi Thesalia; în fine, în secolul al XV-lea, sub Turci, expansiunea statului sârbesc se face spre nord (Jireček, Gesch. d. Serben, I, 10 sq.). Pe de altă parte, Bulgarii cuceresc Serdica (Sofia) în 809.

Pentru frontiera actuală dintre graiurile sârbeşti şi bulgare, v. Leskien, Gr. d. s.-kr. Spr., I, XVIII sq.

In răstimpul acesta dintre cucerire și instalarea semințiilor slave meridionale în vestul și estul Peninsulei Balcanice, diferențierea dintre graiurile grupului sârbo-croat, de o parte, și bulgar, de altă parte, s'a accentuat. Pentru istoricul influenței limbilor slave meridionale asupra limbii române, cunoașterea diferențelor caracteristice dintre cele două grupuri prezintă o importanță deosebită, întrucât ea oferă un criteriu sigur pentru a putea stabili originea elementelor slave pătrunse în limba română.

Bulgara. Domeniul linguistic bulgar e împărțit în două grupuri dialectale: grupul oriental, mărginit de Marea Neagră, și grupul occidental, a cărui frontieră, pornită dela râul Vid, coboară până la Salonic. (Dialectele din munții Rhodopi alcătuesc ramura meridională a bulgarei orientale.)

V. expozeul lui St. Mladenov, RS, IX, 170 sq. (cu indicaţii bibliografice).

Dialectele macedonene ocupă un loc aparte. Clasarea acestor dialecte a dat naștere la discuții lungi și aprinse. De fapt, ele au un caracter incontestabil bulgăresc, dar au suferit, încă din evul mediu, o puternică influență sârbească (dial. štokavian); printre trăsăturile fonetice sârbești ale grupului macedonean, cea mai marcantă este tratamentul *k'* (*ć*) al grupului **tj* (în bulgară: *št*).

Sistemul linguistic al dialectelor macedonene, ţinând seamă, în primul rând, de trăsăturile lor morfologice, este bulgăresc ; trăsăturile sârbeşti sunt împrumutate. „Le concept de „slave macédonien“ n'est confus que pour qui le veut bien“ (Vaillant, BSL, XXXIX, 195). Expunerea lui Vaillant (l. c.), cu indicaţii bibliografice, constitue o excelentă punere la punct a chestiunii. Cf. Id.,

R.ét.sl., XI, 255; Weigand, BA, IV, 102 sq. Pentru orientarea pe teren, v. harta publicată de A. Belić, La Macédoine, Paris-Barcelone, 1919, p. 272-273 şi cea, mai amănunţită, anexată la lucrarea lui A. Seliščev, Polog, i jego bolgarskoje naselenije, Sofija, 1929. Dialectele macedonene formează 3 grupuri: 1. grupul de nord (cu localităţile Tetovo, Kumanovo, Kratovo); 2. grupul central; 3. grupul de sud (în jurul Kastoriei). Grupul central e grupat cu sârba, pe când cel meridional ţine de bulgară.

Mişcările populaţiilor de limbă sârbo-croată. Graiurile sârbo-croate sunt grupate în trei dialecte principale, luându-se drept criteriu forma fonetică a pronumelui „ce": grupul štokavian (s.-cr. *što*), grupul čakavian (s.-cr. *ča*) și grupul kajkavian (s.-cr. *kaj*), care formează un grup de tranziție spre slovenă. Dialectul štokavian acoperă cea mai mare parte a domeniului; cel čakavian e vorbit pe litoralul dalmatin: în Dalmația și Croația; grupul kajkavian este mărginit, la nord de Drava, iar la sud de Sava și Kupa. Se admite că dialectul kajkavian s'a despărțit, în secolul al XI-lea, de slovenă, cu care formase până atunci un grup aparte (v. Rosetti, Ist. lb. rom., II, harta III). Mișcările executate de populațiile de limbă sârbo-croate, în cursul timpurilor, explică, în parte, repartizarea dialectală din zilele noastre.

Grupul kajkavian e format din trei dialecte: dialectul oriental, influenţat de dialectul štokavian, cel din sud-vest, dezvoltat pe o bază čakaviană şi cel de nord-vest, provenit din slovenă (v. Wijk, Le monde slave, XIV, 1937, IV, p. 94 sq.).

Trăsăturile caracteristice ale bulgarei şi ale sârbo-croatei. Dăm mai jos un tablou în care sunt înfăţişate trăsăturile caracteristice care diferenţiază sârbo-croata de bulgară. Diferenţierile dintre cele 3 grupuri care alcătuiesc slava meridională (slovenă, sârbo-croată şi bulgară) s'au accentuat după epoca de comunitate a Slavilor, petrecută în locuinţa lor

carpatică (v. Wijk, R.ét.sl., IV, 6) și instalarea lor în Peninsula Balcanică. Pentru stabilirea patriei elementelor slave care, în decursul secolelor, au pătruns în limba română, recunoașterea vre-uneia din aceste trăsături caracteristice în termenii de origine slavă din limba română constitue un criteriu de primă importanță.

BULGARA (cf. Mladenov, RS, IX, 195 sq. ;	SÂRBO-CROATA v. Wijk, Le monde slave, XIV, 1937, II, 434 sq.).
v. sl. *ě* > *ä*	*e*, *ie* (diftong), *i*
v. sl. ѫ > ъ	*u*
sl. c. **tj* (**kt'*) > *št*	*ć*
sl. c. **dj* > *žd*	*dž*
v. sl. ъ > ъ	*a*
v. sl. ь > *e*	*a*
v. sl. *dz* > *z* și *dz*	*z*
v. sl. *-b*, *-d*, *-g* (finali) > *-p*, *-t*, *-k*	*-b*,*-d*,*-g*
vocale reduse	nu există vocale reduse
nu există diferențe cantitative	diferențe cantitative
accent de intensitate	accent muzical
declinare analitică	—
articol postpus	—
reduplicarea pronumelui personal: *mene me vikat*, *tebe ti kazvam*	—
construcția *na* + genit.-dativul	—
comparativul cu *pò*	—
superlativul construit cu *naj* + pozitivul	—
imperfectul, aoristul, viitorul cu *ke*, *če* și fără *da*: *ke idem*, *če idem*	—

Caracterul celor mai vechi împrumuturi slave din limba română. Cele mai vechi elemente slave pătrunse în limba română prezintă caracteristicele limbii bulgare. O serie din aceste împrumuturi nu au un caracter popular; ele aparțin unei limbi scrise, deci cu caracter savant, numită v e c h e s l a v ă.

Vechea slavă. Se pune aci o chestiune de terminologie, care trebue lămurită.

Termenii p a l e o s l a v ă, v e c h e s l a v ă sau v e c h e s l a v ă b i s e r i c e a s c ă (fr. paléoslave; vieux slave; germ. altkirchenslavisch) denumesc o limbă scrisă, artificială, având la bază un dialect bulgar vorbit în secolul al IX-lea în jurul Salonicului.

Termenul „veche slavă" nu e deci echivalent cu „veche bulgară" (Leskien, A.sl.Ph., II, 269, n. 1), căci vechea slavă reprezintă numai u n u l din dialectele vechii bulgare (Ščepkin, RS, III, 203 sq.), fără însă ca toate particularitățile caracteristice ale acestui dialect să fie reprezentate în limba scrisă (Durnovo, Byzantinosl., I, 84). Limba bulgară literară actuală are la bază alt dialect decât vechea slavă (Mladenov, Gesch. d. bg. Spr., 53 sq.; Nandriș, RIR, II, 388).

Limba veche slavă s'a format în împrejurările următoare: principele Rostislav al Moraviei face apel la Bizantini, cerându-le misionari, care să cunoască limba slavă, pentru creștinarea poporului său. Cererea nu putea fi refuzată, deși Moravia cădea sub jurisdicția eclesiastică a Romei. Dar Papa nu ar fi acordat bisericii morave autonomia. Misionarii trimeși, frații Constantin (Ciril) și Metodiu, Greci din Salonic, fii ai unui înalt funcționar imperial, sosesc în Moravia în 863, unde au rămas trei ani. Ei cunoșteau perfect limba slavă (bulgară), vorbită încă din secolul al VII-lea în jurul Salonicului. Legenda spune că frații

misionari, sosiți în Moravia, traduseră acolo (în jurul Bratislavei) Evangheliile, iar Constantin inventă un alfabet (cel zis „glagolitic“, foarte bine adaptat la sunetele slave; alfabetul zis „cirilic“ a fost inventat mai târziu, în Bulgaria). Traducerile sunt făcute din grecește. Caracterul artificial al acestei limbi literare, având drept bază dialectul bulgaro-macedonean din jurul Salonicului, apare în sintaxă, frazeologia imitând în mod servil originalele grecești, și în vocabular.

Frații misionari au tradus probabil numai cărțile cele mai necesare slujbei, și anume Noul Testament și Psaltirea. Traducerile lor nu ne-au parvenit însă în original, ci în copii posterioare datând dela sfârșitul secolului al X-lea și din secolul al XI-lea. Aceste monumente literare, posterioare deci cu 150-200 de ani originalelor, cuprind într'însele modificări de tot felul aduse textului original de copiști, astfel încât mărturia lor trebue să fie neapărat interpretată. Dacă limba lui Ciril și Metodiu constitue o mărturie a graiului bulgăresc vorbit în jurul Salonicului, cea a copiștilor posteriori provine din regiuni diferite. Discipolii lui Ciril și Metodiu, întorși în Bulgaria, s'au stabilit în două centre, departe unul de altul: Ohrida și Prěslav. Primul centru se află în preajma domeniului sârbo-croat, astfel încât, în redacțiunile v. slave provenind de aci, s'au strecurat sârbisme (Lavrov, R.ét.sl., VII, 199 sq.; A. Vaillant, l. c., XVI, 154 sq.).

O serie de texte vechi slave nu reprezintă limba primilor traducători. Asupra clasificării acestor texte, după particularitățile lor linguistice, v. Kul'bakin, R.ét.sl., II, 175 sq. ; Id., Le v. sl., 354 sq. ; Durnovo, Sur le problème du vieux slave, TCLP, I, 139 sq. ; Kul'bakin, Zs.sl.Phil., X, 456 sq.

De aceea, printre textele v. slave, unele nu pot fi puse alături de acelea care reprezintă tradiția linguistică a primilor traducă-

tori. In sfârșit, mai trebue ținut seamă de faptul că între secolul al XIV-lea și al XVII-lea, limba sârbească e impusă în Peninsula Balcanică ca limbă de civilizație, prin expansiunea statului sârbesc (Mladenov, Gesch. d. bulg. Spr., 52; Vaillant, BSL, XXXIX, 200).

Influența grafiei sârbo-croate-macedonene se exercită asupra grafiei textelor cirilice scrise în Principate începând cu secolul al XIV-lea (Skok, Sl., VIII, 779).

Termenul „veche slavă bisericească" (altkirchenslavisch) înseamnă, așa dar, limba bisericii ortodoxe slave și românești. Limbă destinată unui uz restrâns și precis, ea are drept bază limba primilor traducători, dar a fost remaniată în diferite redacțiuni locale, care i-au dat o coloratură specială. Această limbă artificială, modelată după limba literară greacă, a avut și ea o puternică influență asupra limbii române, în sensul că printr'însa au pătruns în traducerile românești din slavonește o serie de elemente de vocabular, frazeologia traducerilor noastre din primele timpuri urmând, în mod servil, modelul slav (Rosetti, Lb. r. s. XVI, 110 sq.).

Pe lângă influența slavă de caracter popular, adică a limbii vorbite, trebue ținut seamă, așa dar, de această influență slavă de caracter literar asupra limbii române (cf. TCLP, I, 21 sq.).

Când alăturăm un termen românesc de unul v. slav sau v. bulgar, aceasta nu înseamnă, așa dar, că termenul românesc are în mod neapărat la bază termenul slav, ci numai că termenul slav citat este cel mai vechi corespondent slav cunoscut al termenului românesc.

FONETICA

Caracteristicele sistemului fonetic slav în raport cu cel românesc. Sistemul fonetic al limbilor slave meridionale se deosebește de sistemul fonetic al limbilor romanice prin câteva trăsături caracteristice. Limba română a căpătat câteva din aceste trăsături de origine slavă, prin contactul cu limbile slave meridionale, în condițiile ce au fost examinate aci mai sus p. 21 sq.

1. In privința accentului, limbile slave meridionale au cunoscut accentul muzical și cantitativ (v. mai jos, p. 42 sq.), păstrat în sârbo-croată (în bulgară, a fost înlocuit cu accentul de intensitate, v. mai sus, p. 36). In sistemul fonologic al limbii române, cantitatea nu joacă nici un rol, accentul de intensitate fiind pe primul plan (Rosetti, Ist. lb. rom., I², 48 sq.).

2. Sistemul vocalic al limbilor slave poate fi împărțit în două serii, ținându-se seamă de acțiunea vocalelor asupra consoanelor:

Seria tare *a o ŭ y̯* (după *k*, *t*, poi. *ł*, r. *lŭ*).

Seria moale *ě e ĭ i* (după *č*, *c*, *t'*; Meillet, R.ét. sl., II, 208).

Consoanele așa zise tari, sau nepalatalizate, sunt opuse consoanelor moi, sau palatalizate și au un rol fonologic, în sensul că suporturile fonetice respective au sensuri diferite:

dalŭ, *namŭ* sunt alte cuvinte decât *djalŭ*, *njamŭ* (v. Wijk, Sl., XV, 34).

Această opoziție între două serii de consoane joacă un rol și în română (Gamillscheg, Șerb.-Tit., 89 sq.), prin alcătuirea unei categorii morfologice. Sub influența lui *-i* (final), oclusivele tari precedente au fost muiate, astfel încât unui *n* dur, în sg. *an*, îi corespunde la plural un *n* muiat; așa dar, opoziția singular-plural, în *an-ani*, e produsă, din punct de vedere fonetic și fonologic, de alternarea lui *n* cu *ń*; și la fel, opoziția dintre 1 sg. *plimb* și 2 sg. *plimbi*, de alternarea lui *b* cu *b'*. Intrebuințarea consoanelor muiate, în aceste opoziții morfologice, a fost deci introdusă în limba română după modelul slav (R. Jakobson, Actes IV Congr. ling., 55 sq.; Graur-Rosetti, BL, VI, 12 sq.).

3. Influența slavă nu e streină de palatalizarea labialelor în limba română vorbită (v. Macrea, DR, IX, 93 sq.; Rosetti, BL, VII, 192 sq.), dar nu în sensul că modificarea propriu zisă a acestei categorii de consoane ar fi de origine slavă, ci prin importanța dată, în sistemul fonetic românesc, vocalelor prepalatale, care sunt cauza fenomenului (v. mai jos, p. 62).

Asupra fenomenului palatalizării labialelor în limba română, v. acum expunerea lui Macrea, DR, IX, 92 sq. și Rosetti, BL, VII, 192 sq.

4. In limbile slave, vocalele prepalatale (*ę̌*, *e*, *ĭ*, *i*) comportă o iodizare. Această pronunțare iodizată a vocalei inițiale explică diftongarea lui *e-* în limba română vorbită: *el*, *este* sunt pronunțați *yel*, *yeste* (Rosetti, BL, VII, 117 sq.).

5. O altă trăsătură caracteristică a fonetismului limbilor slave este de a avea silabe deschise. Eliminarea elementelor

de închidere a silabelor se observă în exemple ca v. sl. *sŭnŭ* < **supnos* (cf. lit. *sãpnas*). Prin suprimarea ocluziunii lui *-n* (*-m*), al doilea element de diftong, silaba respectivă devine deschisă: v. sl. *rǫka* față de lit. *ranká* (Meillet, R.ét.sl., II, 209 sq.).

Potrivit acestei tendințe, orice cuvânt autonom trebue să se termine în vocală. Când cuvântul următor începea cu o vocală, între vocalele în hiat s'a dezvoltat un element de tranziție: consoana *j-* sau *ŭ-* (Meillet-Vaillant, Le sl. c.², 79 sq.; Kul'bakin, Le v. slave, 37; v. Wijk, Gesch. d. altkirchensl. Spr., I, 62 sq.).

Scrierea lui ъ (*ŭ*) după consoane, la sfârșitul cuvintelor, în textele românești scrise cu litere cirilice, este deci un obicei grafic transmis dela scrierea textelor slave. *-ŭ* nu are prin urmare nici o valoare fonetică în aceste cazuri (cf. Rosetti, Lb. r. s. XVI, 48 sq.).

6. Limba română nu poseda spiranta velară surdă *x*; împrumutată odată cu termeni ca *har* (v. sl. *xarĭ*), existența acestei consoane postpalatale a permis crearea prepalatalei *h*, provenită din alterarea lui *f* înaintea unei vocale prepalatale: *fie* > *hie* (foneticește: *χie*; v. mai jos, p. 62).

ACCENTUL

In privința a c c e n t u l u i, limbile slave meridionale au cunoscut accentul cantitativ și cel muzical (intonație), păstrat în sârbo-croată și slovenă, pe când bulgara a inovat, dezvoltând un accent de intensitate (mobil, cu deplasări la vocativ și la pluralul numelor). In privința vechii slave, nu se poate ști întrucât acest stadiu linguistic diferă de cel slav comun; cantitatea silabelor suferise modificări (silabele lungi devenind

scurte, iar cele scurte, lungi), dar nu putem avea preciziuni asupra acestor schimbări, pentrucă grafia cirilică nu le notează.

Vondrák, Altkirchensl. Gr.[2], 75: „Über den Akzent im Aksl. wissen wir nichts sicheres, da er in den aksl. Denkmälern nicht bezeichnet wurde". Leskien, Hdb. d. altbg. Spr.[5], 10 sq. Accentele, în textele cirilice, întrebuinţate ca în scrierea grecească, nu notează accentul, ci au o valoare pur grafică (de a indica începutul şi sfârşitul cuvintelor): I. Ohijenko, Akzentzeichen in mittelbulgarischen Sprachdenkmälern, Zs. sl. Phil., IX, 395 sq. (pentru textele româneşti din sec. al XVI-lea, v. Rosetti, Lb. r. s. XVI, 19). Pentru teoria generală, v. expunerea de ansamblu a lui A. Leskien, Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen, I, II, Leipzig, 1888, 1893 (Abhandl. d. sächs. Gesellschaft d. Wissenschaft., phil.-hist. Kl., X; XIII); Id., Untersuchungen über Betonungs- und Quantitätsverhältnisse in den slavischen Sprachen, A. sl. Ph., XXI, 321 sq.; de asemenea N. van Wijk, Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme, Amsterdam, 1923 (Verhandl. der koninklijke Akad. van Wetenschappen te Amsterdam, Afdeeling Letterkunde, N. R., XXIII, n° 2).

In genere, locul accentului a fost păstrat în elementele slave pătrunse în limba română şi corespunde cu accentuarea din limba bulgară (Simionescu, Acc. sl., 121 sq.).

Astfel, de ex., cuvintele terminate în *-a*: bg. *če'ta, glo'ba, ža'lba, že'rtva, lopa'ta, ma'štexa, mrě'ža, mă'ka, nevě'sta, obi'da, pla'sa, ra'na, si'la, sla'va, slu'žba, stra'ža, vla'ga*, a căror accentuare a rămas neschimbată (Mladenov, Gesch. d. bg. Spr., 156); acolo unde accentul este, în bulgară, pe finală: bg. *brazda', xrana', măzga', sluga', štrana', tesla'*, locul lui este determinat de intonaţia şi cantitatea pe care o aveau vocalele în epoca slavă comună (Mladenov, l. c., 157; cf. r. *borozdá, slugá, storoná, teslá*). In aceste cuvinte, accentul apare, în română, mutat cu o silabă spre începutul cuvântului; schimbarea nu trebue explicată prin bulgara de vest, unde accentuarea e la fel ca în sârbo-croată (s.-cr. *brázda, xrána, slúga, strána*;

cf. Simionescu, Acc. sl., 14 sq. ; Bărbulescu, El. sl., 436 sq.), ci prin analogie cu substantivele feminine din română terminate în *-ă*: *fa'tă*, *ma'să*, etc. (Skok, Sl., IV, 136), româna neavând substantive terminate în *ă* accentuat.

Coteț nu e accentuat după analogia lui *nutreț* (Skok, l. c., 136), ci după analogia numelor în *-eț* provenite din slavă: dr. *glumeț*: bg. *glume'c*, *precupeț*: bg. *prěkupe'c*. *Stareț* are accentul pe prima silabă, ca și în bulgară (*sta'rec* ; Simionescu, Acc. sl., 29 sq.).

VOCALELE

a

a neaccentuat este redat în română prin *ă*: dr. *hrăni*, ar. *hrăniri*: v. sl. *xraniti*, dr., ar. *grădină*: v. sl. *gradina*, etc.; *-a* (final) neaccentuat trece de asemenea la *ă* (ca și *-o*, v. mai jos, p. 46 sq.): *ceată*: bg. *če'ta*, *lopată*: bg. *lopa'ta*, *nevastă*: bg. *nevě'sta*, etc.

ě

Slaviștii nu sunt de acord asupra valorii fonetice a lui *ě*: *ě* notează, după unii, un *ä* deschis (Mladenov, RS, III, 136 sq.; Kul'bakin, Le v. sl., 354; v. Wijk, R.ét.sl., VII, 12 sq.; Le monde sl., 1937, IV, 90), iar după alții diftongii *e̯a* sau *i̯a* (Leskien, Hdb.[5], 5 sq.; Ščepkin, RS, III, 212; Marguliés, A.sl. Ph., XLII, 67 sq.); *ä* (*i̯a* sau *e̯a*) a palatalizat consoana precedentă. Această acțiune palatalizantă este confirmată prin faptul că în alfabetul glagolitic aceeași slovă notează pe *ě* și pe *a* precedat de o consoană palatalizată (v. Wijk, R.ét.sl., VII, 12; Zs.sl.Ph., VI, 364 sq.). In ceea ce privește româna, albaneza și neo-greaca (Skok, ZRPh., L, 486; Jokl, Sl., XIII, 639), trebue să pornim dela pronunțarea diftongată (*e̯a*) a lui *ě*; tratamentul acestui diftong, în română, se explică prin condițiuni proprii acestei limbi. El depinde de timbrul vocalei con-

ținute în silaba ce urmează imediat după ẹa̯: înaintea unei vocale prepalatale, ẹa̯ a evoluat spre *e*:

dr. *cleşte*: v. sl. *klěšta*, dr. *lene*, ar. *leane*: v. sl. *lěnĭ*, dr. *poveste*: v. sl. *pověstĭ*, dr. *veste*: v. sl. *věstĭ*, dr. *vreme*: v. sl. *vrěmę*;

înaintea lui *a*(*ă*), ẹa̯ a fost monoftongat în *a*: dr. *izmană*: v. sl. *izměna*, dr. *nevastă*: v. sl. *nevěsta*, dr. *pomană*: v. sl. *poměnŭ*, dr. *vadră*: v. sl. *vědro*;

Fenomenul s'a petrecut după ce *-o* trecuse la *-ă* (*vědro*, de ex.; v. Rosetti, BL, IV, 53 sq.), deci după asimilarea termenilor de mai sus la cuvintele din vechiul fond.

înaintea lui *ŭ*, ẹa̯ a rămas neatins: dr. *hrean*: v. sl. *xrěnŭ*, dr. *leac*: v. sl. *lěkŭ*, dr. *smead*: v. sl. *smědŭ*.

In dr. *pribeag*, *primejdie*, *prisacă*, etc., prefixul *prě-* a fost înlocuit cu prefixul *pre* < lat. *per* (Nandriş, RIR, II, 407).

In bulgara orientală, *ě* redă diftongul ẹa (^{i}a), căruia îi corespunde, în bulgara occidentală, *e* (Oblak, A.sl.Ph., XVII, 156 sq.), ca în sârbo-croată (*e*, *ie*, *i*, v. Wijk, Zs. sl. Phil., XIV, 1). In graiul bulgăresc cu trăsături arhaice din Suho (Macedonia), *ě* este pronunțat, în zilele noastre, *ä* sau ^{e}*ä* (diftong).

In ungară, *ě* e redat prin *é*: *beszéd*: v. sl. *besěda*, *cséve* < *cěvĭ* (Conev, Madž., 8 sq.).

Valoarea de *ē* închis atribuită lui *ě* de Sievers (Die altslavischen Verstexte von Kiew und Freissing, im Verein mit G. Gerullis und M. Vasmer, hgg. v. E. Sievers, Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akad. d. Wissenschaft. zu Leipzig, phil.-hist. Kl., LXXVI, 11) nu a găsit aprobarea slaviştilor; v. Vasmer, l. c., 55.

In bulgara de nord-est, menținerea diftongului (^{e}a, ^{i}a) depinde, ca în română, de calitatea vocalei conținute în silaba următoare, şi de accent: ^{i}a, sub accent şi când silaba următoare nu conține o vocală prepalatală: *c'ála*, *c'álo* „tout entier", *v'ara* „foi", *d'al* „par-

tie" ; *è*, când silaba următoare conține o vocală prepalatală: *cèli*, *vèri*. Dar această regulă nu mai e valabilă în sud-estul domeniului, unde *ịa* (*'a*, *ä*) apare în toate pozițiile (Mladenov, în La Bulg., 176 sq.).

i

i, în împrumuturile din bulgară sau sârbo-croată, e redat uneori prin *e*: dr. *cristelniță*: v. sl. *krŭstilĭnica*, dr. *pretcă* < s.-cr. *pritka*, dr. *p(r)estelcă* < bg. *prěstilka*, dr. *zavelcă* < bg. *zavivka*, dr. *zemnic* (și *zimnic*) < bg. *zimnik* (Scheludko, BA, I, 156).

ĭ

(vezi mai jos, p. 49)

u

v. sl. *u* (inițial; dr. *huli* < v. sl. *xuliti* e savant) e redat de obicei în română prin *o* neaccentuat. Tendința de a reda pe *u* neaccentuat prin *o* apare în textele medio-bulgare: *razĭdrošitĭ*, *vŭzŭradoemŭ sę*; cf. în bulgară: *štea mo* (= *mu*) *kážea* „wird ihm sagen", *iondáčea* (= *iunače*; Mladenov, Gesch. d. bg. Spr., 88).

In română: *ogodi*: v. sl. *ugoditi*, *ogor*: sl. **ugorŭ* (cf. bg., s.-cr. *ugar*, pol. *ugor*), *omorî*: v. sl. *umoriti*, *orîndui*: v. sl. *uręditi*, *osîrdie*: v. sl. *usrŭdije* (Skok, Sl., I, 493 sq.), *ostoi*: v. sl. *ustojati*.

o

Româna prezintă tendința de a reda pe *o* neaccentuat prin *ă*, dar tratamentul e general numai pentru *ă* final, pe când în altă situație timbrul lui *o* rămâne de obicei neatins. Așa dar,

pe lângă dr. *cislă*, *ciudă*, *colivă*, *daltă*, *feştilă*, *nicovală*, *ocnă*, *pravilă*, *rufă*, *sită*, *tîrlă*, *vadră*, etc.: v. sl. *čislo*, *čudo*, *kolivo*, *dlato*, *svěštilo*, *nakovalo*, *okno*, *pravilo*, *ruxo*, *sito*, *trlo* (s.-cr.), *vědro* (Rosetti, BL, IV, 61), în care *o* a trecut la *ă*, în cuvinte ca *bogat*, *dospi*, *goni*, *lopată*, *pomană*: v. sl. *bogatŭ*, *dospěti*, *goniti*, *lopata*, *poměnŭ*, *o* neaccentuat a rămas neatins (*o* > *ă* într'un număr restrâns de cuvinte: *cumpănă*, *năsălie*, *stăpîn*, etc.: v. sl. şi bg. *kǫpona*, *nosilo*, *stopanŭ*, etc.).

Explicaţia lui Densusianu, H.d.l.r., I, 273, că *o* a trecut la *ă* din cauza oclusivei labiale precedente, e contrazisă de exemple ca *năsălie*, *pomană*, *potop* (deci, *o* după *p*!), etc.

Fenomenul este rar în aromână: *căcot*, *căpiţă*: v. sl. *kokotŭ*, bg. *kopica* (dar şi *o* > *u*: *cloput*, *lupată*: v. sl. *klopotŭ*, *lopata*, Capidan, El. sl. în ar., 11).

Tratamentul lui *o* slav meridional, în română, se explică prin faptul că *o* era foarte deschis; de aceea e redat, în neogreacă şi în albaneză, prin *a* şi *ë*: n.-gr. *βεδρά* < bg. *vědro*, *σίτα* < *sito*, etc. (Meyer, Neugr. St., II, 13 sq.), alb. *mitë*: s.-cr. *mito*, *sitë*: v. sl. *sito*, *vedrë*: v. sl. *vědro* (Jokl, Unters., 109, 299; Seliščev, Slav. nas. v Alb., 153 sq.).

Cf. *o*, din slava comună < i.-e. *ŏ*, *ă*: Vondrák, Vergl. sl. Gr. I², 106 sq.; Meillet-Vaillant, Le sl. c.², 51. Caracterul deschis al lui *o* slav e confirmat şi de faptul că, în cronicarii bizantini, sl. *o* e redat prin *a*: *Πειράγαστος* < sl. *Pirogostĭ*, *Σκλαβηνοί* < *Slověne* (Meillet-Vaillant, l. c., 53).

Pentru dr. *blid*, *maslu* şi *leat*, v. Rosetti, BL, IV, 63.

o accentuat urmat în silaba imediat următoare de *a*, a fost diftongat în *oa*, ca în cuvintele din vechiul fond: dr., ar. *coasă*, dr. *comoară*, dr. *gloată*, dr., ar. *poală*, dr. *smoală*, ar. *smolă*: v. sl. *komora*, *kosa*, *glota*, *pola*, *smola*. Păstrarea intactă a lui *o*

accentuat în nume topice ca *Cotorca*, *Dîlboca*, *Hliboca*, etc. (Iordan, Diftongarea, 241 sq.) se explică prin faptul că aceste nume au intrat recent în limbă și nu au fost asimilate cuvintelor din vechiul fond, ele rămânând cristalizate în aspectul lor fonetic originar (Pușcariu, DR, I, 378 sq.).

Diftongarea lui *o* accentuat (ca și a lui *e* accentuat) a fost provocată de prezența lui *e*, *a* (sau *ă*) în silaba imediat următoare ; consoanele despărțind cele două silabe nu au jucat niciun rol în proces, contrar părerii lui Iordan (Diftongarea, 91, 222 sq.) ; cf. *iarbă* < *herba*, *piatră* < *petra* (Rosetti, RLiR, III, 250 sq.). Fenomenul e provocat de o vocală deschisă : *e*, *a* sau *ă*. Iordan (l. c., 36) are dreptate să socotească pe *ă*, vocală deschisă (*ă* e mai deschis decât *e*, v. Rosetti, BL, V, 200), printre vocalele inductoare ale fenomenului ; dar *a* a putut provoca de asemenea procesul (v. observațiile lui Pușcariu, DR, I, 378 sq. ; Rosetti, Rech., 135 sq. și l. c.), contrar părerii lui Iordan (l. c.) și Philippide (Orig. Rom., I, 816, n.).

y

y reproduce un sl. c. *ū*, pronunțat în două feluri : *y* scurt (r. *my* „wir"), sunet intermediar între *ö* și *ü*; *y* lung (r. *byt'* „sein"), diftong (*uöü-ĭ*) articulat cu buzele așezate în poziția cerută de articularea lui *i*, iar limba pregătită pentru a articula pe *u̯o* (C. Stumpf, Die Sprachlaute, Berlin, 1926, p. 196 sq.).

Cf. lat. sau gr. *ū* > *i*: *Rimŭ* (< gr. dial. *Rúmi*, Marguliés, A. sl. Ph., XLII, 123 sq.), v. sl. *križĭ* < lat. *crucem* (Meillet, MSL, XI, 178 sq. ; Vondrák, Altkirchensl. Gr.[2], 80 sq.).

Thomson (Zs. sl. Phil., III, 61 sq.) și Meillet (RS, IV, 135 sq.) socotesc, de asemenea, că *y* în slava comună era un diftong, împotriva lui Broch (Sl. Phon. 173 ; cf. Skok, Sl., VIII, 788). Sub accent și în vorbirea repede, se poate auzi ca un monoftong. Faptul că, în vechea slavă, acest sunet e notat cu ajutorul slovei ꙑ, care e formată din două litere, confirmă caracterul de diftong al lui *y*. Cu

toate că Leskien susţine că *y* nota pe *ü*, în vechea slavă, trebue să admitem că *y* avea o valoare apropiată de a lui *y* din rusă (Ščepkin, RS, III, 212). Resturi ale pronunţării străvechi se regăsesc astăzi în unele graiuri bulgăreşti cu trăsături arhaice (satul Kalapot, în regiunea Nevrokop, din Bulgaria: Mirčev, Sbornik v čest' na Prof. L. Miletič, Sofia, 1933, p. 56 sq.).

Româna prezintă două tratamente ale lui *y*: *î* şi *i*; aceste tratamente pot fi contemporane (Nandriş, RIR, II, 405); ele se explică prin natura complexă a lui *y* slav (căci trecerea lui *y* la *i* şi apoi la *î*, este justificată după *r* şi *s*, dar nu după *h*: Rosetti, BL, III, 108 sq.).

1. *y* > *î*: dr. *hîrleţ*: v. sl. *rylĭcĭ*, *rîs*: v. sl. *rysĭ*; în împrumuturi recente: dr. *casîncă* < r. *kosynka*, *hîră* < ucr. *hyra* (Scheludko, BA, I, 157 sq.).

2. *y* > *i*: *dihor*: sl. **dyxorŭ* (v. sl. *dyxati*), *vidră*: v. sl. *vydra* (Miklosich, Beitr., Vok., III, 244); tot astfel, în împrumuturile recente: dr. *caterincă* < ucr. *katerynka*, *vipuşcă* < r. *vypusk*, etc. (Scheludko, l. c.).

î românesc este apropiat de *y* din rusă, dar *y* e mai posterior şi mai închis ca *î* (Rosetti, BL, III, 110).

In ungară, *y* e redat prin *i*: *bika*: v. sl. *bykŭ*, *rikácsol*: v. sl. *rykati* (Conev, Madž., 9). In albaneză, *y* e redat prin *u*: alb. *karrutë* < v. sl. *koryto*, *matukë* < v. sl. *motyka*, *purrë* < v. sl. *pyro* (Seliščev, Slav. nas. v Alb., 298; Jokl, Sl., XIII, 291). In *izbuti*: **izŭbyti* (etimologie dubioasă!), *u* ar proveni din labializarea lui *i*, provocată de *b* precedent, şi deci nu poate fi vorba, cum vrea Skok (Sl., IV, 135), de redarea lui *y* prin *u*, în română.

ŭ, ĭ

ŭ (ier tare) şi *ĭ* (ier moale) sunt vocale ultra-scurte; deşi ele fac parte din serii diferite, sunt tratate aci laolaltă, pentru comoditatea expunerii.

ŭ este o vocală tare medio-palatală, de tipul lui *u* din engl. *but*. Această vocală era articulată cu rotunjirea buzelor, cum o probează faptul că slova care notează pe *ŭ*, în alfabetul glagolitic, este o modificare a lui *o*; ulterior, *ŭ* a fost vocalizat în *o* (Kul'bakin, Le v. sl., 64 sq.).

ĭ este o vocală moale prepalatală, având drept bază vocala *e* (la o epocă posterioară, *ĭ* a fost vocalizat în *e*), cu acțiune asupra consoanei precedente.

Valoarea fonetică atribuită mai sus lui *ŭ* și *ĭ* se referă numai la ierurile intense (v. mai jos); ierurile neintense nu au vreun punct de articulație precis în orificiul bucal; ele au dispărut fără urmă (v. Wijk, A. sl. Ph., XXXVII, 330 sq.).

Tratamentul ierurilor, vocale scurte în slava comună, devenite în epoca v. slavă ultra-scurte, depinde în mod exclusiv de faptul că sunt intense sau neintense: intense, ele au fost vocalizate, adică au căpătat timbre determinate, în epoca ce vine imediat după epoca veche slavă — și începutul vocalizării e vizibil chiar în v. slavă (Leskien, Gr. d. altbg. Spr., 24 (4); Vondrák, Altkirchensl. Gr.[2], 214 sq.); neintense, ierurile au dispărut (efectele tendinței de a elimina ierurile neintense apar încă în epoca slavă comună; dar tendința aceasta se manifestă deplin mai târziu: Meillet, R.ét.sl., II, 208 sq.).

Poziția intensă sau neintensă a unui ier poate fi determinată în modul următor: pornind dela sfârșitul cuvântului într'o serie de silabe ce alcătuesc un cuvânt fonetic și conțin ieruri, ierul fără soț e neintens; cel cu soț e intens (Meillet, Ét. voc. v. sl., 117; Diels, Altkirchensl. Gr., I, 54 sq.). Astfel, de ex., în *dĭnĭ*, *sŭnŭ*, primul *ĭ* și *ŭ* sunt intenși, și, deci, au rezistat (cf. r. *dén'*, *són*, s.-cr. *dân*, *sàn*); în *dĭne*, *sŭna* (genit.-locativ), dimpotrivă, *ĭ* și *ŭ* sunt neintenși: de aceea au și dispărut în cursul evoluției

ulterioare a limbii (cf., la genitiv, r. *sná*; *dnjá*; s.-cr. *snȁ*, arh. *dnȅ*).

Vocalizarea și dispariția ierurilor, potrivit principiilor ce au fost expuse aci mai sus, apar în exemplele următoare:

v. sl. *dĭnĭ* „zi": bg. *den*, s.-cr. *dân*, ceh. *den*, r. *den'*,

v. sl. *sŭnŭ* „somn": bg. *săn*, s.-cr. *sȁn*, ceh. *sen*, r. *són*.

In poziție neintensă, ierurile pierzându-și articulația proprie, își păstrează numai calitatea moale sau dură, care se manifestă în influența ce au avut-o, sau nu, asupra consoanei precedente (Meillet, Ét. voc. v. sl., 118 sq.).

Pentru expunerea generală, v. Meillet, RS, VI, 126 sq.

Vocalizarea ierurilor intense (*ŭ* > *o*, *ĭ* > *e*). Dacă vocalizarea lui *ĭ* este generală în bulgară, în schimb trecerea lui *ŭ* la *o* nu e generală în dialectele bulgare de est; astăzi încă, sunt regiuni care nu o cunosc (Rhodopi și nord-vestul domeniului). Fenomenul este caracteristic pentru dialectele din Macedonia (sud-vest).

Vondrák, Altkirchensl. Gr.[2], 214 sq.; Mladenov, Gesch. d. bg. Spr., 99 sq.; Kul'bakin, R. ét. sl., II, 205. Bulgara a cunoscut, mai târziu, o a doua vocalizare (fenomenul e normal în centru, vest, nord-est și Rhodopi): ъ, ь și ѫ > $ъ_2$ > *a* (Mladenov, l. c., 109 sq.).

Vocalizarea ierurilor apare în textele v. slave, dar nu în toate (Kul'bakin, Le v. sl., 67, 115 sq.), ceea ce probează că, în momentul când aceste texte au fost scrise (sec. X-XI), fenomenul era pe cale de realizare (Meillet, RS, VI, 126 sq.; Mladenov, A. sl. Ph., XLI, 150; Diels, Altkirchensl. Gr., I, 54 sq., 101 sq.).

In română, regăsim tratamentele examinate mai sus: împrumuturile prezintă vocalizarea ierurilor intense și dispariția ierurilor neintense. Faptul că aceste tratamente apar în epoca

veche slavă și că ele au fost generalizate, după cum am văzut mai sus, cu începere de atunci, ne permite să datăm epoca împrumutului termenilor care prezintă aceste caracteristici începând cu secolul al X-lea.

Termeni în care ierurile neintense au dispărut:

ŭ: dr. *beznă*: v. sl. *bezdŭna*, dr. *svadă*: v. sl. *sŭvada*, etc.

ĭ: dr. *coșniță*: v. sl. *košĭnica*, dr. *lanț*: cf. v. sl. *lanĭcuxŭ*, dr. *obște*: v. sl. *obĭštĭ* (adj.).

Ierurile finale au dispărut, în regulă generală:

ŭ: dr. *bob*: v. sl. *bobŭ*, dr. *cin*: v. sl. *činŭ*, dr. *drag*: v. sl. *dragŭ*, dr. *mac*: v. sl. *makŭ*, etc.

ĭ: dr. *cocean*: v. sl. *kočanĭ*, dr. *grajd*: v. sl. *graždĭ*, dr. *oțel*: v. sl. *ocělĭ* (nesigur, căci există variante în *-ŭ*: bg. *kočan*, v. sl. *ocělŭ*), dr. *stîrv*: v. sl. *strŭvĭ*.

Pentru redarea lui *-ŭ* prin *-ă*, v. Rosetti, BL, VIII.

In *cimbru* (: v. sl. *čębrŭ*), de ex., *-u* nu redă pe *ŭ*, ci e provocat de structura fonetică a finalei: oclusivă + consoană deschisă.

Sunt cuvinte în care lui *-ĭ* îi corespunde, în română, *-ie* (sg.); această terminație a fost refăcută după analogia substantivelor feminine cu pl. în *-ĭ* și sg. în *-ie*: dr. *molie*: v. sl. *molĭ* (m.), dr. *prăpastie*: v. sl. *propastĭ* (f.), dr. *trestie*: v. sl. *trŭstĭ* (f.; dar dr. *dropie* < s.-cr. *droplja*, *osie* < s.-cr. *osje*).

In altă serie de cuvinte, lui *ĭ* îi corespunde, în română, un *e*: (*ĭ* a fost redat prin zero, iar cuvintele cu finală consonantică au fost trecute în seria femininelor în *-e*): dr. *obște*: v. sl. *obĭštĭ* (adj.), dr. *pacoste*: v. sl. *pakostĭ*, dr. *poveste*: v. sl. *pověstĭ*.

Termeni în care ierurile intense sunt vocalizate (și au pătruns deci în limbă după secolul al X-lea):

ŭ > *o*: dr. *dobitoc*: v. sl. *dobytŭkŭ*, dr. *șipot*: v. sl. *šipŭtŭ*, dr. *vîrtop*: v. sl. *vrŭtŭpŭ* (bg. *vărtop*; vocalizarea nu era, însă, generalizată în epoca așa zisă „veche slavă"; v. mai sus, p. 50 și Kul'bakin, Zs.sl.Ph., X, 452).

ĭ > *e*: dr. *coteț*: v. sl. *kotĭcĭ*, dr. *pestriț*: cf. v. sl. *pĭstrŭ*, dr. *stareț*: v. sl. *starĭcĭ* (bg. *starec*), dr. *temniță*: v. sl. *tĭmĭnica*.

Asupra lui *cumătru* şi *sută*, v. Rosetti, BL, VIII.

Vocalele nasale

In afară de cazul când *n* sau *m* făceau parte din diftongii **en*, **em* și **on*, **om*, și, prin nasalizarea vocalei precedente, diftongii au fost reduși la *ę*, *ǫ* (v. mai jos, p. 54 sq.), oclusiva nasală nu a nasalizat vocala precedentă, nefiind grupată în aceeași silabă cu dânsa. In *hrană*: v. sl. *xrana* sau *rană*: v. sl. *rana*, *a* nu și-a modificat timbrul, sub influența lui *n*, pentrucă *n* făcea parte din altă silabă. Tratamentul e deci deosebit de acel aplicat lui *a* + *n* latin, care a fost închis în mod progresiv în *î*, prin faza intermediară *ă*: *a* > **ă* > *î*: *canis* > **căne* > *cîne* (și tot astfel: *bene* > *bine*, *longus* > *lung*, *campus* > **cămp* > *cîmp*, Rosetti, BL, III, 105).

Inchiderea progresivă a timbrului lui *ă* nasalizat a fost aplicată și lui *ă* de origine bulgară, cf. medio-bg. *măndŭrŭ* > dr. **măndru* > *mîndru*: v. mai jos, p. 55.

Tot astfel, *o* urmat de *n* a rămas neatins: dr. *poclon*: v. sl. *poklonŭ*, dr. *pogon*: v. sl. *pogonŭ*, etc.

Faptul că *n* nu a avut nici o acțiune asupra timbrului vocalei precedente, atunci când nu era grupat în aceeași silabă cu vocala, nu e fără exemplu în fonetica limbii române; același fenomen s'a petrecut în cazul lui *pană* < *peană* < lat. *pinna*. Aci, *e* nu și-a modificat timbrul pentrucă nu făcea parte din aceeași silabă cu *n* și a avut deci libertatea de a se diftonga (*pęană*).

Dacă, în regulă generală, timbrul lui *a* + *n* rămâne neatins, el a trecut totuși la *î* în câteva cuvinte de origine slavă: *jupîn*, *smîntînă*, *stăpîn*, *stînă* și *stîncă*.

Cauza inovației rezidă în faptul că în aceste cuvinte, spre deosebire de cuvintele din categoria celor enumerate mai sus, în care timbrul lui *a* a rămas neatins, *n* era final de silabă; de aci acțiunea sa asupra lui *a*.

Intr'adevăr, în v. sl. *županŭ*, *stopanŭ* și *stanŭ*, *n* era urmat de *ŭ* neintens, care a fost redat, în română, prin zero (v. mai sus, p. 52). Final de cuvânt, *n* era deci implosiv, și, în această calitate, a putut influența timbrul vocalei precedente (ca și în cuvintele de origine latină): *a* > **ă* > *î*. In **smentana* (< v. sl. *sŭmętana*) și în *stîncă* (< **stăna* — sau **staină* —, cu sufixele *-ĭce* sau *-ko*, cf. s.-cr. *stànac*, *stijèna*, *stjenjâk*, ceh. *stěna*, *stěnka*, r. *stěná*), *n* era deasemenea implosiv, ca final de silabă.

Așa dar, în aceste câteva cuvinte pătrunse în română la o epocă veche din slava meridională, *n* a modificat timbrul lui *a* precedent.

Fenomenul acesta nu s'a mai petrecut mai târziu. Astfel, de ex., *a* a rămas neatins în *bolovan* și în sufixul *-an* (v. mai jos, p. 72).

V. expunerea generală din Rosetti, GS, V, 158 sq.; Id., BL, III, 105 sq.

ǫ, ę

Vocalele nasale notate cu slovele cirilice ѫ (*ǫ*) și ѧ (*ę*) sunt de tipul vocalelor nasale franceze *õ* și *ẽ* (*ę* slav era însă mai deschis, v. Wijk, Gesch. d. altkirchensl. Spr., I, 41), dar oclusiva nasală originară (căci aceste vocale reprezintă vechi diftongi în *n* și *m*: **on*, **om* și **en*, **em*) se mai auzea după emisiunea vocalei, astfel încât aceste vocale nasale erau probabil de tipul

vocalelor nasale din provansală: *õn*, *ẽn*. Presupunerea aceasta e confirmată de varietățile dialectale din zilele noastre: bg. maced. *zămbi*, *čendo* sau de felul cum sunt pronunțate vocalele nasale în polonă: *ręka*, *rączka* = *ręⁿką*, *rǫⁿčka* (Meillet-Vaillant, Le sl. c.[2], 59 sq.).

Valoarea atribuită lui *ǫ* și *ę*, în v. slavă, e confirmată de faptul că în alfabetul glagolitic aceste vocale sunt înfățișate ca grupuri: *e*, *o* + *n* (Vaillant, R. ét. sl., XII, 96). Dar încă în vechea slavă apar inovațiile: *ǫ* e notat *u* (uneori *o*) iar *ę* e notat *ĕ*, ceea ce înseamnă că în secolul al XI-lea *ǫ* și *ę* își pierduse nasalitatea și își modificase timbrul, *ǫ* trecând, prin închidere, la *u* iar *ę*, prin denasalisare, la *ä*. Mai târziu *ǫ* a evoluat în bulgară (în epoca așa zisă medio-bulgară) spre ъⁿ (*ăn*) iar *ę* spre *e* deschis (Vondrák, Altkirchensl. Gr.[2], 140 sq.; Durnovo, TCLP, I, 141; v. Wijk, R.ét.sl., VII, 11; Id., Gesch. d. altkirchensl. Spr., I, 143 sq.).

Tratamentul lui *ǫ*, examinat mai sus, explică soarta acestei vocale nasale în română.

Redarea lui *ǫ* prin *u* e caracteristică pentru sârbo-croată și dialectele bulgare macedonene (cf. v. sl. *lǫka*, bg. *lăka*, s.-cr. *luka*).

Tratamentul acesta apare, după cum am văzut mai sus, în redacțiile sârbești ale textelor vechi-slave, încă din secolul al XI-lea (cf. grafia *Muntimirus*, numele unui principe croat, în 892 < *Mǫtimir*, Skok, ZRPh., LIV, 200).

Româna cunoaște două tratamente ale lui *ǫ*:

1. *ǫ* > *un*. dr. *cumpănă*: v. sl. *kǫpona*, dr. *dumbravă*: v. sl. *dǫbrava*, dr. *dungă*: v. sl. *dǫga*, ar. *jumbu*: v. sl. *zǫbŭ*, dr. *luncă*: v. sl. *lǫka*, megl. *Lundzi*, *Lundziń*, numele unei localități: v. sl. *lǫgŭ* (Capidan, Megl., III, 174 s. v.), dr. *muncă*:

v. sl. *mǫka*, dr. *prund*: v. sl. *prǫdŭ*, dr. *scump*, ar. *scumpu*: v. sl. *skǫpŭ*.

ar. *jongă*, cu ѫ > *o*, fonetism caracteristic al dialectelor bulgare macedonene din Debra (Capidan, El. sl. în ar., 7); ar. *stumbu* < n.-gr. *στοῦμπος* (Capidan, l. c., 83).

2. *ǫ* > *în*. dr. *dîmb*: v. sl. *dǫbŭ*, ar. *jimbu* (v. mai sus, *jumbu*), dr. *jimbat*: v. sl. *zǫbŭ*, ar. *Lînga*, n. de localitate: v. sl. *lǫgŭ* (Capidan, El. sl. în ar., 7), dr. *oblînc*, ar. *blîncu*: v. sl. *oblǫkŭ*, ar. *tîmpănă* (și *tîmbănă*), dr. *întîmpina* (Candrea, Cons., 25 sq. numără formele din aromână și dacoromână printre elementele latine ale limbii): v. sl. *tǫpanŭ*, dr., ar. *trîmbă*: v. sl. *trǫba*, dr. *zîmbi*, *zîmbre*: v. sl. *zǫbŭ*.

ar. *clăndu* „lână scărmănată cu mâna spre a fi trecută prin pieptene": cf. v. sl. *kǫdĕlĭ* „trama" (Byhan, W.Jb., V, 315).

Tratamentul *u* din română a fost explicat prin sârbo-croată (Capidan, El. sl. în ar., 35 sq.; cf. Pușcariu, Istr., II, 361).

După Nandriş (RIR, II, 402), amândouă tratamentele provin din bulgara macedoneană. In dialectele bulgare din Macedonia, *ǫ* are mai mulți reprezentanți (v. harta anexată la volum):

ä, în vestul domeniului (la Struga): *tä'pan*: v. sl. *tǫpanŭ* (Mladenov, Zs. sl. Phil., II, 518); la fel, între Ohrida și Elbasan: *räka*, *zäbi*: v. sl. *rǫka*, *zǫbŭ* (Jokl, Sl., XIII, 638).

u, în regiunea dela sudul Moravei: *muka*: v. sl. *mǫka*, *ruka*: v. sl. *rǫka* (bg. *măka*, *răka*, Mladenov, RS, IX, 194; la nord de Skoplje, Meyer, Sl., IX, 592).

ŭ în regiunea orașului Korča, la sudul Bitoliei și lacului Ohrida (Jagić, A. sl. Ph., II, 399 sq.).

a în centrul Macedoniei (Veles, Prilep, Bitolj) și la vest (Orchanie, Čepino: Vondrák, Altkirchensl. Gr.², 142).

o: la Debra (în vestul Macedoniei) și în Rhodopi (Id., l. c.).

Densusianu (H.d.l.r., I, 270) a explicat cele două tratamente ale v. sl. *ǫ* din limba română (*u* și *î*, v. mai sus, p. 55) prin evoluția în timp: v. sl. *ǫ* a fost redat prin *u* la o epocă veche, ca și *o* (+ *n*) din elementele latine ale limbii (lat. *longus* > *lung*), iar mai târziu v. sl. *ǫ*, trecut la *ă* în medio-bulgară, a fost redat în română în mod normal prin *î* (< **ă*): *mîndru*: v. sl. *mǫdŭrŭ*, medio-bg. *măndŭrŭ* (cf. Rosetti, BL, III, 105; Skok, Osnovi rom. lingv., I, 91).

Această explicație este confirmată de felul în care *ǫ* este redat de celelalte limbi care au venit în contact, ca și româna, cu limbile slave meridionale, la o epocă veche. Intr'adevăr, în ungară, neo-greacă și albaneză, *ǫ* e redat prin *u*. Tratamentul acesta al vocalei nasale $\tilde{o}^n$ era de altfel așteptat. Așa dar, tratamentul *u*, înainte de a fi sârbo-croat, reprezintă evoluția normală, la epoca cea mai veche, a vocalei nasale v. sl. *ǫ* în limbile neslave din Peninsula Balcanică.

In neo-greacă, *ǫ* e redat prin *un*, *on* și *an*. 1. *u* (și *o*) este tratamentul normal, la care a fost supus *o* (+ *n*) și în neologisme: *δουμνικάλιον* (< *dominicale*), *κάρβωνον* și *καρβουνον*, *σαπώνιν* și *σαπούνιν* (Triandaphyllidis, Lehnw., 25 sq.; cf. RS, I, 290; contrar afirmației lui Capidan, DR, IV, 1259, tratamentul apare deci și în cuvintele de origine latină), *λόγγος* < v. sl. *lǫgŭ* (Sandfeld, Ling. balk., 76; Weigand, BA, IV, 22 sq.), *ζόμπρος* și *ζοῦμπρος*: v. sl. *zǫbrŭ*, *κόγγολη*: v. sl. *kǫkolŭ*, *στοῦμπος*: v. sl. *stǫpa* (Meyer, Neugr., St., II, 10 sq.). 2. *an*. *ἀγγούτικας*: v. sl. *ǫkotŭ*, *λαγγός*: v. sl. *lǫka* (Id., l. c.; Seliščev, Slav. nas. v Alb., 292). Tratamentul acesta reproduce tratamentul din graiurile bulgare macedonene, cu v. sl. *ǫ* > *a*.

ę e redat prin *en*: *γρεντά*: v. sl. *gręda*, *ῥέντα*: v. sl. *rędŭ* (Meyer, l. c., 11).

In albaneză, *ǫ* e redat prin *ën* (< medio-bg. *ъn*, ca în română, v. mai sus, p. 55): alb. *pëndar*: v. sl. *pǫdarĭ*, alb. *rëmbúem*: v. sl. *rǫ*-

biti, iar *ę* de asemenea prin *ë*: alb. *lëndinë*: v. sl. *lędina*, *rëndë*: v. sl. *rędŭ* (redarea lui *ǫ* prin *ă*, la Boboščica, reproduce fonetismul bulgar macedonean local ; Seliščev, Slav. nas. v Alb., 290 sq.); alb. *o* < v. sl. *ǫ*: *llogë*: v. sl. *lǫgŭ* e de asemenea un tratament local (Debra ; Jokl, Unters., 173) ; *ǫ* > *un* în alb. *sundoj*: v. sl. *sǫditi* (Jokl, Sl., XIII, 638).

In ungară, *ǫ* e redat prin *on* (*ön*) și *an*: *donga*: v. sl. *dǫga*, *korong*: v. sl. *krǫgŭ*, *tompe* (și *tömpe*): v. sl. *tǫpŭ*, *lanka*: v. sl. *lǫka*, *galamb*: v. sl. *golǫbĭ*, iar *ę* prin *en*: *rend*: v. sl. *rędŭ*, *szent*: v. sl. *svętŭ* (Asboth, Jagić-Festschr., 235 sq. ; Conev, Madž., 10).

Explicația tratamentului *un* (< *ǫ*) din română, prin sârbo-croată sau bulgara macedoneană are împotriva ei faptul de a presupune că, dintr'un capriciu al limbii, în unele cazuri și pentru o serie de cuvinte, împrumutul a fost făcut dela graiurile cu *un* (< *ǫ*), iar în alte cazuri și pentru altă serie de cuvinte, dela graiurile cu *ăn* (< *ǫ*). Dimpotrivă, dacă explicăm diferența de tratament prin evoluția fonetică, redarea diferită a lui *ǫ* apare deplin justificată (cf. Mladenov, A.sl.Ph., XLII, 150).

Tratamentul v. sl. *ę* își găsește justificarea în interiorul limbii române, după cum a arătat Densusianu (H.d.l.r., I, 271); el depinde de calitatea vocalei din silaba care urmează imediat după *ę*:

ę > *in* dacă silaba următoare conține o vocală prepalatală (*e*, *i*): dr. *cinste*: cf. v. sl. *čęstitŭ* (adj.), dr. *pinten*: v. sl. *pętĭno*, dr. *smintire*, ar. *mintescu*: v. sl. *sŭmęsti*,

ę > *în* în celelalte cazuri: ar. *pămînt*: v. sl. *pamętĭ*, dr. *rînd*: v. sl. *rędŭ*, dr. *rînză*: v. sl. *ręsa*, dr. *sfînt*: v. sl. *svętŭ*.

Totuși, s'ar părea că regula e desmințită de exemple ca: dr. *colindă*, ar. *culindă*: v. sl. *kolęda*, dr. *grindă*: v. sl. *gręda*, dr. *oglindă*: v. sl. *oględati*, dr. *țintă*: v. sl. *cęta*, în care v. sl. *ę* e redat prin *in* în loc de *în*, cum ne-am fi așteptat.

De fapt, în aceste cuvinte *i* este secundar și înlocuește pe *î* originar, prin reacțiunea formei de plural (în care *i* era normal, fiind urmat în cealaltă silabă de *e*, *i*) asupra formei de singular: pl. *colinde*, *grinzi*, *ținte* sau sub influența unui derivat (vb. *oglindi*).

Conservarea lui *î* în *rînză* se explică tocmai prin faptul că acest cuvânt a fost întrebuințat mai mult la singular.

Fonetismul cu *e* din aromână (*grenda*, *rende*, *șcl'endză*, *tengală*, Capidan, El. sl. în ar., 9) probează că termenii au fost împrumutați sub această formă fonetică din bulgara macedoneană (în care v. sl. *ę* e redat prin *en*).

DIFTONGII

or, ol

Diftongii *or* și *ol*, din slava comună, au suferit în limbile slave meridionale metateza *ra*, *la*: bg. *kráva*, s.-cr. *krava* < sl. c. **korva*, bg. *zlató*, s.-cr. *zlato* < sl. c. **zolto*, etc. *Karl*, numele împăratului Carol cel Mare, e redat în slava meridională prin *kralĭ* (cu forma intermediară *korlĭ*, Meillet, R.ét.sl., IX, 129; X, 94); așa dar, metateza s'a petrecut către sfârșitul secolului al VIII-lea, întrucât acest nume nu putea pătrunde în slavă înainte de această dată.

O confirmare a datei la care s'a petrecut metateza în slava de sud o avem în aspectul fonetic al câtorva cuvinte pătrunse din slava meridională în limbile balcanice. Aceste cuvinte, spre deosebire de majoritatea împrumuturilor, care prezintă metateza, au intrat în limbile balcanice înainte de efectuarea metatezei, deci între secolul al VII-lea și sfârșitul secolului al VIII-lea (pentru pătrunderea Slavilor la sudul Dunării, v. mai sus, p. 21 sq.).

Iată enumerarea acestor împrumuturi:

în neo-greacă: *Δαργαμηρός*, n. pr. (la Theophan) și *Δαργαμέστο*, n. de localitate în Etolia: v. sl. *dragŭ*; *Βαρδάτες*, n. de loc.: v. sl. *bradatŭ* „bärtig"; *Γαρδίτσα*, n. de loc.: v. sl. *gradĭcĭ*; *βαλκός* „Fischnetz": s.-cr., bg. *vlak*; *(σ)βάρνα* „Egge": sl. **borna*; *σάλμα* „Getreidehalm": v. sl. *slama* (Vasmer, RS, VI, 181).

In română, ca și în albaneză, împrumuturile din slava meridională prezintă, în mod normal, metateza:

dr., ar. *grădină*: v. sl. *gradina*, dr. *grajd*: v. sl. *graždĭ*, dr. *ogradă*: v. sl. *ograda*, dr. *plaz*: s.-cr., bg. *plaz*, dr. *prag*: v. sl. *pragŭ*, alb. *ograjë*, *ugrajë*: bg. *ograda*, alb. *branë*: s.-cr. *brana* (Seliščev, Slav. nas. v Alb., 159, 15), alb. *brek*: s.-cr. *breg* (Seliščev, l. c., 188; Jokl, Sl., XIII, 305 sq., 643).

Există însă, în română și în albaneză, câteva cuvinte în care diftongii cu licvide din slava meridională par a nu fi suferit metateza. Iată înșirarea acestor cuvinte:

dr., ar. *baltă*, alb. *baljtë*: v. sl. *blato*,
dr. *gard*, ar. *gardu*, alb. *garth* (det. *gardhi*): v. sl. *gradŭ*,
dr. *daltă*, alb. *dal(l)të*: bg. *dláto*.

Pentru întreaga problemă, v. S. Agrell, Zur slavischen Lautlehre, Lund, 1915, p. 24 sq., Vasmer, l. c. și Rosetti, BL, VII, 118 sq.

Aceste cuvinte se află, deci, în același stadiu fonetic ca și cuvintele din neo-greacă înșirate aci mai sus.

Tratamentul lor particular se explică fie prin faptul că doi din acești termeni (*baltă* și *gard*) nu sunt probabil de origine slavă, fie prin aceea că ei au pătruns foarte devreme în limbă, înainte de efectuarea metatezei; cât privește pe *daltă*, este un cuvânt pătruns în limbă la o epocă recentă și al cărui grup

inițial (*dl-*), neobișnuit în română, a fost adaptat la necesitățile limbii, prin metateză (pentru amănunte, v. Rosetti, l. c.).

Exemplele de conservare a diftongilor în vechea slavă sunt rare: *zolŭta* (Ps. Sin., Kul'bakin, Le v. sl., 158); apoi, în texte mediobulgare (sec. XV): *bal'tiny*, *mal'dičije* (cf. s.-cr. *mladić*), *pal'tŭ* (cf. *platĭ* „latus"), *salnostĭ* (Agrell, l. c.; Kul'bakin, l. c.; v. Wijk, Gesch. d. altkirchensl. Spr., I, 55 sq.).

bardă < ung. *bárd* (Vasmer, RS, IV, 168 sq.) nu provine deci din slavă (Agrell, l. c., 35).

CONSOANELE

ń

n muiat (*nj*) a fost tratat ca cel din elementele latine ale limbii: a dispărut, într'o parte a domeniului dacoromân și în limba literară, și a fost conservat în restul domeniului dacoromân și în aromână: dr. *copaie*, ar. *cupańe*: v. sl. *kopanja*, dr. *puvoi*, *puvoń* (Banat), ar. *puvońu*: v. sl. *povonĭ*, ar. *sińicat* „negru peste tot, foarte negru": v. sl. *sinĭ* „niger".

In sufixele *-anie*, *-enie*, *n* nu a fost muiat, întrucât provine din *-anije*, *-ěnije*; așa dar *n* nu a fost alterat în dr. *grijanie*, *pățanie*, *petrecanie*, etc., *curățenie*, *șiretenie*, etc. In consecință, nealterarea lui *n* în *danie*, de ex., se explică prin situația fonetică a lui *n* (v. sl. *danije*) și nu poate fi luată drept criteriu cronologic, așa cum ar vrea Densusianu (H.d.l.r., I, 284).

l'

l' (*lj*) a devenit *y* în dacoromână, dar, ca și *l'* de origine latină (Rosetti, Ist. lb. rom., I², 80), a fost conservat în aromână:

dr. *corabie*: v. sl. *korablĭ*, dr. *cristei*: v. sl. *krastělĭ*, dr. *nevoie*, ar. *nivol'ă*: v. sl. *nevolja*, dr. *sabie*: v. sl. *sablja*.

De asemenea, *l'* inițial: dr. *iubi*: v. sl. *ljubiti*, dr. *ibovnic*: v. sl. *ljubovĭnikŭ*.

Dispariția lui *l'* se explică, așa dar, prin criterii românești, după cum probează fonetismul formei aromânești, cu *l'* conservat, și nicidecum prin dialectele bulgare care au pierdut pe *l'* (Bărbulescu, El. sl., 463 sq.; cf. Kul'bakin, Le v. sl., 180 sq.; Diels, Altkirchensl. Gr., I, 131).

Dispariția lui *l* în dr. *voi*: v. sl. *voliti* se explică pornind dela formele de conjugare în care *l* era muiat: *voljǫ* (ind. pr. 1 sg.) sau dela subst. *volja* (dr. *voie*).

X

v. sl. *x* este o spirantă velară surdă, apropiată de sunetul notat cu *ch* în germ. *ach* (Diels, Altkirchensl. Gr., I, 48). Româna nu poseda nicio consoană de acest tip (*h* dispăruse încă din latină, Rosetti, Ist, lb. rom., I², 82); spiranta velară surdă a fost introdusă în limbă odată cu termenii următori:

dr. *har*: v. sl. *xarĭ*, dr. *hohoti*, ar. *huhutiri*: v. sl. *xoxotati*, dr. *pohti* (sec. XVI), *pofti*: v. sl. *poxotětĭ*, dr. *prah* (sec. XVI), *praf*: v. sl. *praxŭ*, dr. *vihor* (sec. XVI), *vifor*: v. sl. *vixrŭ*, dr. *vîrh* (sec. XVI), *vîrf*: v. sl. *vrŭxŭ*, dr. *vraf*: v. sl. *vraxŭ*, dr. *zăduh* (sec. XVI), *zăduf*: cf. v. sl. *zadŭxnǫti*.

Limba a folosit pe *h* atunci când *f* a fost palatalizat: *fier* > *hier*, etc. Fenomenul nu e de origine slavă (Gamillscheg, Șerb.-Tit., 89 sq. și 189 sq.), ci limba întrebuințează, numai, un sunet de origine slavă.

Trecerea dela labială (*f*) la velară (*h*) nu este neobișnuită, întrucât limba cunoaște fenomenul invers: *h* > *f*: dr. *praf*, *vârf*: v. sl. *praxŭ*, *vrŭxŭ*.

z

z e redat în română prin *z*:

dr. *iaz*: v. sl. *jazŭ*, dr. *loază*: v. sl. *loza*, dr. *păzi*: v. sl. *paziti*, dr. *zălog*: v. sl. *zalogŭ*.

dz pentru *z* (în v. sl.: *nodzě*, pe lângă *nozě*) apare în dialectele bulgare macedonene și în cele de vest (v. Wijk, Gesch. d. altkirchensl. Spr., I, 151 sq.; Diels, Altkirchensl. Gr., I, 47, n. 39 și 139).

GRUPURILE DE CONSOANE

rŭ, lŭ, rĭ, lĭ

Grupurile de consoane v. sl. *rŭ*, *lŭ*, *rĭ*, *lĭ* provin fie din grupuri cu această structură fonetică, fie din sonante propriu zise: *r*, ˳, *ȓ*, ˳̑.

Pentru vechea slavă se admite pronunțarea ca sonantă (ex.: ˳*l* dar și pronunțarea lui *r*, *l* slab iodizați: *r*ŭ, *r*ĭ, *l*ŭ, *l*ĭ (foarte aproape de ŭ*r*, etc., astfel încât frontiera dintre aceste două pronunțări e greu de fixat și de aceea trecerea dela un stadiu fonetic la celălalt apare din domeniul posibilităților: v. Wijk, Gesch. d. altkirchensl. Spr., I, 59 sq.; Diels, Altkirchensl. Gr., I, 61 sq.).

In bulgară, aceste grupuri au avut un tratament special: când *r* sau *l* erau urmați de o singură consoană, atunci s'a dezvoltat o vocală înaintea licvidelor: *ăr*, *ăl*: bg. *gărmež*, *gărma*, *mălčaliv*, etc.; când consoanele *r* sau *l* erau urmate de mai multe consoane, atunci elementul vocalic s'a dezvoltat după licvidă: *ră*, *lă*: *grămna*, *grămliv*, *mlăkna* (Mladenov, Gesch. d. bg. Spr., 134; bg. *krăv*, *vrăv* se explică prin *krăvta*, *vrăvta*).

Elementele slave din limba română ce conțin acest grup prezintă, în mod normal, primul tratament analizat mai sus:

dr. *bîrlog*, *dîrz*, *gîrlă*, *pîlc*, *stîlp*: v. sl. *brŭlogŭ*, *drŭzŭ*, *grŭlo*, *plŭkŭ*, *stlŭpŭ*, etc. (v. enumerarea din Conev, Bălg. i Rum., 11 sq.).

Fonetisme ca *crîcni*, *crîșmă* reproduc grupul bg. *ră*, potrivit regulei indicate aci mai sus (< bg. *krăkamŭ*, *krăčma*; Nandriș, RIR, II, 407).

Diferența de redare a grupului *rŭ* în *dîrz* și *îndrăznesc* se explică, deci, în felul cum s'a arătat mai sus, și nu prin faptul că, în primul caz, cuvântul ar fi fost împrumutat pe cale orală, iar în al doilea, pe cale scrisă, după cum susține Pușcariu (DR, VIII, 349).

dv

Grupul inițial *dv* a fost simplificat, prin suprimarea oclusivei inițiale, în dr. *vorbă*: cf. v. sl. *dvorĭba* „servitium", *dvoriti* „servire" (pentru sens, trebue plecat dela „bei Hofe dienen", Romansky, W. Jb., XIII, 106 sq.), dr. *vornic*: v. sl. *dvorĭnikŭ*.

Fenomenul nu s'a petrecut în dr. *dveră*, *dvori* (arh.; v. sl. *dvĭrĭ*, *dvoriti*), pentrucă acești termeni nu sunt populari și au putut, deci, să-și păstreze fonetismul lor originar, nepătrunzând în limba curentă.

št, žd

Grupurile **tj*, **dj* din slava comună au suferit tratamente diferite în limbile slave; astfel, v. sl. *svěšta*, *noštĭ* e reprezentat în bulgară prin *svěštĭ*, *noštĭ*, în sârbo-croată prin *svijèća*, *nôć*, iar v. bg. *mežda* prin bg. *mežda* și s.-cr. *medja*; chiar în interiorul bulgarei, tratamentele nu sunt la fel:

1. bulgara de est și de sud-est: *št*, *žd*,
2. bulgara de nord-vest: *č*, *dž*,

3. dialectele din Macedonia: *šč*, *žd*, *ždž* (Oblak, A.sl.Ph., XVII, 448 sq.).

In sârbo-croată, tratamentul normal este *ć*, *dž*.

Tratamentul din română reproduce fonetismul bulgarei de est: dr. *sfeșnic*: v. sl. *svěštĭnikŭ*, *primejdie*: v. sl. *prěmeždije*.

Acest tratament este caracteristic și pentru elementele slave din ungară: *pest*: bg. *peštĭ*, *palast*: bg. *plaštĭ*, *mesgye*: bg. *mežda*, *rozsda*: bg. *răžda* (Conev, Madž., 11) și din albaneză (Jokl, Sl., XIII, 634 sq.).

MORFOLOGIA

NUMELE

SUBSTANTIVUL

Cazuri

V o c a t i v u l. Vocativul în *-o* al numelor feminine comune sau de persoane: *soro*, *Anico*, etc. reproduce vocativul în *-o* al numelor feminine slave cu tema în *a-* (sau *ā-*): *glavo* (nom. *glava*), *ženo* (nom. *žena*, Kul'bakin, Le v. sl., 260; Diels, Altkirchensl. Gr., I, 174).

S'a putut susținea că vocativul în *-e* al numelor masculine ar fi, de asemenea, de origine slavă (Sandfeld, Ling. balk., 147 sq.). Dar se știe că un astfel de vocativ, în morfologia latină a limbii române, este deplin justificat istoricește (Rosetti, Ist. lb. rom., I², 106). Fața de această constatare, cel mult dacă s'ar putea admite că vocativul slav în *-e* a întărit o categorie existentă în limbă. In slavă, numele masculine cu tema în *-o-* fac vocativul în *-e*: *plode*, *rabe*, *vlĭce*, *otĭče*, *kŭnęže* (nom. *plodŭ*, *rabŭ*, *vlĭkŭ*, *otĭcĭ*, *kŭnęzĭ*, Leskien, Gr. d. altbg. Spr., 115; Kul'bakin, Le v. sl., 219 sq.; Diels, Altkirchensl. Gr., I, 152 sq.); cf. vocativul masc.-fem. în *-e*, în greacă și în latină: *λύκε*, *lupe*.

S'a susținut că și vocativul în *-le* al numelor comune și proprii (*omule*, *Radule*) ar fi de origine slavă. De fapt, ne aflăm aci în prezența aceleeași desinențe *-e* a vocativului de origine latină, pe care am amintit-o aci mai sus, *-ul* făcând parte din numele respectiv (cf. *ome*, în textele din secolul al XVI-lea: *băiete*, *cumnate*, *nepoate*, *vere*, etc., și vocativul în *-e*: *Alexandre*, la numele în *-u*).

-le apare, în bulgară (limba vorbită) la numele masculine și feminine: *božele*, *libele*; *gorole*, *sestrole*; dimpotrivă, în română *-ule* este obligator numai pentru numele în *-u(l)* (*Radule*; numele cu finală consonantică nu fac vocativul în *-le*, ci în *-e*: *Stane*, *Ștefane*). Așa dar, *-le* slav nu explică pe *-ule* românesc, desinența de vocativ, în română, fiind *-e* (discuția și bibliografia la Graur, Mél. ling., 88 sq.).

NUMERALUL

Procedeul numărătorii, dela 11 la 19, prin adunare „eins auf dem Zehner" (lit. „unu pe zece"; Diels, Altkirchensl. Gr., I, 217), reproduce sistemul slav: v. sl. *jedinŭ na desęte*: *unsprezece* (lui *na* îi corespunde exact rom. *spre* „auf"); la fel *dŭva na desęte*: *douăsprezece*, etc. (cf. și în albaneză: *një mbë dhjetë* sau *një më dhjetë*).

Procedeul numărătorii zecimilor, dela 20 la 90, prin multiplicare, este de asemenea slav: *dŭva desęti* („zwei Zehner"): *douăzeci*, *trije desęti*: *treizeci*, etc. (cf. în albaneză: *tridhietë* „30", *nëndëdhietë* „90"); la fel, numărătoarea unităților zecimilor, de ex. *šestĭ desętŭ i (ti) trĭje*: *șaizeci și trei*, etc. (cf. în gr. *ἑξὰς δεκάδων καὶ τρεῖς*; Leskien, Gr. d. altbg. Spr., 149 sq.), cu diferența că, în bulgară, cu începere dela 50, zecile

nu mai stau la nominativ plural, ca dela 20 la 40: v. sl. *dŭva desęti* (nom. dual), *tri desęti* (nom. pl.), *četyre desęti* (bg. *dvadeset, triise, četirese*; la fel în dacoromână: *douăzeci, treizeci, patruzeci*), ci la genitiv plural: *pętĭ desętŭ, šestĭ desętŭ*, etc. (Sandfeld, Ling. balk., 148 sq.).

ADVERBUL

dr. *aievea*: prep. *a* + v. sl. *javě* „manifeste" (Miklosich, Lex. plsl., s. v.), în textele din sec. al XVI-lea: *aiave* (Densusianu, H.d.l.r., II, 251).

dr. *de iznoavă*: v. sl. *izŭ* „ex, cum" + *novŭ* „novus" (Miklosich, Lex. plsl., s. v.).

dr. *de obște*: prep. *de* + v. sl. *obĭšte* „communiter" (Miklosich, Lex. plsl., s. v.).

dr. *împotrivă, dimpotrivă*: v. sl. *protivǫ*.

dr. *îndeosebi*: v. sl. *osobĭ* „seorsim" (Miklosich, Lex. plsl., s.v.).

dr. *iute*: v. sl. *ljutě*.

dr. *prea*: v. sl. *prě*.

dr. *razna*: v. sl. *razĭno*.

dr. *(în) zadar*: v. sl. *za* + *darŭ* (cf. *în dar*, Tiktin, s. v. *dar*).

dr. *așijdere*, în textele din sec. al XVI-lea (Densusianu, H. d. l. r., II, 254; Rosetti, Lb. r. s. XVI, 108), este de formație savantă și a pătruns în limbă prin textele religioase (v. DA, s. v.).

INTERJECȚIA

iaca, iacă nu poate fi explicat prin latină (! DA, s. v.; *ia* nu e latin: Graur, BL, V, 96, contra lui Meyer-Lübke, REW[3], 2832), ci prin v. sl. *jako* (adv.) „uti, quod, quando".

dr. *ian*, *iani*: bg. *ja* + *ni*.
dr. *iată*: bg. *eto* „siehe da!“.

DERIVAŢIA

Prefixe

Expunere generală: Max Auerbach, Die Verbalpräfixe im Dakorumänischen, W.Jb., XIX-XX, 209 sq.; Capidan, Megl., I, 195 sq.; M. Křepinský, Influence slave sur le verbe roumain, Sl., XVI, 505 sq.

In dacoromână şi aromână, *ne-* are valoarea privativă a lui *in-* latin: dr. *nebun*, *neliniştit*, *nemulţumit*, etc. (în opoziţie cu *bun*, *liniştit*, *mulţumit*, etc.), ar. *neacupirit*, *neavut*, etc.

In slavă, negaţiunea *ne-* apare în compuse: v. sl. *nedągŭ* „morbus“, *nemoštĭ*, *neprijaznĭ* „diabolus“ (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I², 676); cf. v. sl. *nemilostivŭ*, *netrěbĭnŭ*, *nevinovatŭ*, *nevrědĭnŭ*: dr. *nemilostiv*, *netrebnic*, *nevinovat*, *nevrednic*, etc. (Auerbach, 241 sq.).

po-, cu valoarea de întărire, de creştere a unei însuşiri, acţiuni, etc., în verbe împrumutate din slavă, ca: dr. *pocăĭ* (*-căĭ*): v. sl. *pokajati*, *poticnì* (*-ticnì*): v. sl. *potykati*, *poprì* (*-oprì*): v. sl. *poprěti*, etc. (Auerbach, 243 sq.). In compunere cu adjective, *po-* apare uneori în textele noastre vechi şi astăzi, în vorbirea populară: *poneagră* „încă mai neagră“ (D. Cantemir, apud Tiktin, s. v. *po-*), *ponegru* (cf. *ponegri*, din limba comună, calchiat după v. sl. *počrŭniti*), *poroş* (în limba vorbită, Tiktin, l. c.).

In megleno-română: *pucătari* „a se uita“, *puturnari* „a întoarce“, etc.

In slavă, *po-* în compunere cu substantivele sau adjectivele are rolul de a întări, de a crește sau de a diminua o acțiune, o însușire: bg. *póběl* „weisser“, *po junak* „ein grösserer Held“, etc. (Miklosich, Vergl. Gr. d. sl. Spr., II, 359 sq.).

pre- cu valoarea lat. *ex-* din *efficio*, în română: dr. *preface*, *prelucra*, *presăra*, etc., ar. *pricunoaștiri* „a cunoaște de mai înainte“, *primîcari* „a mînca de mai înainte, a mânca prea mult“, megl. *primărit* „mă mărit din nou“, *pritorn* „mă înapoiez“, etc. (Capidan, Megl., I, 198), ca și în slavă: v. sl. *prěbogatŭ* „perdives“, *prěvyšij* „altissimus“, etc. (Miklosich, Vergl. Gr. d. sl. Spr., II, 363).

pro-, cu funcțiunea de a indica o anticipație asupra acțiunii exprimate de verbul care formează al doilea element al compoziției, nu e productiv în dacoromână și apare numai în compuse împrumutate, ca *proroci*: v. sl. *proročĭstvovati*, *propovădui*: v. sl. *propovědati* (Auerbach, 248 sq.; Miklosich, Vergl. Gr. d. sl. Spr., II, 412). E productiv însă în megleno-română: *prucăntari*, *pruvideari*.

răs- figurează într'o serie de verbe slave pătrunse în daco- și megleno-română: dr. *răsuci*: v. sl. *rasukati*, *războ*: v. sl. *razbiti*, etc., megl. *răzmines* < bg. *razměnjam*, *răstrucules* < bg. *raztărkaljam* (Capidan, Megl., I, 200); calitatea sonoră sau surdă a consoanei, în dr. sau megl. *raz-*, *ras-* e provocată de calitatea surdă sau sonoră a consoanei următoare; contrar părerii lui Densusianu (H.d.l.r., I, 246 sq.), avem, prin urmare, de-a-face, în amândouă cazurile, cu același prefix.

răs- are funcțiunile următoare:

1. lat. *re-* (repetiția): dr. *răzgîndi*, *răzda* (calchiați după v. sl. *razmysliti*, *razdavati*), *răsfrînge*, *respinge*, etc., megl. *răzdau*,

2. lat. *dis-*: dr. *răsfira*, *răscumpăra* (cf. bg. *razplitamĭ*), *răstălmăci* (cf. bg. *raztălkuvam*), etc. (cf. paralelismul dr. *a se răsface* = *a se desface*, *descumpărat* = *răscumpărat*, *răsfundat* = *desfundat*, *a răsfira* = *a desfira*, *a despica* = *a răspica*),

3. o acţiune intensivă: dr. *răzbubui*, *răzdumica*, *răsputea*, megl. *răscrep*.

In slavă, *razŭ-* are funcţiunile următoare:

1. ideea de dispersiune, de distribuţie, de analiză, 2. de extensiune, 3. de separaţie (Miklosich, Vergl. Gr. d. sl. Spr., II, 413; Křepinský, Sl., XVI, 515 sq.).

ză- arată că acţiunea verbului s'a îndeplinit până la capăt: dr. *zăurdi* (< *urdi* < *urdă*), *zăuita* (calchiat după v. sl. *zabyti*; Auerbach, 261 sq.; Křepinský, Sl., XVI, 523), pe când în bulgară *za-* are valoarea ingresivă (de intrare în acţiune a verbului): *zabolĕvam* „ich werde krank“ (cf. *boledúvam* „ich bin krank“), *zagovárjam* „ich fange an zu reden“ (cf. *govórja* „ich rede“, Weigand, Bulg. Gr.[2], 92; Miklosich, Vergl. Gr. d. sl. Spr., II, 415; sub influenţa bulgară, *ză-* are aceeaşi valoare ingresivă în megleno-română: *zamnu* „încep să umblu“, *zantru* „încep să intru“, etc., Capidan, Megl. I, 201).

Sufixe

Expunere generală: Puşcariu, Die rumänischen Diminutivsuffixe, W.Jb., VIII, 86 sq. ; Capidan, Die nominalen Suffixe im Aromunischen, W.Jb., XV, 1 sq. ; Id., Megl., I, 186 sq. ; Löwe, Die Adjektivsuffixe im Dakorumänischen, W.Jb., XVII-XVIII, 1 sq. ; Kurt Schuffert, Die Verbalsuffixe im Dakorumänischen, W.Jb., XIX-XX, 145 sq.; Pascu, Suf., passim. ; Graur, N. d'ag. et adj., passim.

-ac formează, în dacoromână, substantive: dr. *prostănac*, și adjective: dr. *crudac* „jeune", *scundac* „de petite taille", etc. (dr. *godac* „pourceau d'un an", *turmac* „buffletin entre un an et deux ans" < bg. *godinak*, *turmak*: Löwe, 3 sq.; Graur, N. d'ag. et adj., 55 sq.).

Substantivele slave *bujakŭ* (v. sl.), r. *burlak*, pol. *prostak*, v. sl. *sirakŭ* au trecut, în română, în categoria adjectivelor: dr. *buiac*, *burlac*, *prostac*, *sărac*, potrivit unei tendințe generale a limbii de a evita categoriile abstracte (Graur, N. d'ag. et adj., 130 sq.). Trecerea dela substantiv la adjectiv nu s'a petrecut în aromână, unde *-ac* formează substantive, ca în slavă: *fičurac* „kleiner Junge", *flіturac* „étourdi", *subțirac* „fluet" (Capidan, W.Jb., XV, 4 sq.; Graur, l. c., 56 sq.).

-aci. In slavă, sufixul *-če-* formează nume de agent sau de instrument: v. sl. *bičĭ* < *biti*, *kovačĭ* < *kovati*, etc. (Meillet, Ét. voc. v. sl., 352). In dacoromână, *-aci* formează substantive și adjective: *fugaci*, *trăgaci*, *stîngaci* (Löwe, 7 sq.; Graur, N. d'ag. et adj., 59 sq.). In aromână, *-ač* formează, ca în slavă, nume de agent: *arungač* „ein halbkastriertes Pferd", *ndriptač* „țintaș" (Capidan, W.Jb., XV, 10 sq.); în megleno-română, diminutive: *ghiumač* „urcior mic de aramă", *juncač* „june" (Capidan, Megl., I, 106).

-alnic, din *-ală* + *nic* (de ex. *năvalnic*): dr. *strădalnic*, *zburdalnic*, etc.; v. *-nic*.

-an. In slavă, *-anŭ* formează nume de agent, substantive derivate din adjective și augmentative: bg. *velikan* „géant" < *velik* „grand", bg. *sopolan* „morveux" < *sopol* „morve", bg. *golan* „homme nu, homme pauvre" < *gol*, etc. Același rol îl are *-an* în aromână și în megleno-română: ar. *dintană* „der Schnabel", *kărlibană* „Haken am Hirtenstab", etc. (Capidan, W.Jb.,

XV, 14 sq.), megl. *mijlucan* „fratele mijlociu", *vrăpčan* „vrabie" (Capidan, Megl., I, 186). In dacoromână, *-an* formează augmentative: *golan*, *lungan*, *roșcovan*, etc. (Löwe, 10 sq.; Graur, N. d'ag. et adj., 62 sq.).

-anie formează, în dacoromână, nume de acțiune: *afurisanie*, *pățanie*, *petrecanie*, etc., ca și în slavă: s.-cr. *pomàganja* „das Rufen um Hilfe", *pùtànja* „Fussteig", slov. *drvánja* „Holzgegend" (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I², 548; cf. sufixul fem. *-ynja*, în *rabynji* „servante", *blagynji* „bonté", etc., Meillet-Vaillant, Le sl. c.², 359).

-ar, din sl. *-arĭ*, apare în împrumuturi ca: *jitar*: v. sl. *žitarĭ*, *zlătar*: v. sl. *zlatarĭ*, etc. (pentru *-ar* de origine latină, v. Rosetti, Ist. lb. rom., I², 121 sq.). Sufixul formează substantive deverbale, devenite adjective: *fugar*, *sugar*, etc., ar. *gîdil'ar*, *gudil'ar* „care gâdilă", *plăñar* „care plânge mult" (Capidan, W.Jb., XV, 19; Löwe, 14 sq.; Graur, N. d'ag. et adj., 66 sq.).

-aș formează, în dacoromână, nume de agent derivate din substantive: *făptaș*, și adjective: *codaș*, *pătimaș*, *trufaș*; diminutive: *flueraș*, etc.

In aromână și în megleno-română, *-aș* formează diminutive: ar. *cuțitaș* (Capidan, Arom., 514), megl. *cucutaș* „cocoșel", *cupilaș*, *cuțitaș*, etc. (Capidan, Megl., I, 187).

In sârbo-croată și în bulgară există o serie de substantive în *-aš*, trecute în română ca substantive sau adjective: s.-cr. *bogàtâš* „Reicher", *bràzdâš* „Pflugochs auf der rechten Seite; Furchennachbar", bg. *papištaš* (Löwe, 22). Funcțiunea diminutivală din română nu apare, însă, în slavă. Faptul că sufixul e întrebuințat și în dialectele românești dela sudul Dunării exclude explicarea lui prin maghiară (unde *-ás* are funcțiunea diminutivală). Nu ar fi exclusă supraviețuirea unui sufix pre-

roman. în -ș-, peste care s'ar fi suprapus acel de origine slavă (Pușcariu, DR, IV, 1369; Graur, N. d'ag. et adj., 86).

-eală, în daco- și în aromână formează substantive derivate din verbe: dr. *cheltuială*, *împărțeală*, *opreală*, ar. *arneală*, *ayuseală*, *ğucăreală*, etc. (Capidan, W.Jb., XV, 32 sq.). In slavă, există substantive deverbale formate cu ajutorul sufixului *-ělĭ*: *mlĭčalĭ* „silence" < *mlĭčati*, *obitělĭ* „famille" < *obitati*, etc. (Meillet, Ét. voc. v. sl., 416 sq.). Dacă admitem că *-ělĭ* a fost redat în română prin *-eale* sau *-elie*, atunci, pornindu-se dela această formă, considerată ca un plural, s'a refăcut un singular în *-eală* (Skok, Časopis pro mod. fil., XVI, 44 sq.; v. și Graur, BL, III, 35 sq.).

-ean reproduce pe sl. *-jan-ino-*, *-ěn-ino-*. In slavă, acest sufix formează singularul unor substantive indicând starea socială, naționalitatea cuiva: v. sl. *Rimljaninŭ* „Römer", *seljaninŭ* „Dorfbewohner", etc. (Meillet, Ét. voc. v. sl., 448 sq.; Vondrák, Vergl. sl. Gr., I², 542 sq.). In dacoromână, *-ean* formează adjective și substantive: *apusean*, *mirean*, *mesean*, *sătean*, etc. Nume de familie: *Bolintineanu*, etc. La origine, sufixul avea forma *-eni* (cf. *Ieșeni*, etc.), căci derivă din forma de plural a sufixului slav (Graur, N. d'ag. et. adj., 64 sq.).

In aromână și în megleno-română, *-ean* formează mai ales substantive: *Bitulean* „locuitor din Bitolia", *Ochridean*, etc. (Capidan, W.Jb., XV, 35 sq.); megl. *cătunean* (< *cătun*) „țăran, sătean", *L'umničan* „locuitor din L'umnița", etc. (Id., Megl. I, 189).

-ci formează, în dacoromână, substantive (la origine adjective): *corneci* „nom populaire du diable", *murgoci* „vițel născut la murgul serii" și diminutive: *podeci* < *pod*, *tîrleci* < *tîrlă*, etc. (Pascu, Suf., 307 și 340). In slavă, *-čijĭ* formează nume de

persoane masculine: *krŭmĭčiji* „Steuermann“, *sokačiji* „Koch“, etc. (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I², 511 sq.).

-ei derivă, în dacoromână, adjective din adjective: *grivei*, *știrbei* < *griv*, *știrb* și formează diminutive: *cotei* „cățeluș de lux“, *putinei* „putină mică în care se alege untul“ (Löwe, 41 sq.; Pascu, 308 sq.; Graur, N. d'ag. et adj., 70 sq.). In slavă, *-eje-* formează diminutive și derivă substantive din adjective (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I², 516). In aromână, *-eai* derivă substantive din verbe și adjective din substantive: *fiteai* „unul căruia îi place a se purta ca fetele“ (Capidan, W.Jb., XV, 34 sq.). In dacoromână, *-ei* reproduce și pe sl. *-e-le-* (dr. *cotei*: v. sl. *kotelĭ*, Vondrák, l. c., 373).

-elnic derivă, în dacoromână, adjective din verbe sau din substantive: *prielnic*, *prepuelnic*, *feciorelnic*, etc. Slava nu cunoaște vreun sufix care ar putea explica sufixul românesc; el poate fi o formație românească: adjectiv deverbal (*căială*<*căi*, *îndoială* < *îndoi*, *șovăială* < *șovăi*) + sufixul *-nic* (de origine slavă, v. mai jos, p. 78 sq.): *îndoelnic*, *șovăelnic*, etc. Pornind dela aceste formațiuni, a fost izolat un sufix *-elnic* (Löwe, 75 sq.; Graur, N. d'ag. et adj., 37 sq.; *-elnic* provine și din sl. *-inĭnikŭ*, *-ĕnĭnikŭ*, prin disimilare consonantică: dr. *pomelnic*: v. sl. *pomĕnĭnikŭ*, dr. *vremelnic*: r. *vremennik*).

-enie. Ca și *-anie* (v. mai sus, p. 73), *-enie* formează, în dacoromână, nume de acțiune: *afurisenie*, *curățenie*, și nume care indică o stare: *calicenie*, *șiretenie*. Sufixul a fost izolat în cuvinte împrumutate din slavă, ca *blagoslovenie*: v. sl. *blagoslovenije*, *spăsenie*: v. sl. *sŭpasenije*, etc. (Pascu, Suf., 241 sq.).

-eț formează, în dacoromână: substantive nume de agent: *cîntăreț*, *drumeț*; diminutive: *lungueț*, *murguleț*; adjective intensive: *măreț*; adjective: *mălăieț*; adjective deverbale: *în-*

drăzneț (Löwe, 52 sq.). In slavă, *-ĭce* derivă substantive nume de agent din verbe: *ljubĭcĭ* < *ljubiti*, *lovĭcĭ* „Jäger", s.-cr. *glúmac* „histrio", și formează substantive diminutivale: *gradĭcĭ* „Städtchen, Dorf" < *gradŭ*, *konĭcĭ* < **konĭ*, etc. (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I^2, 620 sq.). Funcțiunile lui *-eț*, în română, se explică pornind dela rolul acestui sufix în slavă: *-eț* a fost separat în cuvinte ca *iubeț* < *ljubĭcĭ*, și a format adjective: *îndrăzneț*, etc.

In aromână, *-eț* formează substantive: *tunăreț* „eine Art Käse, der im Herbst zubereitet wird" (Capidan, W.Jb., XV, 47 sq.), iar în megleno-română substantive și diminutive: *pidureț*, *vărdăreț* (Capidan, Megl., I, 190). Pentru întreaga problemă, v. Graur, N. d'ag. et adj., 28 sq. și 43 sq.

-ic formează, în dacoromână, substantive diminutivale din substantive: *hăitic* < *haită*, *pătic* < *pat*, și adjective: *mizinic* < *mezin* (Pascu, Suf., 169 sq.). Același rol îl are *-ic* în aromână: ar. *bărbătic* < *bărbat*, *frătic* < *frate* (Capidan, W.Jb., XV, 48 sq.) și în megleno-română: *aric* < *ariă*, *jimitic* < *jimitati*, etc. (Capidan, Megl., I, 190). In slavă, *-iko-* formează diminutive din substantive, substantive din adjective și din participii: v. sl. *nožikŭ* < *noži* „Messer", *zlatikŭ* „nummus aureus" < *zlatŭ*, *učenikŭ* „Schüler, Jünger" < *učenŭ* (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I^2, 613). Cf. *-ic* < lat. *-ic(c)us*, în dr. *bunic*, *rîndunică*, etc. (Graur, BL, V, 62 sq.)

-ice nu este femininul lui *-ici* (v. mai jos, p. 77; Pascu, Suf., 324 sq.); acest sufix formează, în dacoromână, diminutive din substantive: *găurice*, *pădurice*, etc.; de asemenea, în aromână: *guriče*, *făntăniče*, etc. (Capidan, W.Jb., XV, 52 sq.). Cf. rolul diminutival al sufixului, în bulgară: *momiče* < *momá* „jeune fille".

-ici formează, în dacoromână, diminutive din substantive, nume de plante şi nume de animale: *gîrlici*, *licurici*, *mălurici*, *corbici* (Pascu, Suf., 324 sq.); în aromână, *-ič* formează, de asemenea, diminutive: *căţutič* < *căţut*, *curnič* < *cornu*, etc. (Capidan, W.Jb., XV, 54 sq.). Funcţiunea diminutivală a lui *-iče* (cf. v. sl. *kotoričĭ* „streitsüchtig", cu funcţiune adjectivală, Vondrák, Vergl. sl. Gr., I^{2}, 610 şi 614) apare în sârbo-croată: *bìčić* „kleiner Stier" < *bîk*, *čovjèčić* < *čòvjek* „Mensch"; sufixul formează şi nume de plante şi de animale: *gràbić* „junge Weissbuche" < *gràb*, *vùčić* < *vûk*, etc. (Leskien, Gr. d. s.-kr. Spr., I, 268 sq.).

-ină formează, în dacoromână, substantive diminutive, colective, etc.: *băltină*, *ciurdină* < *ciurdă*, *stupină*, etc. (Pascu, Suf., 206 sq.). Acest sufix joacă acelaşi rol în aromână: *cupăčină*, *fucurină*, etc. (Capidan, W.Jb., XV, 59 sq.) şi în megleno-română: *cupăčină* „locul unde au existat odată copaci", *sicărină* „locul care a rămas după secerişul secării" (Id., Megl., I, 190). In slavă, *-ina* derivă substantive feminine din substantive, adjective şi participii, şi formează colective, abstracte, diminutive şi augmentative: v. sl. *paǫčina* „Spinngewebe" < *paǫkŭ*, r. *padina* „totes Vieh", v. sl. *kǫpina* „Dornbusch", etc. (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I^{2}, 543 sq.).

-iş formează, în dacoromână şi în megleno-română substantive: dr. *acoperiş*, *ascuţiş*, *pietriş* (Pascu, Suf., 352 sq.); megl. *măţiniş* „grâul, porumbul pregătit spre a fi măcinat" (Capidan, Megl., I, 191); în aromână, adjective: *acriş*, *păduriş* (*om* ~ „ein wilder Mann, ungebildeter Mann"; Capidan, W.Jb., XV, 60 sq.). In slavă, *-iš* e întrebuinţat în slovenă, unde formează substantive: slov. *goliš* „kahle Fläche", *drobiš* „kleine Dinge", *stališ* „Wohnort, Stand" (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I^{2}, 636 sq.).

-iște formează, în dacoromână, aromână și megleno-română substantive: *iniște*, *porumbiște* (Pascu, Suf., 250 sq.); ar. *agriște*, *cășiriște* (Capidan, W.Jb., XV, 61 sq.); megl. *bǎńiști* „locul unde au fost băi", *cătuniști* „loc unde a fost odată un cătun" (Id., Megl., I, 191). In v. slavă, *-ište* formează nume care arată locul: *grebište* „Grabplatz" < *grebǫ*, *pozorište* „Schaustätte" (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I², 622 sq.).

-iță formează, în dacoromână, nume de agent: *casieriță*, *morăriță*; diminutive: *cheiță*, *linguriță*, *Marița* (Pascu, Suf., 254 sq.); în aromână, formează diminutive: *cudiță*, *purtiță*, etc. (Capidan, W.Jb., XV, 62 sq.); la fel în megleno-română: *cudiță*, *purtiță*, etc. (Id., Megl., I, 191). In slavă, sufixul *-ica* formează femininul numelor în *-iko-*: v. sl. *blǫdĭnica* „Buhlerin" < *blǫdĭnikŭ*, *dvĭrĭnica* „Türhüterin" < *dvĭrĭnikŭ*; femininul numelor în *-ĭcĭ-*: *starica* „Alte" < *starĭcĭ*; diminutive: *děvica* „Mädchen" < *děva*; spațiul, la nume derivate din substantivele în *-ĭno*: *gorĭnica* „Oberzimmer" < *gorĭnjĭ* (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I², 615 sq.).

-iv. In slavă, *-ivo*, *-livo* (*-ljivo*), cu *i-* dela verbele în *-iti*, formează adjective: v. sl. *ljubivŭ* „liebend" < *ljubiti*, *milostivŭ* < *milostĭ* (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I², 521). Sufixul *-iv* a fost izolat în cuvinte ca *milostivŭ*, și a servit, în română, la formarea de adjective derivate dela substantive ca: *costeliv*, *guraliv*, *uscățiv*, etc. (Löwe, 73 sq.; Pascu, Suf., 286 sq.).

-nic formează, în dacoromână: 1. adjective deverbale: *cucernic*, 2. adjective, nume de agent: *clevetnic*, *datornic*, 3. adjective: *dornic*, *spornic*, *trainic* (unele din aceste adjective au fost substantivate: *birnic*, etc.). In megleno-română, formează substantive: *căvaĭnic* „sărman, biet" (Capidan, Megl., I, 192).

In slavă, sufixul *-nikŭ* (< *ĭnŭ* + *-iko-*) formează substantive desemnând persoane având o calitate, derivate din adjective, și nume de agent: v. sl. *bezakonĭnikŭ*, *mọčenikŭ*, *učenikŭ*, etc. (Meillet, Ét. voc. v. sl., 338; Vondrák, Vergl. sl. Gr., I^2, 613). Faptul că, în română, *-nic* formează adjective și substantive, ca în slavă, se explică prin faptul că substantivele slave au devenit, în română, adjective: *becisnic*, *nemernic*, etc.

-og formează, în dacoromână, substantive și adjective cu sens pejorativ (unele din aceste adjective au fost substantivate): *boșorog*, *hodorog*, *șontorog*. Adjective ca *olog*, *pintenog*, *slăbănog* provin din slavă; cf. pol. *uloga* „Spatkrankheit, Lähmung der Hinterfüsse der Pferde", s.-cr. *putonog* „Pferd mit weissen Füssen", bg. *slabonoga* „n. de plantă" (Löwe, 80 sq.; Graur, N. d'ag. et adj., 71 sq.). *-og* a fost izolat în astfel de cuvinte, recunoscându-se în ele forme ca *pinten*, *slab*, etc. (Pentru *-ogo-* în slavă, v. Vondrák, Vergl. sl. Gr., I^2, 629.)

-u-. In română, sufixul *-u-*, provenit din verbe slave ca dr. *dărui*: bg. *daruvam*, *șăgui*: bg. *šeguvam se*, a devenit productiv și formează verbe de origine slavă, ca dr. *strejui* (v. sl. *strěžati*), *strădui* (v. sl. *stradati*), sau latină: *căpătui* < *căpăta*, *jurui* < *jura*, etc. (Schuffert, W.Jb., XIX-XX, 196 sq.; Křepinský, Sl., XVI, 16 sq.). De asemenea, în aromână: *hărğuescu*, *lărguescu*, *minduescu* (Capidan, Arom., 519).

In vechea slavă, *-u-* formează verbe denominative: *besědovati* < *beséda*, *cělovati* < *cělŭ*, *věrovati* < *věra*, etc. și deverbative: *kupovati* - *kupiti*, *ispovědovati* - *ispověděti*, etc. (Miklosich, Vergl. Gr. d. sl. Spr., II, 480 sq.; Leskien, Gr. d. altbg. Spr., 175 sq.; Vondrák, Vergl. sl. Gr., I^2, 718).

Asupra acestui sufix și a lui *-ă-*, din verbele în *-ăi* (în Moldova, *-îi*; în vechea slavă, *-a-* formează verbe denominative: *dělati*, *dělajọ*

< *dělo*, *mětati*, *mětajǫ* < *metǫ*: Leskien, Gr. d. altbg. Spr., 177; Vondrák, Vergl. sl. Gr., I^2, 714), derivate din onomatopee, v. Graur, BL, VI, 147 sq., care susţine că aceste sufixe derivă dintr'un prototip cu nasală (*-ni*).

-uş şi *-uşe* formează în dacoromână şi aromână diminutive din substantive: dr. *bărbătuş*, *măgăruş*, *pescăruş*, *picioruş*, *purceluş*; *găinuşe*, *urechiuşe* (Puşcariu, W.Jb., VIII, 205 sq.); ar. *căţîluş*, *purţiluş* (Capidan, W.Jb., XV, 75). In slavă, *-uše-* apare la nume de persoane: s.-cr. *Draguši*, *Raduši*, slov. *bogâtuš* „der Reiche“, r. *batjuš'* „Vater“, bg. *bělouš* „Schimmel“, *dobrouš* „guter Mensch“; sufixul *-uša* e foarte răspândit în sârbo-croată (Vondrák, Vergl. sl. Gr., I^2, 639).

VERBUL

Aspectul

Limbile slave au posibilitatea să transforme un verb imperfectiv, care exprimă o durată fără termen, o acţiune care durează şi se dezvoltă, în perfectiv, care exprimă un fragment din această durată, procesul în sine, fără consideraţie la durată, prin apoziţia unei particule (preverb): *iti* „a merge“ (imperfectiv)-*iziti* „a ieşi“ (perfectiv).

Adjoncţiunea preverbului, în latină, modifică aspectul nedeterminat al unui verb, în aspect determinat; cf. *uenire* „a veni“, în opoziţie cu *aduenire* „a sosi“. In primul caz, procesul e considerat în dezvoltarea sa, în al doilea, el este limitat în timp.

Rolul preverbelor, în limbile slave, este foarte mare. Sunt verbe care, în textele vechi slave, figurează în mod normal numai sub forma compusă (cu preverbe): *děti* „poser“: *o-děti*,

pri-děti, vŭz-děti, za-děti; *iti* „aller": *vŭn-iti, iz-iti, ot-iti*, etc. (Meillet-Vaillant, Le sl. c.², 292).

In română, ca şi în celelalte limbi romanice, verbul exprimă în genere timpul, fără consideraţie la durata acţiunii. Gradul de desăvârşire a acţiunii exprimate de verb poate fi redat prin mijloace felurite, dar noţiunea de aspect verbal, exprimat printr'o flexiune anumită, e rareori redată: *dormi* (imperfectiv), faţă de *adormi* (perfectiv; Puşcariu, St. istr., II, 251). Dacă totuşi, în contact cu limbile slave, procedeul slav de perfectivare a verbelor a fost introdus şi în limba română (cf. Skok, DR, IX, 214 sq.), el nu a devenit însă un instrument gramatical des întrebuinţat (folosirea procedeului, în traducerile de cărţi religioase din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, prin imitaţia în mod mecanic a construcţiei originalului slav, nu interesează deci limba română):

po-, în *ponegri* (vb.); *pre-*, în *preface, prelucra, presăra*; *răs-* în *răscumpăra, răsfira, răstălmăci*; *ză-* în *zăurdi, zăuita*, etc. (v. mai sus, p. 69 sq.).

Procedeul e viu în istroromână (Puşcariu, Istr., II, 252 sq.).

Nu sunt examinate aci formele cu preverbe împrumutate direct din slavă, ca *poticni, prohodi, răzbi, risipi*, etc.

SINTAXA

VERBUL

Formele reflexive

Spre deosebire de formele active ale verbului, în care subiectul propozițiunii execută acțiunea arătată de verb (*norii acoperă cerul*), acțiunea indicată de verb este făcută de complement și suferită de subiect, în conjugarea pasivă (*cerul este acoperit de nori*). In formele reflexive — și aceasta apropie reflexivul de pasiv —, acțiunea se resfrânge asupra subiectului propozițiunii (*cerul se acopere de nori*).

Dar această definiție a reflexivului nu este suficientă, pentrucă ea nu se aplică la exemple ca: *a se mira*, *a se gîndi*, în care acțiunea nu se resfrânge asupra subiectului propozițiunii.

Verbul reflexiv din slava comună corespunde în parte verbului mediu al unor limbi indo-europene, a cărui flexiune exprima participarea, interesarea deosebită a subiectului la acțiunea îndeplinită de verb.

Deși latina vorbită cunoaște întrebuințarea progresivă a flexiunei reflexive, cu pronumele la acuzativ sau la dativ (formal, flexiunea reflexivă se definește prin utilizarea verbului respectiv întovărășit de pronumele reflexiv): *et sic, quia sera erat, gustauimus nobis* (Löfstedt, Peregr. Aeth., 140 sq.; cf.

uadent se „ils s'en vont", Id.,l.c.), și anume la verbele care indică o mișcare sau o stare, precum și la verbele sentiendi și declarandi, totuși, în română, marea dezvoltare pe care a luat-o flexiunea reflexivă precum și întrebuințarea ei la pers. 1 și 2 sg. (*m'am născut*, cf. bg. *rodil săm se*, Sandfeld, Ling. balk., 150) s'a făcut luându-se drept model construcțiile slave respective. In această privință, este caracteristică crearea unei forme reflexive a verbului *a ruga*: *a se ruga*, calchiată după sl. *moliti sę* (Meyer-Lübke, Rom. Gr., III, 405 sq.; Bourciez, Él. de ling. rom.[3], 268 sq.; Graur, BL, VI, 42 sq.).

Căci în slava comună, după cum am văzut mai sus, p. 82, flexiunea reflexivă corespunde mediului (cf. skr. *bháyate*, în vechea slavă *boitŭ sę*, Meillet-Vaillant, Le sl. c.[2], 328 sq.; ca și în latină, și potrivit unei tendințe generale în limbile slave, pasivul a fost înlocuit cu reflexivul: Meyer-Lübke, Rum. u. rom., 24).

Clasificarea, după sens, a flexiunii reflexive în limbile slave poate fi aplicată și românei (Graur, l. c.):

1. reflexiv obiectiv (subiectul e în același timp complementul verbului): v. sl. *myti sę*, dr. *a se spăla*,

2. eventiv (în starea subiectului propozițiunii se produce o schimbare): v. sl. *opečaliti sę*, dr. *a se întrista*,

3. dinamic (acțiunea e făcută de subiect cu o participare intensă a lui sau cu un interes special): v. sl. *bojati sę*, dr. *a se teme*,

4. reciproc (acțiunea e făcută în același timp de două sau de mai multe subiecte și, în genere, fiecare subiect sufere efectele acțiunii făcute de celelalte subiecte): r. *svarit'sja*, dr. *a se certa*,

5. p a s i v (acțiunea e suferită de subiect și e făcută de altcineva): r. *kaznit'sja*, dr. *a se căzni.*

6. i m p e r s o n a l (autorul acțiunii nu e definit): dr. *aci se mănîncă bine.*

Verbele reflexive românești se împart în două categorii:

1. verbele care reproduc, fără nici o schimbare, forma slavă respectivă, împrumutată de-a-dreptul: dr. *a se căi*: v. sl. *kajati sę, a se griji*: bg. *griža se, a se războli*: v. sl. *razbolěti sę.*

2. verbele reflexive calchiate după verbe slave: *se cade*: bg. *pada se, a se gîndi*: bg. *dumam se, a se jura*: v. sl. *klęti sę, a se ruga*: v. sl. *moliti sę.*

V i i t o r u l a n t e r i o r. Viitorul anterior, format din viitorul verbului *a fi* + participiul trecut al verbului respectiv: *voi fi adunat*, etc., ar putea reproduce construcția bulgară asemănătoare: conjuncția *da* + auxiliarul *šta* „a voi“ (3 sg. *šte*): *ako' e (ako' bă'de) izlě'zăl, šte oti'da da go tă'rsja* „s'il est sorti [quand j'arriverai], j'irai le chercher“, *šte băda napísal* „voi fi scris“ (Weigand, Bg. Gr.², 140; Beaulieux, Gr. bg., 340). Dar aromâna nu cunoaște această construcție (Capidan, Arom., 470). Imitarea construcției slave amintite interesează, așa dar, numai dacoromâna și este de dată recentă (cf. Sandfeld, Ling. balk., 149).

C o n d i ț i o n a l u l t r e c u t. Condiționalul trecut, format din condiționalul prezent al verbului *a fi* + participiul trecut al verbului de conjugat (construcție cunoscută și în sec. al XVI-lea, Rosetti, Lb. r. s. XVI, 104; Densusianu, H.d.l.r., II, 230 sq.; în aromână se întrebuințează o construcție de origine neo-greacă, Capidan, Arom., 473 sq.), prezintă analogii cu condiționalul prezent din bulgară, format cu ajutorul auxiliarului *a fi* (*bix, bi*, etc.): *pisal bix* „ich würde (möchte) schreiben“, *pisal bil bix* „ich würde (vielleicht) geschrieben haben“ (Weigand, Bg. Gr.², 147; Vondrák, Vergl. sl. Gr., II², 137; 153 sq.). Construcția e deci de dată recentă în dacoromână.

I m p e r a t i v u l. *-i* din forma imperativului sg. *stăi* a fost explicat prin slavă (bg. *stoj*, Sandfeld, Ling. balk., 150). Byck a arătat, însă (BL, III, 60 sq. ; Křepinský, Sl., XVI, 3 sq. ; cf. Graur, BL, VI, 268), că acest *i* este desinenţa caracteristică a pers. a 2-a sg., pe care o regăsim şi la indicativul prezent *dai* (< *da* < lat. *das*), *stai*, etc.

VOCABULARUL

Considerații generale

Influența slavă asupra limbii române este cu deosebire vizibilă în domeniul vocabularului, în care elementele slave au pătruns în mare număr. Ele au înlocuit, în parte, termeni de altă origine, în special latini, și au împlinit numeroase lipsuri, cu deosebire în vocabularele tehnice. După statistica întocmită în baza materialului publicat de Cihac în dicționarul său etimologic al limbii române, din 5765 de cuvinte ale limbii române, 2361 ar fi de origine slavă și 1165 de origine latină, deci o proporție de 1/5 cuvinte de origine latină și 2/5 de origine slavă. Cifrele sunt elocvente. Penetrația elementelor slave în limba română trebue explicată, în primul rând, prin bilinguism, românizarea unei mari mase de Slavi și împrejurările politico-culturale care au prezidat la constituirea primelor state românești dela nordul Dunării (v. mai sus, p. 25).

A. de Cihac, Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Éléments latins comparés avec les autres langues romanes. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais, Francfort s/M., L. St.-Goar, 1870 și 1879, 2 vol.

Dar, după cum a arătat Hasdeu (Cuv. den bătr., III, 96 sq.), cifrele de mai sus trebuesc interpretate, ținând seamă de valoarea

de circulație sau de întrebuințare a cuvintelor. Intr'adevăr, elementele esențiale pentru a forma o frază sunt de origine latină, și ele ating proporția de 90% (Pușcariu, Ét. de ling. roum., 45 sq.).

Vocabularul de origine slavă al limbii române poate fi privit din punct de vedere cronologic sau ținându-se seamă de caracterul savant sau popular al termenilor respectivi.

1. Criteriul cronologic. Sunt 3 categorii de cuvinte: a. cuvintele vechi, intrate în limbă între secolul al VII-lea și al XI-lea; b. cuvintele intrate în secolul al XIII-lea, în momentul organizării statelor românești dela nordul Dunării, și c. cuvintele intrate în limbă după secolul al XIII-lea (venite din sârbocroată, bulgară, ruteană, rusă, etc.).

2. Cuvinte savante și cuvinte populare (v. mai jos, p. 90 sq.).

Există două mijloace pentru a împărți termenii după criteriul cronologic:

a. constatarea că termenul respectiv este atestat în dacoromână și în aromână. Aceasta constitue un indiciu de vechime a termenului (căci este probabil că, în epoca română comună, graiurile ce erau să devină aromâna de astăzi au ocupat o situație excentrică, față de graiurile dacoromâne de mai târziu, pentrucă aromâna are în comun cu albaneza mai puțini termeni decât dacoromâna, — cu toate că această lipsă poate fi explicată și într'altfel: Rosetti, Ist. lb. rom., II, 92). In toate cazurile, populațiile ce au dus aromâna în Peninsula Balcanică sunt semnalate la sfârșitul secolului al X-lea între lacul Prespa și Kastoria (v. mai sus, p. 23 sq.). Putem deci admite că, începând cu sfârșitul secolului al X-lea, aromâna a fost separată de daco-

română. Așa dar, termenii slavi pe care dacoromâna și aromâna îi posedă în comun și care prezintă particularități fonetice la fel, au pătruns în româna comună înainte de secolul al X-lea. Firește că aceasta nu înseamnă că termenii respectivi au fost adoptați în același timp în toate graiurile românești. Dar dacă ei ar fi pătruns în aromână după secolul al X-lea, ar fi trebuit să aibă o altă formă fonetică.

Elementele slave pătrunse mai târziu în aromână, în mod independent de dacoromână, arată alt tratament fonetic. Astfel, de exemplu, *o* accentuat urmat în silaba imediat următoare de *a*, nu mai e diftongat în *oa* (v. mai sus p. 47, ca în *coajă, coasă, sloată*, etc.): ar. *cloță*: bg. *kloca*, ar. *cofă*: bg. *kofa*, ar. *copă*: bg. *kopa*, ar. *smolă*: bg. *smola*, etc. (Capidan, El. sl. în ar., 10 şi 53 sq., s. v.).

Diferența cronologică dintre diversele elemente pătrunse din slava meridională în aromână poate fi stabilită ţinând seamă de tratamentul v. sl. *ǫ*: în afară de tratamentul *un*, pe care aromâna îl are în comun cu dacoromâna (cf. mai sus, p. 55 sq.: ar. *scumpu, stumbu, jumbu*), aromâna mai cunoaşte şi fonetismul *on* în *jongă*, s. f. „dinte la copii mici, când începe să le crească dinţii", pl. *jongi* „dinţi de lapte" (Capidan, l. c., 7), care este deci posterior. Termenul a fost împrumutat la o epocă recentă şi prezintă un tratament caracteristic dialectelor macedonene (Debra ; cf. ar. *dab* „numele unei păduri foarte dese la Avela": macedo-bg. *dab* „Eiche", Capidan, l. c.).

Tratamentul *en* al v. sl. *ę*: ar. *grendă*: dr. *grindă*, ar. *rende*, ar. *şcl'endză*, etc. (Capidan, l. c., 9) este de asemenea recent şi reproduce un fonetism normal în bulgara macedoneană.

V.sl. *ě* e redat în mod obişnuit printr'un diftong, în daco- şi aromână: dr. *ea*, ar. *ea, ia* (Capidan, l. c., 10) ; redarea lui *ě* prin *e* este deci posterioară (ar. *rehav* adj. „rar, rărit": bg. *rěxav* ; ar. *repă* „ridiche": bg. *rěpa*).

Iată înşirarea acestor termeni:

dr., ar. *babă*: v. sl. *baba*; dr., ar. *blid*: v. sl. *bljudo*; dr., ar. *bob*: v. sl. *bobŭ*; dr., ar. *brazdă*: v. sl. *brazda*; dr.

cleşte, ar. *cleaşte*: v. sl. *klěšta*; dr. *clin*, ar. *cl'in*: v. sl. *klinŭ*; dr. *clopot*, ar. *cloput*: v. sl. *klopotŭ*; dr. *coaje*, ar. *coajă*: v. sl. *koža*; dr., ar. *coasă*: v. sl. *kosa*; dr. *colac*, ar. *culac*: v. sl. *kolačĭ* (forma românească a fost refăcută după plural); dr., ar. *coş*: v. sl. *košĭ*; dr. *cocean*, ar. *cučan*: v. sl. *kočani* (pl.); dr. *croi*, ar. *cruiri*: v. sl. *kroiti*; dr. *cosiţă*, ar. *cusiţă*: bg. *kosica* „Härchen; Zöpfchen" (v. sl. *kosa* „coma"); dr., ar. *duh*: v. sl. *duxŭ*; dr., ar. *gol*: v. sl. *golŭ*; dr. *goni*, ar. *aguniri*: v. sl. *goniti*; dr., ar. *grădină*: v. sl. *gradina*; dr. *hrăni*, ar. *hrăniri*: v. sl. *xraniti*; dr. *înveli*, ar. *anvăliri*: v. sl. *valiti*; dr. *învîrti*, ar. *anvărtiri*: v. sl. *vratiti*; dr. *izvor*, ar. *izvur*: v. sl. *izvorŭ*; dr., ar. *jale*: v. sl. *žalĭ*; dr., ar. *jar*: v. sl. *žarŭ*; dr. *lene*, ar. *leane*: v. sl. *lěnĭ*; dr. *lipi*, ar. *alîk'iri*: v. sl. *lěpiti*; dr. *livadă*, ar. *livade*: v. sl. *livada*; dr. *lopată*, ar. *lupată*: v. sl. *lopata*; dr. *milă*, ar. *ńilă*: v. sl. *milŭ*; dr. *milui*, ar. *ńiluiri*: v. sl. *milovati*; dr. *nevastă*, ar. *n(i)veastă*: v. sl. *nevěsta*; dr. *nevoie*, ar. *nivol'ă*: v. sl. *nevolja*; dr., ar. *pîndar*: v. sl. *pǫdarĭ*; dr., ar. *padină*: v. sl. *padina*; dr. *pizdă*, ar. *k'izdă*: bg. *pizda*; dr. *plăti*, ar. *plătiri*: v. sl. *platiti*; dr., ar. *plug*: v. sl. *plugŭ*; dr., ar. *poală*: v. sl. *pola*; dr., ar. *prag*: v. sl. *pragŭ*; dr. *poliţă*, ar. *puliţă*: v. sl. *polica*; dr., ar. *pungă*: v. sl. *pǫgva*; dr. *opări*, ar. *upăriri*: v. sl. *opariti*; dr. *rană*, ar. *arană*: v. sl. *rana*; dr., ar. *rac*: v. sl. *rakŭ*; dr. *rogoz*, ar. *rugoz*: v. sl. *rogozŭ*; dr. *scump*, ar. *scumpu*: v. sl. *skǫpŭ*; dr., ar. *sită*: v. sl. *sito*; dr., ar. *slab*: v. sl. *slabŭ*; dr., ar. *sloată*: v. sl. *slota*; dr., ar. *sută*: v. sl. *sŭto* (v. mai sus, p. 53); dr., ar. *stog*: v. sl. *stogŭ*; dr. *topi*, ar. *tuk'iri*: v. sl. *topiti*; dr., ar. *trup*: v. sl. *trupŭ*; dr., ar. *zmeu*: v. sl. *zmij*.

b. forma fonetică a termenului românesc ne dă indicaţii asupra limbii slave dela care termenul a fost împrumutat, şi, implicit, asupra epocei în care s'a făcut împrumutul.

Astfel, de ex., dr. *bortă* (Moldova) nu poate fi explicat prin *bŭrtŭ*, ci prin rut. *bort'* „Loch, Höhlung in einem Baum, Bienenstock“, *borta* (Berneker, SEW, s. v. *bŭrtŭ*; Brüske, W.Jb., XXVI-XXIX, 15). Termenul a pătruns deci în limbă la o epocă recentă, și nu din slava meridională.

In privința împărțirii termenilor slavi din limba română în cuvinte savante și în cuvinte populare, trebuesc deosebite de fapt trei categorii de cuvinte: a. cuvintele savante rămase ca atare, b. cuvintele savante devenite populare, c. cuvintele populare.

a. Prin termeni „savanți“ nu trebuesc înțelese numai cuvintele intrate în limbă pe cale scrisă (de ex., termenii slavi din traducerile religioase din secolul al XVI-lea), ci toți termenii tehnici intrați pe cale orală (terminologia creștină, terminologia eclesiastică, termenii referitori la ierarhia de stat, organizația politică, etc.). Sunt o serie de termeni savanți rămași ca atare și care, prin urmare, nu au pătruns în limba vorbită, de ex. termenii întrebuințați în cărțile religioase sau aceia aparținând vocabularului juridic.

Aceste cuvinte, intrate târziu în limbă, au trăit o viață efemeră și au dispărut mai târziu (Rosetti, Lb.r.s.XVI, 153);

b. In privința termenilor savanți deveniți populari, procesul e asemănător cu acela care se petrece astăzi cu neologismele provenite din limba franceză: odată intrați în limba comună, termenii sunt asimilați acelora din vechiul fond (Graur, BSL, XXIX, 122 sq.; XXXVIII, 165 sq.; Iordan, BL, IV, 5 sq.). Câtva timp, forma savantă și cea populară coexistă (*șofeur* și *șofer*, *büro* și *birou*, etc.), apoi forma savantă dispare în profitul celei populare.

Dar firește că astfel de nuanțe fonetice nu mai pot fi determinate pentru cuvintele de origine slavă.

Iată câțiva termeni care intră în această categorie: *blagoslovire*, *colindă*, *Hristos*, *iad*, *icoană*, *idol*, *Isus*, *liturghie*, *maslu*, *molitvă*, *popă*, *praznic*, *rai*, *troiță*, *utrenie*, *vecernie*, *vlădică*, etc.: v. sl. *blagosloviti*, *kolęda*, *Xristosŭ*, *jadŭ*, *ikona*, *idolŭ*, *Isusŭ*, *liturgija*, *maslo*, *molitva*, *popŭ*, *prazdĭnikŭ*, *raj*, *troica*, *utrĭnja*, *večerĭnja*, *vladyka*, etc.;

c. In privința termenului „popular" dat unei categorii de cuvinte, el se aplică unui cuvânt intrat în limbă pe cale orală și întrebuințat în limba comună.

Elementele vocabularului

Expunere generală: Densusianu, H.d.l.r., I, 255 sq.; Conev, Bălg. i Rom., 36 sq.

In înșirarea care urmează, și care vizează să dea numai o idee generală despre vocabularul de origine slavă din limba română, termenii slavi sunt împărțiți pe categorii, după sens. (Formele românești care nu poartă altă indicație, aparțin dacoromânei; cele slave aparțin vechii slave.)

Astăzi cuvintele de origine slavă sunt căutate de poeți pentru valoarea lor afectivă, căci termenii slavi au un caracter arhaic, prin faptul că vocabularul de origine slavă nu participă la opera de înnoire a vocabularelor tehnice. In felul acesta, termenul de origine slavă își păstrează caracterul concret, atât de necesar unui termen poetic.

Starea socială, societatea. *bejenie*: *běžanije*; *boier*: *boljarinŭ* (pl. *boljare*); *grădinar*: *gradinarĭ*; *jupîn*: *županŭ*; *pribeag*: *prěběgŭ*, *priběgŭ* (rar); *răscoală*: *raskola*; *răzmiriță*: bg. *razmirica*; dr. *rob*, ar. *robu* (Mihăileanu): *robŭ*;

slugă: *sluga*; *stăpîn*: *stopanŭ*; *vraci*: *vračĭ*; *zaveră*: bg. *zavěra*; *zidar*: *zidarĭ*; *zlătar*: *zlatarĭ*.

F a m i l i a. *babă*: *baba*; *ibovnic*: *ljubovĭnikŭ*; *maştehă*: bg. *maštexa*; *nene*: cf. bg. *nenja* (f.); dr. *nevastă*, ar. *n(i)veastă*: *nevěsta*.

P a r t i c u l a r i t ă ț i f i z i c e s a u m o r a l e, c a l i - t ă ț i s a u d e f e c t e. *becisnic*: *bečĭstĭnikŭ*; *blajin*: *blaženŭ*; *bogat*: *bogatŭ*; *cîrn*: *krŭnŭ*; *coțcar*: bg. *kockar*; dr., ar. *curvar*: *kurŭvarĭ*; *destoinic*: *destojnikŭ*; *dîrz*: *drŭzŭ*; *drag*: *dragŭ*; *gîngav*: *gǫgnavŭ*; *gîrbov*: *grŭbavŭ*; *golan*: bg. *golan*; *grije*: *gryža*; *groază*: *groza*; *grozav*: *grozavŭ*; *haplea*: bg. *xapljo*; dr., ar. *jale*: *žalĭ*; dr. *lacom*, ar. *lacumu* (Mihăileanu): *lakomŭ*; *lăcomie*: *lakomije*; dr. *lene*, ar. *leane*: *lěnĭ*; *milostiv*: *milostivŭ*; *mîndru*: *mǫdrŭ*; *nădejde*: *nadežda*; *nătîng*: *netęgŭ*; *năuc*: *neukŭ*; *nerod*: *nerodŭ*; *pizmă*: *pizma*; *pleşuv*: *plěšivŭ*; *prost*: *prostŭ*; *rîvnă*: *rĭvĭnĭ*; *sărac*: *sirakŭ*; *scîrnav*: *skvrŭnavŭ*; dr., ar. *slab*: *slabŭ*; dr. *smead*, ar. *smeadu*: *smědŭ*; *ştirb*: *štrŭbŭ*; *şut*: bg. *šut*; *tîmp*: *tǫpŭ*; *treaz*: *trězvŭ*; *veselie*: *veselije*; *vinovat*: *vinovatŭ*; *vrednic*: *vrědĭnŭ*; *zdravăn*: *sŭdravĭnŭ*; *zglobiu*: *zlobivŭ*.

P ă r ț i l e c o r p u l u i. *cîrcă*: *krŭkŭ*; *cosiță*: bg. *kosica*; *costeliv*: *kostĭlivŭ*; *crac*: *krakŭ*; dr. *gîrb*, megl. *gǫrb*: *grŭbŭ*, bg. *gărb*; *gît*: *glŭtŭ*; dr., megl. *gleznă*: *glezĭnŭ*; *gol*: *golŭ*; *guşă*: bg. *guša*; *obraz*: *obrazŭ*; dr. *pizdă*, ar. *k'izdă*: bg. *pizda*; *rînză*: *ręsa*; *slab*: *slabŭ*; *splină*: *splina*; *stomac*: bg. *stomax*; dr., ar. *trup*: *trupŭ*.

I m b r ă c ă m i n t e. *cergă*: bg. *čerga*; *cojoc*: *kožuxŭ*; *copcă*: bg. *kopče*; *cuşmă*: *kučĭma*; *izmană*: *izměna*; *nădragi*: *nadragy*; *poală*: *pola*; *prestelcă*: bg. *prěstilka*; *rufă*: *ruxo*; *şapcă*: bg. *šapka*; *scufie*: bg. *skufa*; *şubă*: *šuba*; *suman*: bg. *sukman*.

A r m a t ă. *izbîndă*: *izbǫdǫ*; *pușcă*: bg. *puška*; *război*: *razboj*; *sabie*: *sablja*; *steag*: *stěgŭ*; *strajă*: *straža*; *suliță*: *sulica*; *trîmbiță*: *trǫbica*; *viteaz*: *vitęzĭ*; *voinic*: *vojnikŭ*.

C o m e r ț. *precupeț*: bg. *prekupec*; *tîrg*: *trŭgŭ*, bg. *tărg*; *ucenic*: *učenikŭ*.

L o c u i n ț ă, u n e l t e, o b i e c t e c a s n i c e. *baie*: *banja*; *bici*: *bičĭ*; *bîtă*: *bŭtă*; *belciug*: *bělŭčugŭ*; *blană* „scândură": bg. *blana*; dr., ar. *blid*: *bljudo*; *ciocan*: bg. *čokan*; *cîrmă*: *krŭma*; *cleşte*, ar. *cleaște*: *klěšta*; dr. *clopot*, ar. *cloput*: *klopotŭ*; dr., ar. *coasă*: *kosa*; *colibă*: bg. *koliba*; *coșciug*: *kovŭčegŭ*; *cosor*: *kosorĭ*; dr., ar. *coș*: *košĭ*; *coșniță*: *košĭnica*; *coteț*: *kotĭcĭ*; *cumpănă*: *kǫpona*; *daltă*: *dlato*; dr., ar. *grădină*: *gradina*; *grajd*: *graždĭ*; dr., megl. *greblă*: bg. *greblo*; *grindă*: *gręda*; *iesle*: *jasli*; *jar*: *žarŭ*; *laviță*: bg. *lavica*; *leasă*: *lěsa*; *lanț*: *lanĭcuxŭ*; dr. *lopată*, ar. *lupată*: *lopata*; *nicovală*: *nakovalo*; *ogradă*: *ograda*; *perie*: *perije*; *pernă*: *perina*; dr., ar. (Mihăileanu) *pilă*: *pila*; *pinten*: *pętĭno*; *pivniță*: *pivĭnica*; dr., ar. *ploscă*: bg. *ploska*; *pod*: *podŭ*; *plută*: bg. *pluta*; *poliță*: *polica*; dr., ar. *prag*: *pragŭ*; *prispă*: *prisŭpa*; dr. *praștie*, ar. *proaști*: *prašta*; ar. *pulean*, *pul'anu*: *polěno*; dr., ar. *pungă*: *pǫgva*; dr. *rogojină*, megl. *ruguzină*: *rogozina*; *sanie*: *sani*; *sfeșnic*: *svěštĭnikŭ*; *sfoară*: *sŭvora*; *sticlă*: *stĭklo*; dr., ar. *sită*: *sito*; *strună*: *struna*; *teasc*: *těskŭ*; *țeavă*: *cěvĭ*; *tocilă*: *točilo*; dr. *toiag*, megl. *tuiagă*: *tojagŭ*; *topor*: *toporŭ*; *uliță*: *ulica*; *vadră*: *vědro*; *verigă*: *veriga*; *vîslă*: *veslo*; *zăbrea*: *zabralo*; *zăvor*: *zavorŭ*.

H r a n ă. *colac*: *kolačĭ*; *drojdie*: *droždije* (pl.); *hrană*: *xrana*; *icre*: *ikra*; *lacom*: *lakomŭ*; *oțet*: *ocĭtŭ*; *pită*: bg. *pita*; *poftă*: *poxotĭ*; *smîntînă*: *smętana*; *ulei*: *olej*.

A g r i c u l t u r ă. *brazdă*: bg. *brazda*; *cobilă*: bg. *kobila*; *cormană*: s.-cr. *korman*; *ogor*: bg. *ugar*; *plaz*: bg. *plaz*; *pleavă*:

plěva; dr., ar. *plug*: *plugŭ*; *pogon*: *pogonŭ*; *prisacă*: *prěsěka*; *rariță*: bg. *ralica*; dr. *snop*, ar. *snopu* (Mihăileanu): *snopŭ*; dr., ar. *stog*: *stog*.

Pescuit. *corabie*: *korablĭ*, *korabĭ*; dr., ar. (Mihăileanu) *mreajă*: *mrěža*; *năvod*: *nevodŭ*; *undiță*: *ǫdica*; *vîrșă*: bg. *văršа*.

Timp. *ceas*: *časŭ*; *răstimp*: *rastǫpŭ*; *veac*: *věkŭ*; dr., ar. *vîrstă* (ar. *vrăștă*): *vrŭsta*; *vreme*: *vrěmę*.

Medicină, boli. *boală*: *bolĭ*; *boli*: *boliti*; *ciumă*: *čuma*; *cobe*: *kobĭ*; *gîlcă*: bg. *gălka*; *obloji*: *obložiti*; *otravă*: *otrava*; *pojar*: *požarŭ*; *rană*: *rana*.

Superstiții. *basm*: *basnĭ*; *diavol*: bg. *djavol*; *iad*: *adŭ*; *idol*: *idolŭ*; *moroi*: *mora*; *paparudă*: bg. *peperuda*; *rai*: *raj*; *Rusalii*: bg. *Rusalii*; dr. *vîrcolac*, ar. *vărculacu* (Mihăileanu): bg. *vărkolak*; *vrajă*: *vraža*; dr., ar. *zmeu*: *zmij*.

Natură. *beznă*: *bezdŭna*; *bîrlog*: *brŭlogŭ*, bg. *bărlog*; *bolovan*: *bolŭvanŭ*; *bură*: *burja*; *crîng*: *krǫgŭ*; *crivăț*: bg. *krivec*; *deal*: *dělŭ*; *dumbravă*: *dǫbrava*; *gîrlă*: *grŭlo*, bg. *gărlo*; *graniță*: *granica*; *hotar*: *xotarŭ*; *iaz*: *jazŭ*; dr. *izvor*, ar. *izvur*: *izvorŭ*; *jeratic*: *žeratŭkŭ*; *lapoviță*: bg. *lapavica*; dr. *livadă*, ar. *livade*: *livada*; dr., ar. (Mihăileanu) *luncă*: *lǫka*; *nămet*: *nametŭ*; *nisip*: *nasŭpŭ*; *omăt*: *ometŭ*; *ostrov*: *ostrovŭ*; *peșteră*: *peštera*; *podgorie*: *podŭgorije*; *ponor*: *ponorŭ*; *potop*: *potopŭ*; *praf*: *praxŭ*; *prăpastie*: *propastĭ*; *prund*: *prǫdŭ*; *puvoi*: *povonĭ*; *săliște*: *selište*; *șipot*: *šĭpŭtŭ*; dr., ar. *sloată*: *slota*; dr., ar. (Mihăileanu) *tină*: *tina*; *trăzni*: *trěsnǫti*; *val*: *valŭ*; *văzduh*: *vŭzduxŭ*; dr. *vifor*, ar. *vifuru* (Mihăileanu): *vixrŭ*, bg. *vixăr*; *vîrf*: *vrŭxŭ*; *vîrtop*: bg. *vărtop*; *zăduf*: bg. *zadux(a)*; *zare*: *zarja*; *zori*: *zorja*.

Faună. *bivol*: *byvolŭ*; *cîrstei*: *krastělĭ*; *cîrtiță*: bg. *kărtica*; *cocoș*: *kokošĭ*; *colun*: *kolunŭ*; *cuc*: bg. *kuk*; *dihor*: *dŭxorŭ*; *gînsac*: *gǫsakŭ*; dr., ar. *gîscă*: bg. *găska*; *gușter*: *gušterŭ*; *jivină*: bg.

živina; *lăstun*: *lastuna*; *lebădă*: *lebedĭ*; *lin*: bg. *lin*; *molie*: *molĭ*; *nevăstuică*: bg. *nevěstulka*; *ogar*: *ogarŭ*; *păing*: *paokŭ* (bg. *pajăg*, Skok, R.ét.sl., III, 71); *păstrăv*: cf. v. sl. *pĭstrŭ*; *păun*: bg. *paun*; ar. *plătunu* (arh.): *plotunŭ*; *prepeliță*: bg. *prěpelica*; dr., ar. *rac*: *rakŭ*; *rață*: *rěca*; *rîs*: *rysŭ*; *sobol*: *sobolĭ*; *stelniță*: *stěnica*, *stěnĭnica*; *știucă*: bg. *štuka*; *veveriță*: bg. *veverica*; *vidră*: *vydra*; *vrabie*: *vrabij*; *zimbru*: *zǫbrŭ*.

Plante. *aglică*: bg. *aglika*; dr., ar. *bob*: *bobŭ*; *cocean*: bg. *kočan*; *gulie*: bg. *gulija*; *hamei*: *xmělĭ*; dr. *hrean*, ar. *hreanu* (Mihăileanu): *xrěnŭ*; *jir*: bg. *žir*; *lobodă*: *loboda*; *mac*: *makŭ*; *măslin*: *maslinŭ*; *mînătarcă*: bg. *manitarka*, *mantarka*; *molotru*: *molotrĭ*; *morcov*: bg. *morkov*; *omeag*: *omĕgŭ*; *ovăs*: *ovĭsŭ*; *praz*: bg. *praz*; *pelin*: *pelynŭ*; *răchită*: *rakyta*; *rapiță*: *rěpica*; dr. *rogoz*, ar. *rogoș*: *rogozŭ*; dr. *sbîrcioc*: bg. *sbărčok*; *sfeclă*: *sveklŭ*; *știr*: bg. *štir*; dr. *troscot*, megl. *troscăt*, *troscut*: *troskotŭ*.

Minerale. *cremene*: *kremenĭ*; *drob*: *drobŭ*; dr. *smoală*, ar. *smola*: *smola*; *var*: *varŭ*.

Metale. *cositor*: *kositerŭ*; *oțel*: *ocělĭ*.

Noțiuni concrete. *ceată*: *četa*; *chip*: *kipŭ*; *cireadă*: *črěda*; *comoară*: *komora*; *dospi*: *dospěti*; *dungă*: *dǫga*; *glas*: *glasŭ*; *gloată*: *glota*; dr., ar. *gol*: *golŭ*; *grămadă*: *gramada*; *grai*: *grajati*; *griv*: bg. *griv*; *grohăi*: *groxotati*; *norod*: *narodŭ*; *ocină*: *otĭčina*; *pacoste*: *pakostĭ*; *pag*: *pěgŭ*; *pestriț*: *pĭstrŭ*; *pipăi*: bg. *pipam*; *pîlc*: *plŭkŭ*; *plescăi*: bg. *pleskam*; *plocon*: *poklonŭ*; *rodi*: *roditi*; *rumen*: *ruměnŭ*; *sfadă*: bg. *svada*; *smead*: *smědŭ*; *stîrv*: *strŭvo*; *țeapăn*: *cěpěnŭ*; *vîrf*: *vrŭxŭ*; *vraf*: *vraxŭ*; *zălog*: *zalogŭ*; *zări*: *zrěti*.

Noțiuni abstracte. *beli*: *běliti*; *blagoslovi*: *blagosloviti*; *ciudă*: *čudo*; *cobe*: *kobĭ*; *dărui*: *darovati*; *dajdie*: *dažda*; *danie*: *danije*; *dar*: *darŭ*; *dobîndi*: *dobǫdǫ*; *dovedi*: *dovedǫ*;

dr., ar. *duh*: *duxŭ*; *fală*: *xvala*; *glăsui*: *glasovati*; *glumă*: bg. *gluma*; *grăbi*: *grabiti*; *greși*: *grěšiti*; *har*: *xarŭ*; *hîtru*: *xytrŭ*; *hohoti*: *xoxotati*; *hrăni*: *xraniti*; *huli*: *xuliti*; *îngrozi*: *groziti*; *iscăli*: *iskaljati*; *ispită*: *ispytŭ*; *isprăvi*: *ispraviti*; *iubi*: *ljubiti*; *izbăvi*: *izbaviti*; *izbi*: *izbiti*; *izgoni*: *izgoniti*; *jertfă*: *žrŭtva*; *leac*: *lěkŭ*; *lene*: *lěnĭ*; *milă*: *milŭ*; *nărav*: *nravŭ*; *năuc*: *neukŭ*; *năpastă*: *napastĭ*; dr. *nevoie*, ar. *nivol'ă*: *nevolja*; *noroc*: *narokŭ*; *obicei*: *obyčaj*; *obidă*: *obida*; *oblu*: *oblŭ*; *obștie*: *obĭštĭ*; *ocol*: *okolŭ*; *ponos*: *ponosŭ*; *poveste*: *pověstĭ*; *pricină*: *pričina*; *primejdie*: *prěmeždije*; *rînd*: *rędŭ*; *soroc*: *sŭrokŭ*; *spor*: *sporŭ*; *stavilă*: *stavilo*; *svon*: *zvonŭ*; *taină*: *tajna*; *treabă*: *trěba*; *treaz*: *trězvŭ*; *vesel*: *veselŭ*; *veste*: *věstĭ*; *vină*: *vina*; *vrajbă*: *vražĭba*; *vrednic*: *vrědĭnĭ*; *zăbavă*: bg. *zabava*.

T e r m i n o l o g i a c r e ș t i n ă ș i b i s e r i c e a s c ă. *agneț*: *agnĭcĭ*; *blagoslovi*: *blagosloviti*; *a se căi*: *kajati sę*; *chilie*: *kelija*; *chivot*: *kivotŭ*; *colindă*: *kolęda*; *colivă*: *kolivo*; *cristelniță*: *krŭstilĭnica*; *duhovnic*: *duxovĭnikŭ*; *dveră*: *dvĭrĭ*; *Hristos*: *Xristosŭ*; *icoană*: *ikona*; *ispăși*: *sŭpasiti*; *Isus*: *Isusŭ*; *liturghie*: *liturgija*; *maslu*: *maslo*; *metoh*: *metoxŭ*; *mitră*: *mitra*; *molitvă*: *molitva*; *monah*: *monaxŭ*; *mucenic*: *mǫčenikŭ*; *odăjdii*: *odežda*; *pomană*: bg. *pomana*; *popă*: *popŭ*; *post*: *postŭ*; *pravilă*: *pravilo*; *praznic*: *prazdĭnikŭ*; *potir*: *potirĭ*; *prapur*: *praporŭ*; *pristol*: *prěstolŭ*; *schimnic*: *skimĭnikŭ*; *schit*: *skitŭ*; *sfînt*: *svętŭ*; *slavă*: *slava*; *smirnă*: *smirŭna*; *stareț*: *starĭcĭ*; *strană*: *strana*; *taină*: *tajna*; *tîmplă*: bg. *templo*; *țîrcovnic*: *crŭkŭvĭnikŭ*; *troiță*: *troica*; *utrenie*: *utrĭnja*; *vecernie*: *večernja*.

L i m b a l i t e r a r ă. *buche*: *buky*; *cazanie*: *kazanije*; *ceaslov*: *časoslovŭ*; *cerneală*: bg. *černilo*; *citi*: *čisti*, *čĭtǫ* (ind. pr.; cf. s.-cr. *čàtiti*, *čàtati*, Skok, R.ét.sl., III, 65); *diac*: *dijakŭ*; *grămătic*: *gramatikŭ*; *izvod*: *izvodŭ*; *leat*, *veleat*: *(vŭ) lěto*

(cf. Rosetti, BL, IV, 63); *letopiseț*: *lětopisĭcĭ*; *molitvenic*: *molitvĭnikŭ*; *predoslovie*: bg. *prědislovje*; *slovă*: bg. *slovo*; *tîlc*: *tlŭkŭ*; *tipic*: *tipikŭ*.

Nu am cuprins în expunerea noastră o serie de termeni slavi, atestați în vechea slavă cu alt sens decât în română (sunt înșirați de Densusianu, H.d.l.r., I, 263 sq. și de Jacimirskij, 270 sq.), pentru că avem știri prea sumare despre v. slavă și s'ar putea ca sensurile atestate numai în bulgară sau sârbo-croată să fie totuși vechi.

« Calcuri » lingvistice

Expunere generală: Șăineanu, Semasiol., 72 sq.; Jacimirskij, 257 sq.; Kr. Sandfeld-Jensen, Notes sur les calques linguistiques, Festschrift V. Thomsen, Leipzig, 1912, p. 166 sq.; St. Wędkiewicz, RS, VI, 230 sq.; Sandfeld, Ling. balk., 85 sq.; Th. Capidan, Calques linguistiques, DR, I, 331 sq.; Boris Unbegaun, Le calque dans les langues slaves littéraires, R. ét. sl., XII, 19 sq.; Mirko Deanović, Osservazioni sulle origini dei calchi linguistici, Arch. Rom., XVIII, 129 sq.

C a l c u l l i n g u i s t i c trebue deosebit de î m p r u m u t. I m p r u m u t u l rezultă din adoptarea unui termen dintr'o limbă oarecare, și anume din adoptarea suportului fonic care denumește noțiunea dimpreună cu sensul legat de suportul fonic respectiv: dr. *izvor* „source“: v. sl. *izvorŭ* „fons“. Prin c a l c l i n g v i s t i c sau calchierea unui termen după altul, se înțelege adoptarea f o r m e i i n t e r n e a unui termen dintr'o limbă oarecare și redarea acestei forme interne în altă limbă, cu procedee de expresie identice. Așa dar, în cazul calcului se împrumută nu numai s e n s u l cuvântului, ci și p r o c e d e u l prin care noțiunea e redată în limba respectivă: dr. *carte*, cu sensul tradițional de „livre“, dar și cu acela de „lettre“, pentrucă v. sl. *kniga* are amândouă sensurile.

Calcul lingvistic rezultă din bilinguism (cf. Rosetti, Ist. lb. rom., II, 32 sq.): acel care vorbea slava și româna a transpus din slavă în română procedee caracteristice de expresie, plecând dela coincidența de sens a termenului slav și a celui românesc:

v. sl. *kniga* „livre" dar și „lettre"
dr. *carte* „livre", deci
dr. *carte* „livre" și „lettre".

Urmează înșirarea câtorva exemple; ele nu pot fi datate, dar prin faptul că, uneori, termenul românesc poate fi explicat numai prin bulgară sau sârbo-croată, și nu prin v. slavă, putem deduce că în unele cazuri fenomenul este recent.

dr. *albeală* „cataracte" (medicină) < *alb* „blanc"; bg. *bělmo*, s.-cr. *beona* „cataracte" < bg. *běl*, s.-cr. *beo* „weiss".

dr. *broască* „serrure": bg. *žabka* „Türangel" < *žaba* „Frosch".

dr. *calea-valea* „tant bien que mal" < *cale* „chemin" + *vale* „vallée", după bg. *gorědolě* „approximativement, à peu près, environ" < *gorě* „oben" + *dol* „Tal".

dr. *carte* „lettre": v. sl. *kniga* „scriptura; epistola", s.-cr. *kniga* „Brief; Buch" (Jacimirskij, 262; Capidan, DR, I, 335).

dr. *cătușă* „ancoră de corabie; fiare, lanțuri" (arh. și în limba vorbită; Șăineanu, Semasiol., 81): v. sl. *kotva* „ancora; felis, catus".

dr. *codru* „munte": v. sl. *gora* „mons; silva" (Jacimirskij, 259; Skok, A. sl. Ph., XXXVII, 83 sq. admite decalcul după sl. *dělŭ* „Teil, Berg"; dar se poate să fie și o evoluție paralelă, în română și în slavă, Rosetti, Ist. lb. rom., I², 57).

dr. *de iznoavă* (v. mai sus, p. 68) „de nouveau": v. sl. *iznova* < *izŭ* + *novŭ*, cu *izŭ* redat prin *de*.

dr. *destul* „assez; suffisant" < *de* + *sătul*, ca și bg. *dosta* „genug" < *do* + *sit* „satt" (v. sl. *sytŭ*).

dr. *față* „persoană" (arh., Șăineanu, Semasiol., 79 sq.): v. sl. *obrazŭ* „forma, species, figura; persona".

dr. *fruntaș* „chef" < *frunte* „front": bg. *čelnik* „Führer" < *čelo* „Stirn".

dr. *iapă* „appareil pour traîner la charrue": bg. *kobila* „Stute; Pflugtrage".

dr. *a înlemni* „devenir raide, être stupéfié" (litt. „devenir de bois"): bg. *sdărvjavam se* „steif werden (wie Holz)".

dr. *a înșela* „tromper" (litt. „seller"), ca și s.-cr. *nasamáriti* „a așeza samarul" < *sàmar* „bât".

dr. *întunerec* „zece mii" (arh.; Șăineanu, Semasiol., 81 sq.): v. sl. *tĭma*, *tŭma* „tenebrae; numerus infinitus, millies, decem milia".

dr. *a (se) juca* „jouer; danser": s.-cr. *igrati (se)* „spielen; tanzen"; dr. *joc* „jeu, danse", ca și bg., s.-cr. *igra*.

dr. *lemn* „pom" (arh.): v. sl. *drěvo* „arbor; lignum"; cf. dr. *unt de lemn*, calchiat după v. sl. *drěvěno maslo* „oleum", în care *lemn* are același sens de „arbor" (Șăineanu, Semasiol., 80; Jacimirskij, 258 sq.; 265).

dr. *limbă* „națiune, popor" (arh.; Șăineanu, Semasiol., 75 sq.): v. sl. *językŭ* „vox, lingua; populus" (Jacimirskij, 261 sq.).

dr. *lingurea* „creux de l'estomac" < *lingură* „cuiller": bg. *lăžička* „Herzgrube; Löffelchen", s.-cr. *lažičica* „Brusthöhle" < bg. *lăžica*, s.-cr. *lažica* „Löffel".

dr. *lume* „lumină" (arh. și popular; Șăineanu, Semasiol., 73 sq.; Jacimirskij, 261; Sandfeld, Ling. balk., 85 sq.): v. sl. *světŭ* „lumen, lux; mundus".

dr. *parte* „part; contrée"; bg. *strana* „Seite; Gegend, Land".

dr. *porumb* „colombe; maïs": bg. *gălăb* „colombe", pl. *gălăbi* „maïs".

dr. *răscruce* „carrefour", după bg. *razkrăstica* „Kreuzung, Kreuzweg".

dr. *rece* „rușine" (sec. XVI): v. sl. *studŭ* „pudor; frigus" (Jacimirskij, 260; Candrea, Ps. Sch., II, 469, s. v.).

dr. *strîmb* „courbé, tordu; injuste, faux": bg., s.-cr. *kriv* „krumm; schuldig, falsch".

dr. *ținere* „stăpânire" (arh.; Șăineanu, Semasiol., 83): v. sl. *drŭžati* „tenere; imperare".

dr. *tînăr* „fraged": v. sl. *mladŭ* „tener; mollis, immaturus".

dr. *verde* „courageux; robuste": v. sl. *zelenŭ* „viridis; gesund, wohl, stark, kräftig" (Jacimirskij, 263).

dr. *vînă* „veine; nerf": bg., s.-cr. *žila* „veine; nerf".

dr. *vită* „animal" < lat. *vita* „vie": v. sl. *životŭ* „vita; animal".

In privința expresiilor pe care româna le are în comun cu bulgara și care se explică prin criteriul „balcanic", v. Rosetti, Ist. lb. rom., II, 111 sq. (material comparativ la Conev, Ist. na bălg. ezik, II, 27 sq.).

Onomastica

Expunere generală: Miklosich, Pers.; A. Candrea, Poreclele la Români, București, Socec, 1895; Gustav Weigand, Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen, W. Jb., XXVI-XXIX, 104 sq.; V. Bogrea, Glose românești în patronimicile armenești din Ardeal, I-âiul Congres al filologilor români, București, 1926, p. 54 sq.; Bruno Migliorini, Dal nome proprio al nome comune (Studi semantici sul mutamento dei nomi propri di persona in nomi comuni negl' idiomi romanzi), Genève, Leo

S. Olschki 1927, (Biblioteca dell' Archivum Romanicum dir. da G. Bertoni, Ser. II, vol. 13); Carlo Tagliavini, Divagazioni semantiche rumene (Dal nome proprio al nome comune), I-II, Archivum Romanicum, XII, p. 161 sq.; XVI, Firenze-Genève Leo S. Olschki, 1928, 1932; N. Drăganu, Numele proprii cu sufixul *-şa*, Cluj, 1933 (Biblioteca Dacoromaniei, condusă de Sextil Puşcariu, No. 7); Ştefan Paşca, Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului, Bucureşti, 1936 (Academia Română. Studii şi Cercetări, XXVI).

Iată o serie de nume de origine slavă:

Aldea: bg. *Aldija*; *Axente*: bg. *Aksentij*; *Baba*: *Baba* (Miklosich, Pers., 31); *Baicu*: bg., s.-cr. *Bajko*; *Balea*: bg. *Baljo*; *Balotă*: s.-cr. *Balota*; *Bogdan*: *Bogdan-* (Miklosich, Pers., 33); *Bran*: s.-cr. *Bran*; *Cîrstea*: bg. *Krăste*; *Daicu*: s.-cr. *Dajko*; *Dan*: bg. *Dan*; *Dediu*: *Dědŭ* (Miklosich, Pers., 60); *Dobrea*: *Dobrŭ* (Miklosich, Pers., 55); *Dragomir*: bg., s.-cr. *Dragomir*; *Ganea*: *Gan-* (Miklosich, Pers., 47); *Ghinea*: bg. *Gin*, *Gina*, *Ginjo*; *Ioan*: *Ioanŭ* (Miklosich, Pers., 64); *Ivan*: *Ivan-* (Id., l. c.); *Manciu*: bg. *Mančo*; *Manea*: bg. *Manjo*; *Manu*: bg. *Mano*, s.-cr. *Man*; *Mareş*: s.-cr. *Mareš*; *Mîrza*: bg. *Mrăza*; *Mihalcea*: bg. *Mixalče*, *Mixalčo*; *Mihu*: *Mixo* (Miklosich, Pers., 77); *Milea*: bg. *Miljo*, *Milja*; *Mircea*: bg., s.-cr. *Mirča*; *Moga*; s.-cr. *Moga*; *Nan(u)*: bg. *Nana*, *Nano*; *Neagoe*: bg., s.-cr. *Něgoje*; *Neagu*: bg. *Něg*; *Nedelcu*: bg. *Nedělko*; *Neicu*: bg. *Nejko*; *Nica*: bg., s.-cr. *Nika*; *Paicu*: s.-cr. *Pajko*; *Preda*: *Prědŭ* (Miklosich, Pers., 88); *Radu*: *Rad*, *Radŭ* (Miklosich, Pers., 90); *Socol*: *Sokolŭ* (Id., l. c., 98); *Staicu*: bg. *Stajko*; *Stan*, *Stancu*, *Stanciu*: *Stanŭ* (Miklosich, Pers., 100); *Stoica*: *Stojko* (Miklosich, Pers., 101); *Vîlcu*: *Vŭlkŭ* (Miklosich, Pers., 42); *Vlad*: *Vlad-* (Miklosich, Pers., 41); *Vlaicu*: bg., s.-cr. *Vlajko*; *Voinea*: *Voj-* (Miklosich, Pers., 44).

Toponomastica

Expunere generală: Miklosich, Pers.; Iordan, Rum. Top.; Gustav Weigand, Ortsnamen im Ompoly- und Arányos-Gebiet, BA, I, 1 sq.; Walther Scheiner, Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens, BA, II, 1 sq., III, 113 sq.; Iorgu Iordan, Die rumänische Ortsnamenforschung, Zeitschrift für Ortsnamenforschung, I, 64 sq., II (1925-1936), 168 sq., München u. Berlin, R. Oldenberg, 1925, 1937; Otto Liebhart, Die Ortsnamen des Seklergebietes, BA, III, 1 sq.; At. T. Iliev, Romănska toponimija ot slavjano-bălgarski proizxod, Sofija, 1925 (Sbornik na bălgarskata Akademija na naukitě, kn. XVII, klon ist.-fil., XI, no. 2); Nicolae Drăganu, Toponimie și istorie, Cluj, 1928 (Universitatea Regele Ferdinand I, Cluj. Biblioteca Institutului de istorie națională, I); Gustav Kisch, Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer, Leipzig, Mayer & Müller, 1929 (Palaestra, 165); Registerband, 1934; Otto Franck, Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde, Leipzig, Markert & Petters, 1932 (Veröffentlichungen des Slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin, hgg. v. Max Vasmer, 6); Drăganu, Rom. s. IX-XIV.

Materialul toponimic de origine slavă este foarte bogat.

Există o serie de nume de râuri sau de localități transmise dela populațiile care au locuit în trecut în țările dela Nordul Dunării, prin intermediarul limbilor slave, ca, de ex., *Dunăre*, *Iași*, *Mureș*, *Nistru*, *Olt*, *Prut*, *Timiș*. Aceste nume topice pun probleme de altă natură decât numele de origine slavă, și de aceea ele trebuesc cercetate într'un capitol aparte (v. Rosetti, Ist. lb. rom., II, 53 sq., 63 sq.).

In interpretarea materialului toponimic, trebue ținut seamă de faptul că prezența numelor de origine slavă, într'o regiune anumită, nu poate fi întotdeauna un indiciu că populația locală a transmis denumirile slave unei alte populații ce s'a instalat

ulterior în acea regiune (ca în Banat, de ex., unde a existat, în trecut, o comunitate de stat slavo-română, cf. Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 231 sq.). Astfel, de ex., numele de râu *Tîrnava*, din Ardeal, a fost explicat prin slavă (v. sl. *trŭnŭ*). Faptul că Românii au moștenit acest nume probează că ei au găsit în această regiune o populație de limbă slavă, instalată acolo mai demult. Ungurii au calchiat denumirea slavă în limba lor (ung. *Küküllö*; cf. săs. *Kokkel*; Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 499 sq.). Același lucru s'a petrecut și cu numele vechi al orașului Alba-Iulia: *Bălgrad* (< v. sl. *bělŭ*) a fost calchiat ulterior în ungurește: *Fejérvár*, *Fehérvár* (Drăganu, l. c., 505 sq.).

Sunt însă o serie de nume topice care comportă o altă explicație. Dacă un nume de râu ca *Dâmbovița* provine dela o populație care vorbea v. bulgară, n. top. *Crăiești* (Tecuci) de ex., nu îngădue aceeași explicație, întrucât el derivă dintr'un nume de persoană (*Craiu*), și anume din numele fostului proprietar al pământului (Iordan, Rum. Top., 53).

Există, deci, o serie de nume topice care, la origine, au fost nume de persoane (v. Iordan, Rum. Top., 45 sq.). Intr'o cercetare istorică trebue ținut seamă de aceste categorii diferite de nume, care comportă interpretări la rândul lor felurite.

Iată înșirarea unei serii de toponimice de origine slavă, din regiunile locuite de Români la nordul Dunării. Printre ele pot fi unele formate chiar în românește dela cuvinte comune împrumutate din slavă.

Baba (Putna, Mușcel, R.-Sărat, Ialomița): v. sl. *baba* (bg., s.-cr. *Baba*); *Bahna* (Mehedinți, Putna, Roman, Neamț, Bacău, Vaslui, R.-Sărat): pol., ucr. *bahno*; *Baia* (Suceava, Mehedinți, Gorj, Prahova): v. sl. *banja*; *Bîrza* (Romanați, Argeș, Teleorman): v. sl. *brŭzŭ* (bg. *Bărzina*, *Bărzici*, *Bărzija*; s.-cr. *Brza*); *Bălgrad*

(azi *Alba-Iulia*): v. sl. *bělŭ* + *gradŭ*; *Bela* (Dâmbovița): v. sl. *bělŭ* (bg., s.-cr. *Běla*); *Belciug* (Teleorman, Prahova, R.-Sărat, Putna): v. sl. *bělŭčugŭ*; *Bila* (Vlașca): v. sl. *bylĭ*; *Bistreț*, *Bistrița* (Dolj, Putna, Bacău, Neamț, Gorj, Vâlcea, Romanați, Olt): v. sl. *bystrĭcŭ* (bg. *Bistrec*, *Bistrica*, s.-cr. *Bistrička*); *Bivol* (Dorohoi): v. sl. *byvolŭ*; *Brat*, *Bratia* (Ialomița, Argeș): v. sl. *bratŭ*; *Breaz*, *Breaza* (Prahova, Buzău, Neamț, Dolj, Făgăraș): v. sl. *brěza* (bg. *Brěza*, s.-cr. *Brezova*, etc.); *Cîrn* (Neamț, Buzău): v. sl. *krŭnŭ* (bg. *Krăn*, s.-cr. *Krnin*); *Cobia* (Dâmbovița): v. sl. *kobĭ*; *Coza*, *Cozia* (Putna, Ilfov, Fălciu, Argeș, Vâlcea): v. sl. *koza*; *Craiova* (Bihor, Brăila, Mehedinți, Argeș, Dolj): v. sl. *kralĭ* (bg. *Kralevo*, s.-cr. *Kraljev*); *Crasna* (Gorj, Prahova, Neamț, Dorohoi, Fălciu, Vaslui): v. sl. *krasĭnŭ*; *Criva*, *Crivina* (Dolj, Romanați, Mehedinți, Ilfov, Prahova): v. sl. *krivŭ*; *Cern*, *Cernaia*, *Cernătești* (Bacău, Mehedinți, Dolj, Vâlcea, Prahova): v. sl. *črŭnŭ*; *Crușovul* (Romanați): v. sl. *kruševo*; *Dîlboca* (Mehedinți): v. sl. *dlŭbokŭ*; *Dîlga* (Dolj, Ialomița): v. sl. *dlŭgŭ*; *Dîmb*, *Dîmbova*, *Dîmbovița*, *Dîmbovnic* (Prahova, Gorj, Mușcel, Ialomița): v. sl. *dǫbŭ*; *Dobra*, *Dobreana*, *Dobrești*, etc. (Mehedinți, Dâmbovița, Olt, etc.): v. sl. *dobrŭ*; *Gîrbova* (Sibiu, Alba), *Gîrbovi*, *Gîrbovul* (Buzău, R.-Sărat, Bacău, Gorj, Mehedinți, Ialomița): v. sl. *grŭbŭ*; *Gîrda* (Turda-Arieș): v. sl. *grŭdŭ*; *Glîboceni*, *Glîmboaca*, *Glîmbocata*: v. sl. *glŭbokŭ*, *glǫbokŭ*; *Glogova*, *Glogojeni*, *Glogoveanul* (Dolj, Mehedinți, Vlașca, Buzău): s.-cr. *glog*; *Grindul*, *Grinzi* (Vlașca, Dorohoi): v. sl. *gręda*; *Ialomița*, *Ialomicioara* (Dâmbovița): v. sl. *jalovica*, bg. *jalovnica*; *Iglița* (Brăila, Ialomița): v. sl. *igla*; *Ilfov*: bg. *elxov*; *Ilovăț* (Mehedinți): v. sl. *ilŭ* (bg. *Ilovica*); *Jaleș* (Gorj): v. sl. *žalĭ*; *Jijia* (Botoșani, Iași): v. sl. *žiža*, *žižda* (bg. *Žižila*); *Lipova*, *Lipovățul*, *Lipovul* (Vaslui, Ilfov, Dolj): bg., s.-cr. *lipov*; *Lovnic*,

Lomnic (Târnava Mare): v. sl. *lovĭnikŭ* (Drăganu, Rom. s. IX-XIV, 505); *Loviște* (Argeș): v. sl. *lovište*; *Ludu*, *Ludaș*, *Ludești* (Mehedinți, Bacău, Dâmbovița): v. sl. *ludŭ* (bg. *Ludovo*); *Mislea* (Dâmbovița, Ialomița, Ilfov, Prahova): v. sl. *myslĭ* (bg. *Misli*); *Mlaci*, *Mlăceni* (Dâmbovița, Buzău, Argeș): v. sl. *mlaka* (bg. *Mlaki*, *Mlačka*); *Mleci* (Vâlcea): v. sl. *mlěko*; *Mladin* (Iași): v. sl. *mladŭ*; *Moldova* (arh. *Moldua*, *Mulduva*), *Moldovișul* (Vâlcea), *Moldișul* (Prahova): *mold-* (< *molid* + suf. *-ov*, *-ova*, Iordan, Rum. Top., 159 sq.; cf. bg. *molika*); *Novac*, *Novaci* (Dorohoi, Gorj, Vlașca, Mehedinți, Fălciu, Botoșani): v. sl. *novakŭ* (bg. *Novaki*, *Novačka*); *Ocna*, *Ocnița*, *Ocneanca* (Vâlcea, Dâmbovița, Prahova, Bacău): v. sl. *okno* (s.-cr. *Okno*); *Ohaba* (Gorj, Dolj, Mehedinți, Vâlcea): v. sl. *oxabiti sę*; *Pleașa*, *Pleșeni*, etc. (Prahova, Gorj, Argeș, Buzău, R.-Sărat, Tutova, Putna, etc.): v. sl. *plěšĭ* (bg. *Plěševica*, s.-cr. *Pleš*); *Pociovaliște* (Gorj, Ilfov, Vîlcea): v. sl. *počivalište* (bg. *Počivalo*, s.-cr. *Počivaljka*); *Prahova* (Prahova): v. sl. *praxŭ* (s.-cr. *Praxovo*); *Predeal* (Prahova): v. sl. *prědělŭ* (bg. *Prěděl*); *Rîmnic* (R.-Sărat, Dolj): v. sl. *rybĭnikŭ*; *Rodna* (Bistrița-Năsăud; în sec. al XIII-lea și *Rudana*, *Rudna*): v. sl. *rudĭnŭ* (adj.); *Slănic* (Bacău, Buzău, Mușcel): v. sl. *slanŭ* (bg. *Slana bara*, *Slanica*, etc., s.-cr. *Slana voda*); *Smîrda*, *Smîrdești*, *Smîrdioara* (Gorj, Mehedinți, Teleorman): v. sl. *smrŭdŭ* (bg. *Smărdan*); *Snagov* (Ilfov, Argeș): v. sl. *sněgŭ* (bg. *Sněgovo*); *Suhodol* (Alba): v. sl. *suxŭ*, bg. *suxodol*; *Stolnici*, *Stolniceni* (Argeș, Vâlcea, Iași, Suceava): v. sl. *stolĭnikŭ* (bg. *Stolnik*); *Strehaia* (Mehedinți, Olt): v. sl. *strěxa*; *Telciu* (Bistrița-Năsăud): v. sl. *telĭčĭ* (adj.); *Tîrnava* (Arad, Hunedoara, Teleorman, Dolj, Vlașca): v. sl. *trŭnŭ* (bg. *Tărnava*, s.-cr. *Trnava*); *Topolița*, *Topolnița*, *Topolog*, *Topoloveni* (Neamț, Mehedinți, Argeș, Mușcel): v. sl. *topolĭ* (bg.

Topolka, *Topolica*, *Topolovec*, s.-cr. *Topola*, *Topolovnik*); *Vîlcana*, *Vîlcăneasa*, *Vîlcănești* (Dâmbovița, Gorj, R.-Sărat, Putna): v. sl. *vlŭkanŭ* (s.-cr. *Vukan*); *Vîrbița* (Dolj): v. sl. *vrŭba* (bg. *Vărba*, s.-cr. *Vrbica*); *Varnița* (Prahova, Putna): v. sl. *varĭnica*; *Vîrtop*, *Vîrtoapele*, *Vîrtopul* (Teleorman, Gorj, Dolj, Dâmbovița, Mușcel, Buzău): v. sl. *vrŭtŭpŭ* (bg. *Vărtop*); *Vidra* (Ilfov, Putna, Botoșani): v. sl. *vydra*; *Vlașca*, *Vlășceni* (Dolj, Romanați, Dâmbovița, Ilfov, Prahova): v. sl. *vlaxŭ* (pl. *vlaši*); *Vodița* (Mehedinți, Argeș): v. sl. *vodica*; *Zimnicea* (Teleorman): v. sl. *zimĭnĭ* (bg. *Zimnik*); *Zlata* (Teleorman), *Zlatna* (Alba): v. sl. *zlato* (bg. *Zlatna*).

ÎNCHEIERE

Prin contactul dintre populația romanizată a provinciilor dunărene și Slavii năvălitori, atât la nordul cât și la sudul Dunării, unde s'a menținut până târziu, între Sârbi și Bulgari, o largă fâșie de teren romanizată, elementele slave au pătruns în limba populațiilor romanizate cu începere din secolul al VII-lea și al VIII-lea. După cucerire, Slavii au subjugat populația locală; în secolul al X-lea și al XI-lea, Ungurii găsesc în Ardeal o populație slavo-română, cu conducători slavi. Slavii au învățat limba populației romanizate, care se bucura de prestigiul civilizației romane. In felul acesta, după o epocă de bilinguism, s'au introdus în limbă maniere slave de a pronunța sunetele și procedee caracteristice de expresie (v. p. 26 sq.). Pe de altă parte, o serie de termeni slavi au pătruns în limbă, după organizarea statelor slave sud-dunărene, în răstimpul dintre secolul al VII-lea și al IX-lea, și, mai târziu, între secolul al XI-lea și al XII-lea, prin adoptarea de către statele românești nord-dunărene a liturghiei slave.

In privința caracterului slav al termenilor împrumutați în primele timpuri, trebue ținut seama de faptul că diferențierea limbilor slave meridionale (slovena, sârbo-croata și bulgara) se produce după secolul al VI-lea, că Sârbii, după intrarea lor în Peninsula Balcanică, apar ca o populație din interiorul Pe-

ninsulei, expansiunea lor spre mare producându-se mai târziu, și că Slavii strămoși ai Bulgarilor s'au stabilit în partea de est a Peninsulei. Aceștia au fost subjugați de Protobulgari, un neam turcesc venit din Asia anterioară, care a fost în curând asimilat de Slavi, pierzându-și cu desăvârșire limba.

Cele mai vechi elemente slave pătrunse în limba română au caracterele limbii b u l g a r e. In această privință, sunt caracteristice tratamentele în română ale sunetelor v. sl. *ě*, *o*, ъ, ь, *dz*, și sl. c. **tj* și **dj*; elementele de vocabular pătrunse în limbă până în secolul al XIII-lea provin, de asemenea, din bulgară. O parte însemnată a acestor elemente de vocabular are un caracter savant; într'adevăr, acești termeni vin din vechea slavă, o limbă literară având la bază un dialect bulgăresc vorbit în secolul al IX-lea în jurul Salonicului.

In afară de trăsăturile caracteristice slave din domeniul fonetismului, pe care le-am amintit aci mai sus (p. 27 sq.), româna a mai adoptat v o c a t i v u l slav în *-o*, la numele feminine, sistemul n u m ă r ă t o r i i, dela 11 la 19 și dela 20 la 90, precum și termenul pentru a denumi „suta". De asemenea, o serie de a d v e r b e și i n t e r j e c ț i i. Influența slavă e cu deosebire activă în d e r i v a ț i e, unde se întrebuințează prefixe și un mare număr de sufixe slave. In sfârșit, în domeniul v e r b u l u i, trebue semnalată marea dezvoltare ce a fost dată flexiunii reflexive, iar în acel al v o c a b u l a r u l u i, expresiile calchiate după modelele slave.

Termenii de origine slavă ai limbii române constitue o masă impozantă; ei sunt repartizați în toate sectoarele v o c a b u l a r u l u i. Marele număr de cuvinte a putut înșela pe unii cercetători asupra caracterului limbii române. De fapt, elementele de vocabular nu constitue niciodată trăsătura caracteristică a

unei limbi, cât timp morfologia ei are un caracter diferit. Astfel s'a putut arăta că elementele esențiale pentru a forma o frază românească sunt latine în proporție de 90%.

In felul acesta, caracterul latin al limbii române nu a fost atins în fundamentul său prin influența limbilor slave meridionale. Câteva maniere de pronunțare slavă, unele procedee morfologice și numeroase elemente de vocabular slave au dat însă limbii române un aspect particular, printre celelalte limbi romanice. Imprejurările politice și culturale de mai târziu au făcut ca acest caracter deosebit, față de limbile romanice occidentale, să devină tot mai accentuat, până când, cu începere din secolul al XIX-lea, limba română s'a occidentalizat, prin reluarea contactului cu lumea apuseană (influența culturii franceze și italiene).

SFÂRŞITUL VOLUMULUI III

INDICE

A. AUTORI

B. CUVINTE

ALBANEZA

D. AROMÂN

CEHA

D. DACOROMÂN

MAGHIARA

D. MEGLENOROMÂN

NEO-GREACA

POLONA

RUSA

SÂRBO-CROATA

SLOVENA

TURCO-TĂTARA

UCRAINEANA

VECHEA SLAVĂ ŞI SLAVA COMUNĂ